

AANKOMST IN HET PARADIJS!

Wie helpt de migrant?

'Een onderzoek naar de rol van het opvangnetwerk in Australië'

Wouter Marcus Antonius Schalekamp MSc (S1146599)

Gelderseplein 35, 3011 WZ, Rotterdam

wouter_schalekamp@hotmail.com

Masterscriptie 'Political Culture and National Identities'

Universiteit Leiden, 2014.

Begeleider: prof. dr. M.L.J.C. Schrover

Inhoudsopgave¹

Lijst met tabellen en figuren	3
Inleiding.....	4
Hoofdstuk 1: Theorie	7
1.1 Toepassing theoretische concepten	8
Hoofdstuk 2: Historiografie.....	10
2.1 Sociologisch onderzoek.....	11
2.2 Historici en culturele antropologie	13
Hoofdstuk 3: Materiaal en methode	15
3.1 Verschillende typen migrantenkaarten	16
3.2 Verantwoording informatietypen van migrantenkaarten voor dit onderzoek	20
3.3 Kwantitatieve en kwalitatieve gegevens van de migrantenkaarten.....	23
3.4 Aanvullend archiefonderzoek	24
Hoofdstuk 4: Context	25
4.1 Totale aantal migranten.....	25
4.2 Kenmerken van de migrant.....	27
4.2.1 Religieuze achtergrond	28
4.2.2 Werk en opleiding van de migrant.....	30
4.3 Beleid en organisatie.....	31
4.3.1 Vooroorlogs beleid.....	31
4.3.2 Naoorlogs beleid	33
4.3.3 Overbevolking versus onderbevolking.....	34
4.3.4 Van actief naar positief beleid	35
4.3.5 Leven in Australië.....	36
4.4 Conclusie	38
Hoofdstuk 5: Steekproef migrantenkaarten	39
5.1 Aantal geanalyseerde kaarten	39
5.2 Migrantenunits en jaar van aankomst	40
5.3 Leeftijdsverdeling van de migrantenpopulatie	43

¹ Afbeelding titelpagina: Geschiedenisbeleven.nl, 'Zwaaiende mensen in 1953 bij vertrek naar Australië in 1950-1953', 28 augustus 2012, <http://www.geschiedenisbeleven.nl/ik-vertrek-emigratie-uit-nederland-vroeger-en-nu/> (19 september 2014).

5.4 Samenstelling van de migrantenunits per geslacht	45
5.5 Religie	48
5.6 Wijze van vervoer naar Australië	51
5.7 Analyse van informatie op de migrantenkaarten	53
5.8 Vergelijking Nederlandse migrantenkaarten met files in het Australische archief	54
5.9 Analyse van contacten op migrantenkaarten	56
5.10 Conclusie steekproef	59
Hoofdstuk 6: Omgang met problemen van migranten	60
6.1 Problemen en organisaties	61
6.2 Niet van de radar verdwijnen	64
6.3 Diversiteit aan problemen op één kaart	65
6.4 Werk	70
6.5 Nederlandse jongeren in Australië	73
6.6 Een te positief beeld?	75
6.7 Nederlandse organisaties in Australië	77
6.8 Conclusie	79
Hoofdstuk 7: Nazorg door een maatschappelijke organisatie	80
7.1 Inventarisatie van het persoonlijke archief van dominee Bregman	82
7.2 De hulp van Bregman (en collega's) bij diverse problemen	82
7.3 Conclusie	84
Conclusie	86
Literatuur	88

Lijst met tabellen en figuren

Tabel 1: Definities van theoretische concepten voor dit onderzoek.....	9
Tabel 2: Aantallen migranten naar Australië tussen 1949 en 1970, volgens de administratie van de Nederlandse Directie voor de Emigratie.....	26
Tabel 3: Aantallen migranten per leeftijdscategorie volgens de studie van Wentholt	27
Tabel 4: Aantal kinderen per migrant volgens de studie van Wentholt.....	28
Tabel 5: Religieuze achtergrond Nederlandse emigranten volgens de studie van Wentholt	29
Tabel 6: Beroep/scholingsniveau van de migrant volgens de studie van Wentholt	30
Tabel 7: Verdeling migranten naar beroepssector volgens de studie van Hofstede.....	31
Tabel 8: Aantal onderzochte migrantenkaarten verdeeld per bestand uit de steekproef.....	39
Tabel 9: Gemiddelde unitgrootte per bestand van de onderzochte migrantenkaarten uit de steekproef.....	40
Tabel 10: Leeftijdsverdeling van de migranten per tijdperiode van aankomst	44
Tabel 11: Leeftijdsverdeling van de migranten verdeeld over twee grotere tijdperioden van aankomst.....	45
Tabel 12: Samenstelling van de migrantenunits per geslacht voor de perioden 1948-1969 en 1970-1991	46
Tabel 13: Verdeling migrantenunits en geslacht: aankomst in periodes van 5 jaar.....	47
Tabel 14: Religies van migranten	49
Tabel 15: Rubriek religie 'Niet ingevuld' per periode van aankomst.....	49
Tabel 16: Gezinsgrootte per religie, verdeeld over twee categorieën gezinsgroottes en twee perioden van aankomst.....	50
Tabel 17: Vervoer van gemiddelde unitgrootte naar Australië per periode van aankomst.....	52
Tabel 18: Hoeveelheid informatie op de kaarten	53
Tabel 19: Hoeveelheid informatie op kaarten verdeeld naar periode van aankomst.....	54
Tabel 20: Vergelijking hoeveelheid informatie in Nederland met aanwezigheid file Australië	54
Tabel 21: Aantal codes van de aanwezige kaarten in Australië.....	55
Tabel 22: Vergelijking hoeveelheid informatie Nederland-Australië	55
Tabel 23: Kaarten met gegevens over betrokken contacten rond nazorg	57
Tabel 24: Verhouding contacten en hoeveelheid informatie op de kaarten	58
Tabel 25: Contacten verdeeld over periode van aankomst.....	58
Tabel 26: Problemen en betrokken organisaties op kaarten.....	61
Afbeelding 1: Voorkant 'Kaart model 162'.....	17
Afbeelding 2: Achterkant 'Kaart model 162'	18
Afbeelding 3: Voorkant 'Kaart zonder modelnummer'	19
Afbeelding 4: Achterkant 'Kaart zonder modelnummer'	19
Grafiek 1: Grafische weergave van de schatting van het totale aantal migranten per 5 jaar verdeeld over de bestanden	41
Grafiek 2: Geschatte totale aantal migranten per 5 jaar	42

Inleiding

In het eerste decennium na de Tweede Wereldoorlog emigreerden 400.000 Nederlanders naar overzeese bestemmingen.² De Nederlandse overheid selecteerde migranten, stimuleerde de emigratie en betaalde de reis van een groot deel van hen. Op zich is deze bemoeienis reeds opvallend en een duidelijke breuk met het beleid in de vooroorlogse periode.³ Nog opvallender is dat de Nederlandse overheid de Nederlandse emigranten nog jaren na hun aankomst in het nieuwe land in beperkte zin begeleidde: dit waren mensen waarvan noch de overheid, noch de emigranten zelf dachten dat ze ooit terug zouden komen. Van de emigranten die naar Australië gingen werd door Nederlandse ambassade en consulaten een uitgebreide cartotheek aangelegd, waarin werd bijgehouden hoe het met de migranten in het nieuwe land ging. Voor mijn onderzoek heb ik gebruik gemaakt van die unieke bron.⁴

Nederlanders hadden na de Tweede Wereldoorlog een aantal redenen waarom ze weg wilden. Ze waren bang voor een derde wereldoorlog, bezetting door de Sovjet-Unie en een herhaling van de crisis van de jaren dertig.⁵ In deze tijd werd er een bijzonder positief beeld geschetst van Australië. Het land had een geringe bevolkingsdichtheid, en was relatief niet zover ontwikkeld. Voor een verdere ontwikkeling werd de komst van migranten uit het Westen aangemoedigd. Mensen werden bovendien aangetrokken tot het goede klimaat en de posters met afbeeldingen van stranden.⁶

De Nederlandse overheid begon zich na 1945 te bemoeien met emigratie. Ze voelde zich hiertoe verplicht omdat dit onderdeel uitmaakte van de wederopbouw van het land. De uitspraak van toenmalig minister-president Drees vat goed samen hoe de overheid dacht over emigratie: 'Een deel van ons volk moet het aandurven, zoals in vroegere eeuwen, zijn toekomst te zoeken in grotere gebieden dan eigen land.' In het verzuilde Nederland werd dit ondersteund door religieuze groeperingen, omdat zij geboortebeperving niet wilden bevorderen en daarom emigratie steunden, zodat het gevaar van overbevolking op lange termijn zou worden afgewend.⁷

² H. Obdeijn en M. Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (Amsterdam 2008) 199.

³ M. Schrover en M. van Faassen, 'Invisibility and selectivity. Introduction to the special issue on Dutch overseas emigration in the nineteenth and twentieth century', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 7:2 (2010) 3-31, aldaar 20.

⁴ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Emigratiekaarten Australië, nummer toegang 2.05.159, inventarisnummer 1-49.

⁵ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 196.

⁶ *Ibidem*, 200.

⁷ *Ibidem*, 197.

Burgers hadden de wens om te emigreren en de Nederlandse overheid wilde emigratie bevorderen. In Australië wilde de overheid dat migranten het land kwamen bewonen.⁸ Zowel de Nederlandse overheid als de Australische overheid zetten dus in op migratie van Nederlanders, en beide landen maakten hierover afspraken. Zo werden er quota opgesteld, en werden migranten mede geselecteerd op basis van beroep. Vanuit Nederland was het beleid om voornamelijk - wat ietwat oneerbiedig werd genoemd - 'misbaren' te laten emigreren. Dit waren bijvoorbeeld ongeschoolde arbeiders die Nederland kon missen. Tegenover 'misbaren' staan de 'onmisbaren', de mensen die het land van vertrek moeilijker zou kunnen missen om uiteenlopende redenen. Dat waren geschoolde arbeiders, die een rol zouden kunnen spelen in de wederopbouw. Australië wilde die mensen juist graag hebben. Tussen beide landen werd afgesproken dat tegenover de migratie van bijvoorbeeld 1 'onmisbare', er 3 'misbaren' de overtocht naar Australië zouden maken.⁹ In de realisatie van de migratie speelde de overheid een belangrijke rol, omdat potentiële migranten gesubsidieerd werden. De reis, toentertijd nog voornamelijk met de boot, was zeer duur. Er kwamen diverse 'migratieschema's' met voorwaarden waar de subsidies aan waren verbonden. Een belangrijke voorwaarde was onder andere een minimale verblijfsduur in het land van aankomst van enkele jaren.¹⁰

Hoe ging het verder, wanneer de migrant naar Australië trok? Het bleek dat de binding met de Nederlandse overheid, ook al waren mensen daadwerkelijk geëmigreerd, toch bleef bestaan. Mijn centrale vraag is waarom de zorg van de Nederlandse overheid zich uitstreckte tot Australië en voortduurde jaren na de migratie. 'Waarom en op welke wijze bemoeiden overheidsinstanties en migrantenorganisaties zich met migranten van wie verondersteld werd dat ze niet terug zouden keren?'

Voor de beantwoording van deze vraag wordt gebruik gemaakt van 'emigrantenregistratiekaarten' uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.¹¹ Naast de aandacht voor archieven van de overheid, is onderzoek gedaan naar maatschappelijke organisaties.¹²

⁸ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 214.

⁹ M. van Faassen, 'Min of meer misbaar. Naoorlogse emigratie vanuit Nederland: achtergronden en organisatie, particuliere motieven en overheidsprykkels, 1946-1967' in: S. Poldervaart, W. Schilt en H. Willems ed., *Van hot naar her. Nederlandse migratie vroeger, nu en morgen* (Amsterdam 2001) 50-67, aldaar 58.

¹⁰ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid: Directie voor de Emigratie, nummer toegang 2.15.68, inventarisnummers 1164, 1185, 1193, 1198, 1351, 1395.

¹¹ NL-HaNa, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159, inv.nr. 1-49. Zie hoofdstuk 3 'Materiaal en methode' 15-24, voor nadere toelichting.

¹² Archief Dominee Bregman: Particulier bezit.

Werkten zij bijvoorbeeld samen met de overheid of zagen ze dit als een concurrent die dezelfde taken op zich nam.

De onderzochte periode, van 1949 tot 1970, betreft de sterke opkomst van na-oorlogse migratie, evenals de zogenaamde 'tweede migratiegolf' in de jaren zestig.

In mijn onderzoeksverslag zullen allereerst enkele theorieën worden besproken, waarna de historiografie over emigratie zal worden behandeld. Vervolgens worden de door mij toegepaste methoden van onderzoek beschreven. Daarna zijn er drie hoofdstukken gewijd aan de analyse, waarin achtereenvolgens de resultaten van de steekproef, de analyse van de kaarten en tot slot het archief van dominee Bregman zullen worden besproken. Met dit laatste komt er meer inzicht over de 'nazorg' vanuit niet-overhedelijke instanties.

Hoofdstuk 1: Theorie

Mijn onderzoek richt zich op de vraag *waarom* diverse instanties hulp boden aan migranten. In dat kader is het ook van belang om te verklaren waarom migranten een band hielden met het land van herkomst. Dit wordt aangeduid als transnationalisme. Over dat onderwerp is veel literatuur.¹³ Meerdere verklaringen zijn gegeven voor het voortbestaan van die banden, zoals de emotionele binding en loyaliteit die migranten hadden met het land van herkomst. Overheden - zowel in het land van herkomst als vestiging – hadden, zoals uit onderzoek van Bouras is gebleken, redenen om die banden te stimuleren. Migrantten moesten bijvoorbeeld geld blijven overmaken naar het land van herkomst en door de overheidsbemoediging kon worden voorkomen dat er een revolutie van buitenaf werd gepland.¹⁴ Taal en cultuur waren eveneens redenen om migranten niet los te laten.¹⁵ De heersende gedachte bij de gastarbeidermigratie was dat die migratie tijdelijk was en migranten zouden terugkeren naar het land van herkomst.

Al deze redenen golden niet voor Nederlandse migranten die naar Australië trokken. De migratie zou voor een langere periode zijn en migranten zouden niet terugkeren; dus waarom toch deze bemoediging? In mijn optiek zijn er drie redenen die die bemoediging zouden kunnen verklaren.

De eerste reden is de mogelijk veranderende houding van achterblijvers wanneer migranten aan hun lot zouden worden overgelaten. De achterblijvers zouden het de overheid kwalijk kunnen nemen dat hun geliefden slecht waren begeleid (en dat bijvoorbeeld bij verkiezingen laten blijken). Een tweede reden was uit angst voor het mislukken van het emigratieproject waarvoor grote investeringen waren gedaan. De derde verklaring is de oprechte zorg van de overheid. De Nederlandse overheid was gebaat bij positieve berichtgeving van migranten, omdat anders de bereidheid om te emigreren zou afnemen. Daarnaast zou onvrede over de politiek in eigen land kunnen toenemen en dit wilden voorstanders van het beleid vermijden. Intensieve begeleiding zou volgens de overheid en migratiecentrales leiden tot succesvolle migratie.¹⁶

¹³ Zie bijvoorbeeld: N. Bouras, *Het land van herkomst. Perspectieven op verbondenheid met Marokko, 1960-2010* (Hilversum 2012).

¹⁴ Bouras, *Het land van herkomst*, 68.

¹⁵ C. Laarman, 'De Portugeestalige migranten en hun parochies in de Nederlandse katholieke kerk, 1969-2005', *Tijdschrift voor Sociale en Economische geschiedenis* 1 (2007) 117-142, aldaar 121.; M. Schrover, 'Pillarization, Multiculturalism and Cultural Freezing, Dutch Migration History and the Enforcement of Essentialist Ideas', *BMGN* 125:2/3 (2010) 329-354, aldaar 334.

¹⁶ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 204.

In het verlengde van deze drie mogelijke verklaringen over *waarom* zorg voor migranten, ligt de vraag *door wie* de taken werden uitgevoerd. Dat de overheid zich hiermee ging bemoeien was nieuw in deze tijd. Kerkelijke of religieuze organisaties namen zorgtaken al langer op zich.¹⁷ Hadden de organisaties andere doelen? Vanuit de kerk zou dit behoud van het geloof en oprechte zorg kunnen zijn en vanuit de overheid vooral uit angst voor het mislukken van het emigratieproject. Door naar meerdere archieven te kijken wordt duidelijk hoe taken waren verdeeld en of er sprake was van samenwerking.

Voor de niet-overheidsinstanties wordt gekeken naar de aard van de organisaties. Zij kunnen op twee manieren worden gekarakteriseerd; als bastion of bindmiddel.¹⁸ Bij een bastion staat het behoud van de eigen etnische identiteit, cultuur en taal voorop. Organisaties kunnen echter ook als een springplank of schakel fungeren tussen migranten en de autochtone bevolking, in zo'n geval is het een bindmiddel.¹⁹ Voor dit deel van het onderzoek is het van belang om inzicht te verkrijgen in de wijze waarop de overheid in het land van vestiging zich bemoeide met immigranten. Dit zou van invloed kunnen zijn op de aard van migrantenorganisaties. Kregen ze de mogelijkheid om hun eigen cultuur te behouden of moesten ze volledig assimileren aan de Australiërs. De Nederlandse overheid zou ook van invloed zijn geweest, door het toekennen van subsidies aan organisaties.

1.1 Toepassing theoretische concepten

In het bovenstaande stuk zijn een aantal concepten genoemd die voor dit onderzoek van belang zijn. Centraal staat de verklaring waarom de binding tussen het land van herkomst en migranten bleef bestaan. Door nader in te gaan op de diverse instanties, komt aan bod hoe zij zich bemoeiden met migranten en hoe ze zich onderling tot elkaar verhielden. De benadering van overheden en organisaties houdt verband met de mate van integratie in de samenleving. Hiervoor is ook het Australische beleid van belang, was het behouden van de eigen cultuur wel een mogelijkheid voor migranten? In tabel 1 is een overzicht opgenomen met daarbij een korte omschrijving van de wijze waarop de theorie in het onderzoek aan bod komt.

¹⁷ M. Schrover en M. van Faassen, 'Invisibility and selectivity. Introduction to the special issue on Dutch overseas emigration in the nineteenth and twentieth century', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 7:2 (2010) 3-31, aldaar 27.

¹⁸ R. Penninx en M. Schrover, *Bastion of bindmiddel? Organisaties van immigranten in historisch perspectief* (Amsterdam 2001) 2.

¹⁹ Penninx en Schrover, *Bastion of bindmiddel?*, 2.

Tabel 1: Definities van theoretische concepten voor dit onderzoek

Theoretisch concept	Definitie voor dit onderzoek
Transnationalisme	In dit onderzoek ligt de nadruk op de houding van de Nederlandse overheid omtrent de contacten die migranten met het land van herkomst (Nederland) onderhielden.
Oprichting van organisaties	Enerzijds wordt gelet op de kansen die er waren voor de oprichting van 'Nederlandse' organisaties in Australië. Anderzijds gaat het om identificatie als groep, waardoor voelden migranten zich met elkaar verbonden.
Bastion of bindmiddel	Organisaties voor Nederlanders in Australië om zich terug te trekken of als springplank naar de Australische samenleving.
Multiculturalisme of volledige assimilatie	De (on)mogelijkheden voor Nederlandse migranten om de eigen cultuur te bewaren.

Hoofdstuk 2: Historiografie

Dit hoofdstuk geeft een kort overzicht van de belangrijke studies naar Nederlandse emigratie naar Australië of emigratie in het algemeen. Sociologen onderzochten migratie al sinds de jaren vijftig.²⁰ Meer recent hebben historici hier onderzoek naar verricht, en meer specifiek ook naar de migratie naar Australië.²¹ Er is veel aandacht geweest voor de motieven van emigranten, de ontwikkeling van beleid, de sociaal-culturele kenmerken en in een enkele studie is nader ingegaan op de uitvoering van het beleid. Dit overzicht leert dat nog niet alle facetten zijn onderzocht. Onderzoek werd niet alleen verricht door wetenschappers, maar bijvoorbeeld ook door de overheid (Ministerie van Sociale Zaken). Er is een uitgebreid onderzoek gedaan naar de motieven om te migreren, waarin diverse thema's werden bevraagd, zoals werk en inkomen, maar ook de tevredenheid over de maatschappij van die tijd.²²

Enkele jaren geleden verscheen een artikel met daarin een overzicht van de stand van onderzoek met betrekking tot Nederlandse emigratie in de negentiende en twintigste eeuw.²³ Er was aandacht voor de 'zichtbaarheid' van de Nederlandse gemeenschap in de landen waar ze zich vestigden. Hierbij lag de nadruk op het feit dat emigratie ook immigratie is. Volgens de auteurs is er in onderzoek voorsnog onvoldoende aandacht besteed aan de emigratie. In deze studie zijn de verschillen onderzocht tussen de Nederlandse gemeenschappen in Noord-Amerika en Australië. Hieruit bleek dat vooral de religieuze achtergrond een belangrijke rol speelde. Tevens toonde het kort een impressie van de werkwijze van de voorbereiding, de reis en de eerste opvang voor de migrant.²⁴

²⁰ J.H. Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant. De emigratie van Nederlanders naar Australië 1946-1986* (Delft 1987); B.P. Hofstede, *Thwarted exodus: post-war overseas migration from the Netherlands* ('s-Gravenhage 1964); W. Petersen, *Planned migration. The social determinants of the Dutch-Canadian movement* (Londen 1955); R. Wentholt, *Kenmerken van de Nederlandse emigrant : een analyse van persoonlijke achtergronden, omstandigheden en beweegredenen bij de Nederlandse emigratie, gebaseerd op een onderzoek van mannelijke emigranten omstreeks 1956* ('s-Gravenhage 1961).

²¹ M. van Faassen, 'Min of meer misbaar'; M. van Faassen, 'Geregistreerde emigrantenlevens' in: B. de Graaff en D. Hellema ed. *Instrumenten van buitenlandse politiek. Achtergronden en praktijk van de Nederlandse diplomatie* (Amsterdam 2007); M. van Faassen, *Polder en emigratie. Het Nederlandse emigratiebestel in internationaal perspectief 1945-1967* (Dissertatie, versie 11 april 2014); N. Peters, *Milk and honey - but no gold: Post-War Migration to Western Australia Between 1945-1964* (Nedlands, W.A. 2001).

²² *Inpakken en wegwezen. Een onderzoek naar kenmerken en motieven van emigranten naar Australië, Canada en Nieuw Zeeland*. Ministerie van Sociale Zaken ('s-Gravenhage 1981).

²³ Schrover en Van Faassen, 'Invisibility and selectivity', 3-31.

²⁴ *Ibidem*, 3-31.

In het vervolg van dit hoofdstuk zullen diverse onderzoeken worden besproken, die verschillende thema's rondom migratie behandelen. Hierbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen historici en sociologen, die vanuit hun eigen vakgebied het fenomeen emigratie hebben bestudeerd.

2.1 Sociologisch onderzoek

Toen het Nederlandse emigratiebeleid nog in uitvoering was, verschenen de eerste onderzoeken hierover. Sociologen richtten zich op de mens achter de migrant, en koppelden dit aan het overheidsbeleid. In één van die onderzoeken, door Petersen uit 1955, werd specifiek ingegaan op de migratie van Nederlanders naar Canada. Gereguleerde migratie werd in dit verband beschouwd als een *contradictio in terminis*.²⁵ De overheid kon maar voor een gedeelte deze beweging sturen, en dit zou verder vanzelf gaan. Tevens werd hierin benadrukt dat migratie het overbevolkingsprobleem maar ten dele zou kunnen oplossen. Administratieve controle was iets 'irrationeels' en had geen 'rationele' betekenis voor het echt oplossen van een probleem. Kortom, Petersen nam een sceptische houding ten opzichte van het migratiebeleid aan.²⁶

In 1961 verscheen een onderzoek van Wentholt waarin de kenmerken van de migrant centraal stonden.²⁷ Het doel van deze studie was om kenmerken en beweegredenen van migranten te achterhalen, en hiervoor had Wentholt enquêtes afgenomen en interviews gehouden. Het onderzoek zocht naar generieke motiveringen. Uit de studie bleek dat diverse factoren ten grondslag liggen aan migratie, gezien vanuit het perspectief van de migrant. Voorbeelden hiervan waren vrije beroepsuitoefening, en de grotere vrijheid in algemene zin.²⁸

In een latere studie was er meer aandacht voor het overheidsbeleid.²⁹ Wederom staan de jaren vijftig hierin centraal, een periode waarin migratie sterk toe- en afnam. Het gaf een beeld van de verhouding tussen de plannen van een individu en het opgestelde overheidsbeleid, waarbij er aandacht is voor het beleid dat maatschappelijke organisaties hadden geformuleerd. De nadruk lag op de wijze waarop de rol van de overheid was veranderd na de oorlog, ten opzichte van de jaren hiervoor. Dreiging van armoede en de angst voor overbevolking, en daarmee samenhangend de kans

²⁵ Petersen, *Planned migration*, 238.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Wentholt, *Kenmerken van de Nederlandse emigrant*.

²⁸ *Ibidem*, 154.

²⁹ Hofstede, *Thwarted exodus*.

op werkloosheid lagen ten grondslag aan deze veranderende rol.³⁰ Voor een beter begrip van de groeiende overheidsbemoeyenis, is het van belang om te kijken naar de maatschappelijke organisaties en hun beleid. De verzuiling was hier duidelijk aanwezig, in de vorm van drie grote registratiebureaus: de Katholieke Centrale Emigratiestichting (K.C.E.S), de Christelijke Emigratie Centrale (C.E.C) en een Algemene Emigratie Centrale (A.E.C). Zij hadden een voor de overheid nuttige functie, omdat ze voorlichting gaven over emigratie.³¹ Echter, de maatschappelijke organisaties verlangden voor de nazorg een overheidsvergoeding en hier wilde de overheid niet aan. De nazorg bestond uit het begeleiden van de migranten in het land waar ze naar toe verhuisden, onder andere op het gebied van werk en huisvesting.³² In deze studie werd ingegaan op de sociaal-culturele aspecten van de emigranten en de kerkelijke organisaties. Vooral *groepen migranten* werden geanalyseerd waarbij er geen aandacht was voor het individu. Verder werd geprobeerd om aan te tonen dat migratie afnam, als gevolg van onder meer een toename van de welvaart en negatieve ervaringen van geëmigreerden. Een beperking van dit onderzoek is dat de nadruk lag op de *beleidsmatige* kant. De uitvoering van bijvoorbeeld de nazorg kwam niet aan bod.

De laatste socioloog die hier besproken wordt, Elich, schreef zijn dissertatie in de jaren tachtig en komt uit een periode met een andere tijdsgeest dan de andere auteurs. Er is veel aandacht voor het individu, waarbij de nadruk lag op het leven in Australië.³³ Het is een goede aanvulling op eerdere onderzoeken. Elich heeft veel migranten geïnterviewd, maar had ook aandacht voor het grotere geheel en heeft de sociaal-culturele kenmerken in kaart gebracht. Hij onderzocht onder andere waar mensen zich vestigden, welk geloof zij aanhingen en wat voor leer- en arbeidsachtergrond zij hadden. Het doel van zijn studie was om gebruik te maken van meerdere perspectieven omtrent de Nederlandse emigratie. Voorheen werd de migratie van één kant belicht, wat tot gevolg had dat er een eenzijdig beeld werd geschetst.³⁴ Door de interviews is de auteur er in geslaagd om meer inzicht te verkrijgen in de wijze waarop Nederlanders zich organiseerden in verenigingen. Deze studie kent ook minder sterke punten, waarbij vooral vraagtekens kunnen worden gezet bij de uiteenzetting van de zogenaamde 'houding van de overheid'. Deze is door Elich opgedeeld in drie verschillende fasen, van terughoudend naar activerend en weer terughoudend.³⁵ In

³⁰ Hofstede, *Thwarted exodus*, 51-53.

³¹ *Ibidem*, 79-82.

³² Hofstede, *Thwarted exodus*, 93.

³³ Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*.

³⁴ *Ibidem*, 16.

³⁵ *Ibidem*, 140.

de praktijk is gebleken dat de rol en taken niet sterk veranderden, wat deze driedeling wel impliceert. Tevens is de *waarom* vraag achter dit beleid niet duidelijk.

Bij de studies van Hofstede en Elich dient de kanttekening geplaatst te worden dat ze niet duidelijk aangeven *welke* overheidsorganisaties belast waren met het emigratiebeleid en wat hun rol hierin was. Daarom is er ook steeds gesproken van 'de overheid', die in werkelijkheid uit vele verschillende eenheden bestaat. Tevens blijft in beide studies onduidelijk wat de verhoudingen waren tussen deze overheidsinstanties en de organisaties uit het maatschappelijk middenveld.

2.2 *Historici en culturele antropologie*

Behalve bij sociologen, was er ook bij culturele antropologen en historici aandacht voor de persoonlijke verhalen van de migranten. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek van Peters naar ondernemerschap door migranten. Het betreft hier een vergelijkend onderzoek van verschillende nationaliteiten die naar Australië zijn geëmigreerd. Peters heeft 122 interviews gehouden en op basis hiervan probeert zij vergelijkingen te trekken. Het geeft ons inzicht in de kenmerken van de Nederlandse groep ondernemers, die bekendstonden als mensen die hard wilden werken en kansen aangrepen om succesvol te worden.³⁶

Er is veel onderzoek gedaan naar de diversiteit van organisaties. Waar Petersen, Hofstede en Elich het hadden over de overheid als een geheel, toont Van Faassen aan dat er een veelheid aan organisaties en belangen was.³⁷ De nadruk lag op de vragen 'hoe' en 'waarom' invulling is gegeven aan het emigratiebeleid. Anders dan in mijn onderzoek, stelde Van Faassen hier de *beleidsmatige* kant centraal.³⁸ In het artikel *Min of meer misbaar* heeft zij aan de hand van het subsidie- en kredietbeleid de fragmentatie binnen de overheid aangetoond.³⁹ Twee belangrijke spelers op dit terrein waren Economische Zaken en Sociale Zaken, en werd inzichtelijk gemaakt dat er inderdaad niet *één* overheid was. Met betrekking tot de misbaren en onmisbaren waren er verschillende opvattingen, en dit had te maken met de vraag voor wie er een subsidie werd beloofd. Sociale Zaken had emigratie, volgens Economische Zaken, tot 'doel' verheven in plaats van dat het een 'middel' was tegen overbevolking en werkgelegenheid.⁴⁰ Het artikel was een eerste aanzet tot nadere bestudering van het

³⁶ Peters, *Milk and honey - but no gold*.

³⁷ Van Faassen, *Polder en emigratie*.

³⁸ *Ibidem*, 367.

³⁹ Van Faassen, 'Min of meer misbaar', 62.

⁴⁰ *Ibidem*.

gefragmenteerde overheidsbeleid, alsmede de wederzijdse beïnvloeding van de zogeheten 'private' en 'publieke' organisaties.

Enkele jaren later heeft Van Faassen aangetoond dat de overheid zich bemoeide met het lot van de migrant in het buitenland, en ditmaal aan de hand van emigrantenregistratiekaarten. Waar Elich sprak van nazorg door de maatschappelijke organisaties, doen enkele van deze kaarten, die Van Faassen bestudeerde, anders vermoeden. Het bleek juist dat er contact was met consulaire ambtenaren, die aantekeningen op de kaarten hebben gemaakt. Een eerste analyse wees uit dat het onder meer ging om de problemen waarmee de emigrant te maken had variërend van heimwee tot werkloosheid en huwelijksproblemen.⁴¹ Het geeft aan dat het onderzoek naar de werking van organisaties, met betrekking tot nazorg, verder uitgediept moet worden.

Eind jaren negentig werd een onderzoek verricht dat een indruk geeft van de gemeenschapsopbouw in Australië.⁴² Het ging om de rol van pater Leo Maas, een Nederlandse missionaris die betrokken raakte bij de emigratie van Nederlanders naar Australië. Sociale opvang, die de Nederlanders in eigen land wel kenden, was in Australië niet aanwezig. Bij gemeenschapsaangelegenheden leerden Nederlandse migranten hoe zij zich moesten gedragen ten opzichte van elkaar, maar ook naar de Australiërs toe.⁴³ Het is een voorbeeld van onderzoek naar de geboden 'nazorg' aan migranten. Doordat het zich specifiek op één casus richt, gaf het echter niet aan of en hoe er contacten waren tussen verschillende organisaties.

Tot slot is er recent onderzoek verricht door enkele Masterstudenten Geschiedenis in Leiden, zoals de scriptie van Mens.⁴⁴ In deze scriptie is de migratie van Nederlanders naar Australië onderzocht, waarin met name aandacht is besteed aan het officiële beleid. In deze studie is onder andere gebruik gemaakt van emigrantenregistratiekaarten. Enkele van deze kaarten zijn nader bestudeerd, maar deze worden niet direct gekoppeld aan de betekenis van het officiële beleid.

Uit dit overzicht is gebleken dat er aandacht is geweest voor het beleid en de uitvoering hiervan en voor de achtergrond van migranten. Dit onderzoek over emigratie naar Australië levert hier een bijdrage aan door beleid op papier en in de praktijk aan elkaar te koppelen.

⁴¹ Van Faassen, 'Geregistreerde emigrantenlevens' 24.

⁴² H. Overberg, 'Herder tussen twee culturen. Leo Maas en de naoorlogse Nederlandse immigranten in Australië', *Trajecta* 7:3 (1998) 233-254.

⁴³ Overberg, 'Herder tussen twee culturen', 253.

⁴⁴ J.R. Mens, 'Opdat ze niet van honger omkomen. De rol van de Nederlandse overheid in nazorg voor Nederlandse emigranten in Australië tussen 1946 en 1961.' (Scriptie Migratiegeschiedenis, Leiden 2006).

Hoofdstuk 3: Materiaal en methode

In dit hoofdstuk zullen de gemaakte keuzes, voor het gebruik van het onderzoeksmateriaal en de wijze waarop het onderzoek is opgezet, worden verantwoord.

De migranten die naar Australië vertrokken werden geregistreerd op een zogeheten 'emigrantenregistratiekaart' (in het vervolgen wordt gesproken over migrantenkaarten of kaarten). Dit materiaal was opgeslagen in Australië. Enkele jaren geleden heeft het Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis (Huygens ING) gepleit voor de overtocht van deze kaarten naar Nederland.⁴⁵ De kaarten berusten nu bij het Nationaal Archief. Overbrenging was, volgens deze organisatie, in het belang van toekomstig onderzoek over de werkwijze van diverse instanties, waardoor meer inzicht verkregen kan worden in het leven van de migrant. In principe zijn de kaarten uitvoeringsdossiers, en mochten ze vernietigd worden. Door overbrenging naar Nederland zijn ze behouden. Omdat de informatie op de kaarten privacy gevoelig is, is het archief beperkt toegankelijk.

De kaarten zijn afkomstig van Nederlandse consulaten in Sydney, Melbourne en Brisbane. Het is niet duidelijk waar de kaarten zijn gemaakt, aangezien er verschillende kantoren werden genoemd. In een aantal gevallen stond er een registratiekantoor in Nederland op de kaart, maar anderzijds werd ook het bureau in Australië genoemd. De afgelopen jaren is er door Van Faassen verkennend onderzoek verricht naar deze kaarten, maar zij heeft slechts een enkele kaart uit het totale bestand geanalyseerd.⁴⁶ Ook Mens heeft de kaarten onderzocht. In dat onderzoek werd één kaartenbak uit Brisbane gebruikt.⁴⁷ Hier wordt gesproken over een zogeheten 'kaartenbak', omdat de kaarten per consulaat niet in één groot bestand zijn opgeslagen, maar alfabetisch geordend over een aantal bakken.

Ik heb ervoor gekozen om een steekproef uit te voeren. Dit helpt ons enerzijds om inzicht te krijgen in de kenmerken van migranten en anderzijds wordt duidelijk *welke* organisaties betrokken waren bij eventuele hulpverlening. Het totale bestand bedraagt 51.525 kaarten, en dit is onderverdeeld in vijf verschillende 'bestanden', die hier eerst nader worden toegelicht. De bestanden zijn: Brisbane, Melbourne, Sydney, Queensland en New South Wales. De eerste drie verwijzen naar

⁴⁵ Het Huygens ING verricht onderzoek naar de Nederlandse geschiedenis. Een onderdeel hiervan is de Nederlandse migratie naar Australië. Het doel is om informatie uit bronnen voor een breed publiek toegankelijk te maken.

⁴⁶ Van Faassen, 'Geregistreerde emigrantenlevens', 5.

⁴⁷ Mens, 'Opdat ze niet van honger omkomen', 72-82.

steden waar een Nederlands consulaat gevestigd was, het zijn dus consulaire bestanden. De laatste twee zijn bijzonder, aangezien het de naam van een regio is met Brisbane als grote stad in Queensland, en Sydney als grote stad van New South Wales. De systematiek van deze bestanden is anders, en het is niet altijd duidelijk waar kaarten zijn aangemaakt. Het verschil in de vijf bestanden komt ook naar voren, wanneer gekeken wordt naar de aantallen kaarten. Sydney is het grootste bestand met 23.326 kaarten. Melbourne en Brisbane volgen met respectievelijk 19.326 en 7.789 kaarten. De overige twee bestanden zijn kleiner, New South Wales heeft 778 kaarten en Queensland maar 297. De kaarten zijn alfabetisch geordend in meerdere bakken binnen een bestand. Brisbane bestaat uit 7 bakken, Melbourne 19, New South Wales 1, Queensland 1 en Sydney 21. Alle kaarten zijn gedigitaliseerd en opgenomen in een database. In de database zijn de ‘harde’ gegevens doorzoekbaar: de naam, geboortjaar, jaar van aankomst van de hoofdkaarthouder, vervoermiddel en naam van het vervoer. Uit deze database blijkt dat een aantal migranten meerdere keren worden vermeld. Dat betekent dat migranten bijvoorbeeld meerdere keren naar Australië reisden, of dat ze een kaart bij het ene consulaat hadden en vervolgens verhuisden naar een andere stad, waarbij ze bij een ander consulaat terechtkwamen, waar een nieuwe kaart aangemaakt werd. In sommige gevallen verhuisde de kaart mee met de migrant, maar er werden ook nieuwe kaarten aangemaakt.

Ik heb uit het databestand is een steekproef van 1% getrokken, wat neerkomt op iets meer dan 500 kaarten. Ik heb een systematische steekproeftrekking uitgevoerd, waar persoon 1 het startpunt was en elke honderdste persoon hierna werd geselecteerd. Voordat de analyse werd uitgevoerd, is geïnventariseerd hoe de kaarten eruit zien en wat voor soort informatie ze bevatten. Hier is ook gebruik gemaakt van inventarisaties uit het verleden, en op basis hiervan zijn een aantal ‘typen’ informatie geselecteerd om de kaarten te analyseren.⁴⁸ In de volgende paragraaf wordt het bronnenmateriaal nader beschreven.

3.1 Verschillende typen migrantenkaarten

Er zijn verschillende modellen voor de opbouw van het dossier. Afbeelding 1 laat de voorkant van een gestructureerde kaart zien.

⁴⁸ Zie bijvoorbeeld: Van Faassen, 'Geregistreeerde emigrantenlevens', 5-7.

Afbeelding 1: Voorkant 'Kaart model 162'

Naam: <u>SCHADUWKAART.</u> <i>e/66</i>		Datum: 	
		Kantoor: Melbourne	
Reg. Datum & no.		Opm. checking an int.	Gearr.
			per
Cat.	J.P.		
Beroep	Steno-typiste/ Secretaresse		
Godsd.	N.H.		
Opm. voorl.			N.S.W.
enigszins engels 			
Wil bij voorkeur <u>niet</u> op een kantoor. Liefst in gezin.			
<i>Tony of 1944 in Sydney</i> 			
Model 162 3 27542* 28			

Bron: Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken.⁴⁹

Linksonder is het modelnummer van deze kaart vermeld, namelijk '162'. Zulke kaarten bestaan uit een aantal blokken met een variëteit aan informatie. Rechtsboven staan:

- Datum
- Kantoor

en deze hebben betrekking op de dag waarop de migrant zich heeft gemeld bij een Nederlands consulaat in Australië. Hieronder staan:

- Gearr(iveerd)
- Per

hier werd de datum vermeld waarop de migrant arriveerde in Australië en onder per staat het vervoermiddel. Aan de linkerkant van deze pagina staan:

- Reg. Datum & no.: De datum waarop de migrant werd geregistreerd in Nederland, en het hierbij behorende nummer.
- Cat.(egorie): Geeft aan onder welk schema iemand reisde. Tussen de Nederlandse en Australische overheid zijn een aantal afspraken gemaakt, waaruit zogeheten 'schema's' voortvloeien.
- Beroep: Betreft hier het beroep dat de persoon in Nederland uitoefende.
- Godsd.(ienst): Hier werd aangegeven welke religieuze overtuiging iemand had.

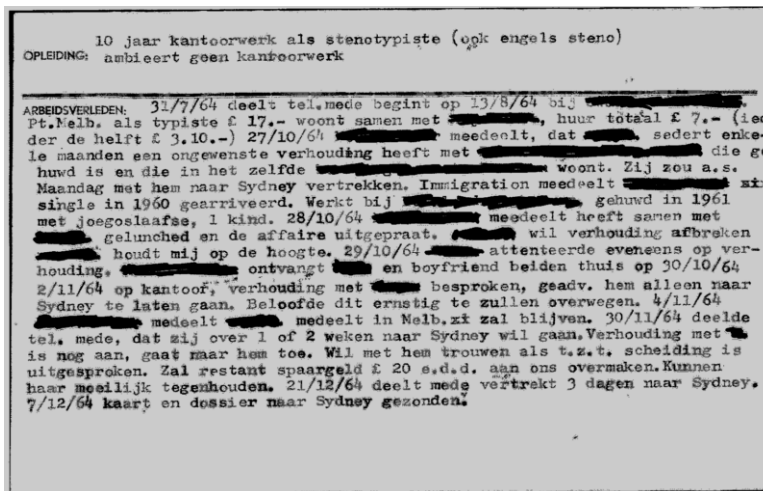
⁴⁹ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Emigratiekaarten Australië, nummer toegang 2.05.159, inventarisnummer 1-49.

- Opm.(erking) voorl.(ichting) en opm.(erking) checking en int.(erview) zijn velden waar een ambtenaar aantekeningen kan maken over de verkregen indruk van de migrant tijdens een gesprek.

Zulke kaarten hebben ook een achterkant met daarop:

- Opleiding
- Arbeidsverleden

Afbeelding 2: Achterkant 'Kaart model 162'

Bron: Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken.⁵⁰

Dit zogeheten 'model 162', is in de loop der jaren compacter gemaakt, waarbij een sticker met naam, geboortedatum en adres op de kaart werd geplakt.⁵¹

Naast dit gestandaardiseerde model, werd er ook gebruik gemaakt van een ander soort kaart, met een nagenoeg identieke indeling.

⁵⁰ NL-HaNa, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159, inv.nr. 1-49.

⁵¹ Bij de inventarisatie bleek dat er kaarten zijn met model nummer '161'. Deze kwamen niet voor in de steekproef en behoeft hier geen nadere toelichting, omdat dit nagenoeg identiek is aan model '162'.

Afbeelding 3: Voorkant ‘Kaart zonder modelnummer’

scheduwskaart				
Naam	Doss. No.	Datum	Kant	Melbourne
J.J.				
geb.	te Arnhem.	B.S. gehuwd	Sedst	Cal. Siba
dearr.	per	te Fremankle	per	Siba
Cornelia	VE		Westervoort	Adres

Opleiding: 4.10.57 uit Perth vertrokken. In musics (violist) kon in Perth geen behoorlijk arbeidsverleden werk vinden. Sima aankomt riek geweest, enige casual jobs en hier en daar in hotels e.d. opgetreden als musics tezamen met mej. Jo (Rita) (zie file)). Dumons van Perth. Geadviseerd contact met Coates. 13.1.58.14.1.58 Mr. Guinness van advocatenkantoor Coates heeft brief opgesteld (zie file) Kan er weinig aan doen. Indian Court uitspraak doet dat voor echtgenote moet betalen kan assistentie Vic. Politie worden ingeroepen. Bij niet betaling gevraagd. Betr. vroeg mij in Perth inlichtingen insinnen wie drijfveer summons. Echtgenote zal hem toch niet in gevraagd willen hebben. Denkt dat schoonzoon er achter zit. Hoopt in de naaste toekomst contracten te krijgen voor Televisie en Tivoli. Zal dan meer geld naar vrouw opsturen. 15.1.58 brief aan Perth. 15.2.58 heeft thans betrekking als inlijster schilderijen, basis wage.

Bron: Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken.⁵²

Anders dan bij ‘model 162’, is hier

- Subs(idie)

opgenomen als type informatie, evenals op de tweede regel de mogelijkheden om dit apart in te vullen voor de eventuele overige familieleden.⁵³ Daarnaast is er net als bij ‘model 162’ de ruimte om tekst te schrijven onder opleiding en arbeidsverleden.

Afbeelding 4: Achterkant ‘Kaart zonder modelnummer’

Is van plan regelmatig £ 4 per week naar echtgenote in Perth op te zenden. Heeft nog niets vernomen naar aanleiding van summons Perth. 15.3.58 op bezoek, stuurt thans regelmatig £ 4 per week op. Krijgt geen antwoord uit Perth. Heb hem inhoud brief Perth no. 165 dd. 14.2.58 medegedeeld. treedt thans op in cabaret Maas met 4 pers. orkest. 9.4.58 belt op, ontelagen als inlijster. Kan waarschijnlijk morgen elders gaan werken. Derhalve deze week geen geld naar zijn echtgenote in Perth. Deelt voorts mede dat zijn "act" door management Tivoli is geaccepteerd. Moet nu wachten, waarschijnlijk volgend jaar, tot zijn nummer kan worden ingepast in een programma.

Ddo. 26.10.59 kaart + dossier verzonden aan Sydney-kantoor.

Bron: Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken.⁵⁴

⁵² NL-HaNa, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159, inv.nr. 1-49.

⁵³ Uit de kaarten blijkt dat kaarten per ‘eenheid’ zijn aangemaakt. Dit houdt in dat naast het mannelijke gezinshoofd, ook eventueel vrouw en kinderen zijn vermeld. Verderop wordt dit nader toegelicht.

⁵⁴ NL-HaNa, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159, inv.nr. 1-49.

Er is naast deze soorten kaarten, nog een derde ‘model’. Dit waren kaarten waarop alle informatietypen met de hand zijn aangemaakt. Deze zijn minder gestructureerd en kunnen soms wel en soms niet gegevens over familieleden of religie bevatten.

Mijn inventarisatie liet zien dat de inhoud van de informatietypen opleiding en arbeidsverleden anders was. Inhoudelijk gezien werden er problemen gesignaleerd met betrekking tot huisvesting, huwelijk, werk en financiën. Voor een gedegen analyse van de kaarten is daarom een aantal informatietypen geselecteerd die gestructureerd kunnen worden. Tot slot bleek uit mijn inventarisatie dat er niet alleen migrantenkaarten zijn opgenomen in de bestanden, er zijn tevens bagageformulieren, aantekenbriefjes en adreskaarten gevonden.

3.2 Verantwoording informatietypen van migrantenkaarten voor dit onderzoek

De informatie op de kaarten is te verdelen naar:

- Gestructureerde informatie
- Informatie die door de onderzoeker is te structureren
- Ongestructureerde informatie

Voor deze analyse zijn de eerste twee punten van belang; uit de steekproef kunnen deze typen informatie met elkaar vergeleken worden, terwijl ongestructureerde informatie zich hier niet voor leent.⁵⁵

Gestructureerde informatie betekent in dit onderzoek, de gegevens van migranten die in de database zijn opgenomen. In deze database zijn, zoals gezegd, alle ‘harde’ gegevens van de 51.525 kaarten doorzoekbaar. Voor deze steekproef zijn de gegevens over Unit, samenstelling, geslacht, jaartal geboorte, type vervoer en jaartal van aankomst geselecteerd uit de database.

De informatie die door mij is te structureren betreft hier: Model, godsdienst, adres, informatie in het dossier, life course Nederland (NL) en Australië (AUS) en het opvangnetwerk. Dit zijn typen informatie die, door analyses van de onderzoeker, uiteindelijk met elkaar vergeleken kunnen worden.

Ongestructureerde informatie is, zoals gezegd, niet opgenomen in de steekproef maar zou in de toekomst nader onderzocht kunnen worden. Hierbij valt te denken aan de inhoud van de verschillende soorten problemen waar de migrant mee te maken had.

⁵⁵ De ongestructureerde informatie wordt niet helemaal genegeerd, er worden enkele algemene opmerkingen geplaatst

De registratiekaarten zijn vergeleken met de bestanden in Australië. Naast een Nederlandse kaart, werd de migrant ook vastgelegd in het Australische systeem.⁵⁶ Het is mogelijk om op naam te zoeken in gedigitaliseerde bestanden in het archief in Australië. In het kader van dit onderzoek heb ik alleen onderzocht of er ‘matches’ zijn tussen de Nederlandse kaarten en de aanwezigheid van deze migranten in de Australische database, en of de informatie digitaal beschikbaar is. Van de eventuele beschikbare kaarten is bekeken of deze kort of uitgebreid zijn.

Hieronder volgt een overzicht van het type informatie dat is geanalyseerd voor deze steekproef.

Unit: Het betreft hier het aantal mensen dat staat vermeld op de kaart. Hierbij gaat het specifiek om het aantal personen die, tezamen als ‘emigratie-eenheid’ de reis naar Australië maakten. Dit betekent dat kinderen, die naderhand geboren werden in Australië, niet zijn opgenomen in het genoemde cijfer.

Samenstelling: Personen in de unit: alleenstaand, echtpaar of gezin.

Geslacht: Voor de mensen die alleen naar Australië vertrokken, is in de analyse ook opgenomen of het man of een vrouw betrof.

Jaartal geboorte: Op de kaarten is de geboortedatum van de migrant opgenomen. Deze zijn gestructureerd naar jaartal, voor het vergroten van het gebruiksgemak in de analyse.

Type vervoer: Mensen reisden per schip. Indien de cel leeg is, dan is niet vermeld hoe de migrant naar Australië is gereisd.

Jaartal aankomst: Op de kaarten staat aangegeven op welke datum de migrant arriveerde. In de analyse zijn alleen de jaartallen opgenomen, om zo een gestructureerde vergelijking mogelijk te maken.

⁵⁶ Zie hiervoor de website <http://www.naa.gov.au/collection/search/> Aldaar is het mogelijk om op naam te zoeken naar zogeheten files.

Kaartenbestand: Zoals eerder vermeld, zijn de kaarten verdeeld over verschillende bestanden, dit zijn; Brisbane, Melbourne, Sydney, New South Wales en Queensland.

Model: Voor het registreren van de migranten werden, zoals gezegd, diverse typen kaarten gebruikt.⁵⁷

Godsdienst: Op de kaarten is vermeld tot welk geloof iemand behoorde. Met betrekking tot Protestantse kerken, is ervoor gekozen om deze als één groep te categoriseren. Op sommige kaarten van migranten was duidelijk aangegeven tot welke stroming zij behoorden, maar dit was niet in alle gevallen zo.

Adres: Dit type gegeven bleek lastig te interpreteren. Het was niet altijd duidelijk of het een woon- of werkadres betrof en tevens was het moeilijk in te schatten of de hoofdbewoner op het adres eventueel een relatie van de genoemde persoon was. Om deze redenen is ervoor gekozen om dit type informatie niet in de verdere analyse op te nemen.

Informatie op de kaart: Als gevolg van de al eerder genoemde diversiteit van de informatie, is het niet eenvoudig om een eenduidige ordening te maken. Er is voor gekozen om de kaarten te omschrijven in termen van 'kort', 'uitgebreid' of 'zeer uitgebreid'.

'Korte' info houdt in dat, over het algemeen, in enkele zinnen iets is geschreven over bijvoorbeeld werk of huisvesting. 'Uitgebreid' betekent dat de informatie bijvoorbeeld over een langere tijdsperiode is verdeeld, en de geschreven tekst betreft dan een halve tot een hele pagina. De problematiek is meestal gedetailleerder beschreven dan bij 'kort'. De laatste mogelijkheid, 'zeer uitgebreid', houdt in dat het om meer dan een voor- en achterkant gaat.

Life course NL en AUS: Deze categorie sluit aan op het hiervoor genoemde; 'informatie op de kaart'. Alle gebeurtenissen die zijn beschreven, van werk tot huisvesting tot schulden, zijn onderverdeeld naar life course NL en/of AUS. Ook hier is de verdeling gemaakt tussen 'kort', 'uitgebreid' en 'zeer uitgebreid'. In principe sluit dit nauw aan bij de overkoepelende categorie van informatie op de kaart. Voor life course NL dient opgemerkt te worden dat het vooral ging om

⁵⁷ Zie toelichting: Hoofdstuk 3.1 'Verschillende typen migrantenkaarten' 16-20.

werkervaring en eventuele opleidingen. Deze zijn gelabeld als uitgebreid of zeer uitgebreid, wanneer ook is vermeld binnen welke periode iemand heeft gewerkt of gestudeerd.

Bij nazorg betrokken contacten: Deze typering heeft te maken met de verschillende personen of instanties die zich bemoeiden met de migrant. In het totaal zijn er zeven opties van contact opgenomen: consulaat-consulaat, consulaat-emigrant, consulaat-derden en vervolgens de combinaties van deze driedeling. 'Derden' zijn hier bijvoorbeeld familieleden die contact hebben gehad met het consulaat, maar ook organisaties die actief waren in Australië vallen onder derden.

Aanwezig in AUS: Voor dit rapport is onderzocht of de kaarten uit de steekproef ook een 'file' in Australië hebben. Dit kan 'Ja' of 'Nee' zijn, maar ook 'Misschien', dit laatste in verband met het feit dat in sommige kaarten informatie ontbreekt om vast te stellen of er wel of geen file is in Australië.⁵⁸

Digitaal: Deze categorie houdt in dat een eventueel aanwezige file in Australië, ook gedigitaliseerd is opgenomen, zodat de informatie direct kan worden geanalyseerd.

Omvang informatie: Hier is een tweedeling van 'kort' en 'uitgebreid' gemaakt. Een Australische file die kort is, heeft 1-3 pagina's met ingevulde formulieren en een uitgebreid file is >3 pagina's.

3.3 Kwantitatieve en kwalitatieve gegevens van de migrantenkaarten

Mijn onderzoek gaat over de vraag 'waarom en hoe' migranten hulp kregen van instanties.

Door een steekproef van de migrantenkaarten wordt inzichtelijk gemaakt, 'welke' informatie door de overheid werd bijgehouden over de naar Australië vertrokken migranten. Indien overheidsinstanties begeleiding belangrijk vonden, welke informatie meenden ze dan nodig te hebben om de emigranten te kunnen begeleiden? De keuzes ten aanzien van informatie geven aan in welke richting problemen en oplossingen werden gezien. Analyse van dit type informatie maakt vergelijking mogelijk met eerdere onderzoeken waarin nader werd ingegaan op de kenmerken van migranten.⁵⁹ Daarnaast wordt inzicht verkregen in eventuele verschuivingen van deze registratie.

⁵⁸ Zie: <http://recordsearch.naa.gov.au/SearchNRetrieve/Interface/SearchScreens/BasicSearch.aspx>. Aldaar zijn namen uit de steekproef ingevuld om te controleren of er een file aanwezig is.

⁵⁹ Zie: Wentholt, *Kenmerken van de Nederlandse emigrant*; Hofstede, *Thwarted exodus*; Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*.

Om dit laatste inhoudelijk inzichtelijk te maken, heb ik gekozen om een selectie van de steekproef te gebruiken voor een kwalitatieve analyse, teneinde de problemen van migranten in kaart te brengen. Daarnaast wordt het hulpverleningsproces inzichtelijk gemaakt, waarbij wordt gewerkt met voorbeelden, wat relevant is voor de vraag 'hoe' migranten werden geholpen. De vraag 'waarom' dit gebeurde is moeilijker te beantwoorden, maar verklaringen kunnen worden afgeleid uit de beschrijving van de hulp en contacten.

3.4 Aanvullend archiefonderzoek

Naast de migrantenkaarten heb ik er voor gekozen om archieven, van het Ministerie van Sociale Zaken: Directie voor de Emigratie, te raadplegen over de omstandigheden in Australië.⁶⁰ De inhoud varieert van de economische situatie in het land en de gevolgen die dit voor de werkgelegenheid van de Nederlandse migranten had, tot de oprichting van migrantenorganisaties. Dit laatste is interessant voor dit onderzoek, omdat hier ook eventuele hulpverlening naar voren komt. Organiseerden migranten bijvoorbeeld zelf hulpverlening en welke contacten onderhielden ze met Nederlandse overheidsinstanties?

Tevens is er onderzoek verricht naar het persoonlijke archief van dominee Bregman.⁶¹ Hierdoor leren we meer over de uitvoering van nazorg van de religieuze organisaties. In dit geval betreft het een vertegenwoordiger van de Hervormde Kerk. Daarnaast kunnen hieruit de contacten tussen overheid en maatschappelijke organisaties worden opgehaald en geeft het een beeld over de verdeling van de taken.

⁶⁰ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid: Directie voor de Emigratie, nummer toegang 2.15.68.

⁶¹ Archief dominee Bregman: particulier bezit.

Hoofdstuk 4: Context

Zoals eerder aangegeven richt mijn onderzoek zich op de emigratie in de periode tussen 1949 en 1970. Eerst wordt aandacht gegeven aan het algemene beeld van migratie in de literatuur. Meer specifiek gaat het om aantallen mensen die zijn vertrokken en is er gekeken naar de diverse kenmerken van migranten. Deze gegevens kunnen vervolgens worden vergeleken met resultaten uit mijn steekproef. Verder is er aandacht voor de ontwikkeling van het emigratiebeleid. Door hier nader op in te gaan wordt duidelijk welke actoren betrokken waren en hoe er invulling werd gegeven aan het proces. Dit is op te delen in het voorbereiden en uitvoeren van de migratie en de eventuele nazorg. Tot slot komt het leven van migranten in Australië aan bod. De inzichten uit eerder onderzoek kunnen van belang zijn, omdat dit ons iets vertelt over eventuele problemen waar emigranten mee te maken hadden en de gevolgen die dit met zich meebracht.

4.1 Totale aantal migranten

In de tweede helft van de jaren veertig van de twintigste eeuw, vlak na de oorlog, diende Nederland heropgebouwd te worden. Er waren binnen de Nederlandse bevolking, zoals eerder aangegeven, diverse angsten en dreigingen die ertoe leidden dat emigratie werd gezien als oplossing. Onder de bevolking leefde ook de gedachte om weg te trekken, getuige het feit dat 32,5% in 1948 'ja' als antwoord gaf op de vraag of men zou willen emigreren uit Nederland.⁶² Australië kwam als één van de bestemmingslanden op, en dit komt verderop duidelijker naar voren als het beleid wordt besproken.

Voor wat betreft de aantallen migranten, worden in de literatuur de gegevens van de Nederlandse Emigratie Dienst gebruikt. De gegevens over emigratie naar Australië worden hier in absolute aantallen weergegeven, waarna ze worden vergeleken met het algemene beeld van migratie uit die tijd:

⁶² Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 197.

Tabel 2: Aantallen migranten naar Australië tussen 1949 en 1970, volgens de administratie van de Nederlandse Directie voor de Emigratie

1949	1.619	1960	8.060
1950	9.268	1961	4.210
1951	10.494	1962	2.027
1952	15.828	1963	1.930
1953	7.813	1964	2.493
1954	10.906	1965	2.473
1955	13.731	1966	2.284
1956	10.959	1967	2.064
1957	6.731	1968	3.039
1958	7.458	1969	3.253
1959	8.319	1970	*

Vanaf 1949 tot aan 1970 is per jaar weergegeven hoeveel Nederlanders emigreerden naar Australië

*Niet bekend, alleen in combinatie met andere jaren genoemd

Bron: H. Obdeijn en M. Schrover; J.H. Elich⁶³

Uit tabel 2 blijkt dat er een grote toename van het aantal migranten was in de periode tussen 1949 en 1952 (van 1.619 naar 15.828). Enigszins opmerkelijk is dat met de rol van de overheid, die vanaf 1952 vorm zou krijgen door het verlenen van subsidies, de emigratie niet toenam. Hiervoor zijn diverse verklaringen gegeven, zoals de snelle industrialisering van Nederland die de emigratie tegenwerkte. Ook het beleid en de economische omstandigheden van ontvangende landen hadden hier invloed op, wat ook voor migratie naar Australië gold. Dit had tot gevolg dat migratiequota lager werden. Negatieve berichten van migranten waren een andere oorzaak voor de geringe toename van emigratie. Potentiële migranten werden hierdoor afgeschrikt.⁶⁴ Dit roept dus twijfel op over de effectiviteit van het beleid, en suggereert dat emigratie niet afhing van de bemoeienissen van de overheid maar bepaald werd door een tijdelijke wens van de bevolking om te vertrekken. In vergelijking met de emigratie naar andere landen, blijkt dat veel mensen naar Canada trokken.⁶⁵ Na 1954 nam dat aantal af, om in de jaren zestig onder het absolute aantal migranten naar Australië te komen. In het begin van de jaren zestig lag het aantal emigranten naar de Verenigde Staten iets hoger, maar dit was niet noemenswaardig.

⁶³ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 199; Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*, 35.

⁶⁴ Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*, 102-103.

⁶⁵ *Ibidem*, 35.

4.2 Kenmerken van de migrant

Het onderzoek van Wentholt, uit 1961, geeft een indruk van de sociale kenmerken en beweegredenen om te vertrekken.⁶⁶ Hierbij dient opgemerkt te worden dat alleen mannen onderdeel uitmaakten van deze studie. De onderzoeken van Hofstede en Elich zullen worden vergeleken met het onderzoek van Wentholt, wanneer dit in het kader van dit onderzoek zinvol is. De beide onderzoeken zijn immers anders opgezet, onder andere qua populatie, want Elich heeft bijvoorbeeld wel Nederlanders in Australië onderzocht, maar het is niet duidelijk wanneer zij zijn vertrokken en welke leeftijd ze hadden.

Om terug te keren naar Wentholt: de door hem onderzochte populatie vertrok in 1955-1956 en betrof in het totaal 200 migranten. Allereerst is er gekeken naar de leeftijdsopbouw.

Tabel 3: Aantallen migranten per leeftijdscategorie volgens de studie van Wentholt

Leeftijd	Aantal personen	Leeftijd	Aantal personen
Tussen 17-20	10	41-45	22
21-25	44	46-50	17
26-30	45	51-55	2
31-35	31	56-60	3
36-40	26		200

De studie van R. Wentholt had als doel om, uit een steekproef van 200 mannen, de beweegredenen en kenmerken van Nederlandse emigranten te achterhalen.

Bron: R. Wentholt⁶⁷

Het merendeel betrof hier personen tussen de 21 en 30 jaar oud (tabel 3). Er zijn in de onderzoeksperiode relatief weinig oudere mannen vertrokken. Dit kan wellicht verklaard worden door het feit dat in het buitenland weinig werk was voor ouderen en daardoor zou het zwaar worden om een bestaan op te bouwen. De Nederlandse overheid zou daarom ook niet bereid zijn om in hun migratie te investeren. Verder worden de aantallen kinderen genoemd (tabel 4).

⁶⁶ Wentholt, *Kenmerken van de Nederlandse emigrant*, pagina 16 e.v.

⁶⁷ Wentholt, *Kenmerken van de Nederlandse emigrant*, 16.

Tabel 4: Aantal kinderen per migrant volgens de studie van Wentholt

Aantal kinderen	Aantal migranten	Aantal kinderen	Aantal migranten
0*	85 (42,5%)	6	7 (3,5%)
1	26 (13%)	7	4 (2%)
2	25 (12,5%)	8	4 (2%)
3	23 (11,5%)	9	2 (1%)
4	13 (6,5%)	14	1 (0,5%)
5	10 (5%)		

De studie van R. Wentholt had als doel om, uit een steekproef van 200 mannen, de beweegredenen en kenmerken van Nederlandse emigranten te achterhalen. De cijfers in de kolom 'Aantal migranten' geven aan hoe vaak het aantal kinderen is waargenomen in de onderzochte populatie van 200 mannen. Tussen haakjes zijn de percentages berekend als gedeelte van het totaal.

*42 Mannen zonder kinderen waren wel gehuwd. Dit betekent dat er 43 eenlingen zijn geconstateerd in deze studie.

Bron: R. Wentholt⁶⁸

Van de mannen zonder kinderen waren er 42 gehuwd. Uit de populatie van 200 waren er in het totaal 157 gehuwd (79%). Over het algemeen vertrokken er echtparen met kinderen naar het buitenland. Hofstede vermeldde in zijn onderzoek niet de aantallen kinderen, maar wel het percentage getrouwde mannen. Zijn gegevens gingen over een populatie die in 1955-1956 vertrok, en dit verschilt niet met Wentholt. Hofstede heeft specifiek gekeken naar Nederlandse migranten naar Australië, en van deze groep van in het totaal 450 mensen waren bijna 300 gehuwden (66%).⁶⁹ Vergeleken met tabel 4, is dit naar verhouding iets lager, want hier was 79% van de mannen gehuwd. Uit de aantallen kinderen blijkt dat gezinnen over het algemeen klein of middelgroot waren.

4.2.1 Religieuze achtergrond

Zoals ook uit het beleid zal blijken, speelde religie een rol bij de emigratie. In diverse onderzoeken is dit aan bod geweest, en Wentholt heeft dit in zijn studie gedaan door aan de onderzochte mannen te vragen tot welke religie zij behoorden (tabel 5).

⁶⁸ Wentholt, *Kenmerken van de Nederlandse emigrant*, 17.

⁶⁹ Hofstede, *Thwarted exodus*, 4.

Tabel 5: Religieuze achtergrond Nederlandse emigranten volgens de studie van Wentholt

Kerkelijke gezindten	Aantal personen (%)
Rooms-Katholiek	70 (35%)
Nederlands Hervormd	54 (27%)
Gereformeerd (alle gereformeerde kerken)	43 (21,5%)
Overige godsdiensten	2 (1%)
Geen godsdienst	31 (15,5%)
	200

De studie van R. Wentholt had als doel om, uit een steekproef van 200 mannen, de beweegredenen en kenmerken van Nederlandse emigranten te achterhalen.

Achter het absolute aantal personen zijn de percentages per religie opgenomen. Berekend op basis van de steekproef van 200 mannen.

Bron: R. Wentholt⁷⁰

Uit tabel 5 blijkt dat het grootste deel migranten, in de onderzochte periode, Rooms-Katholiek was (35%). Daarnaast valt op dat 15,5% van de mannen als antwoord 'geen godsdienst' heeft opgegeven. Dit verschilt nauwelijks van de door Hofstede onderzochte populatie, want daar gaf 18% aan dat ze geen religie aanhingen.⁷¹ Hofstede schetste een beeld van de religieuze overtuiging, verdeeld over drie periodes: de tijd waarin de overheid nog geen grote rol speelde (eerste periode), de hoogtijdagen van emigratie (tweede periode) en de periode waarin sprake was van een afname van emigratie (derde periode). Daarbij werden de volgende categorieën onderscheiden: Rooms-Katholiek, Nederlands Hervormd, Calvinisten, Overige godsdiensten en Geen godsdienst. Het grootste gedeelte van de migranten behoorde tot de Room-Katholieken, en het is de enige categorie waar een toename was van de eerste naar de tweede periode. Toen was bijna de helft van de populatie Rooms-Katholiek. De op één na grootste groep vormde de Nederlands Hervormden, gevolgd door de mensen zonder religieuze overtuiging.⁷² Deze categorie groeide ook in de periode die door Hofstede werd aangeduid als de afname van emigratie.

Uit het onderzoek van Elich kwam een ander beeld naar voren. Anders dan bij de studies van Wentholt en Hofstede, is het in de studie van Elich niet duidelijk wanneer migranten vertrokken. Hij heeft in de jaren tachtig een populatie Nederlandse migranten in Australië onderzocht en hier kwam niet naar voren in welk jaar zij waren vertrokken. Hier is alleen een onderscheid gemaakt tussen Rooms-Katholiek, Protestant en Geen/onbekend. Op een totaal aantal van 128 mensen, waren er 43 (34%) Rooms-Katholiek, 18 (14%) Protestant en 49 (38%) vulden

⁷⁰ Wentolt, *Kenmerken van de Nederlandse emigrant*, 17.

⁷¹ Hofstede, *Thwarted exodus*, 4.

⁷² Ibidem, 96-97.

Geen/onbekend in.⁷³ Dit zou onder andere kunnen betekenen dat het geloof minder belangrijk werd, of dat mensen er niet graag meer voor uitkwamen tot welke religie ze behoorden.

In de onderzoeken van Wentholt, Hofstede en Elich zijn de gegevens over kinderen en geloof niet direct aan elkaar gekoppeld. Het is een interessant aspect om wel te bestuderen omdat uit andere onderzoeken naar voren is gekomen dat Rooms-Katholieken vooral grote gezinnen hadden. In deze studie zal hier nader op worden ingegaan.

4.2.2 Werk en opleiding van de migrant

Al eerder is gesproken over zogeheten 'misbaren' en 'onmisbaren'. De eerstgenoemde categorie betrof mensen die het land van vertrek kon missen en dit was niet het geval voor de andere groep. De studie van Wentholt betrof ook migranten die naar andere landen dan Australië gingen, en de reizen naar deze bestemmingen konden wellicht wel door 'onmisbaren' zelf worden bekostigd. Uit tabel 6 blijkt dat er maar weinig ongeschoolde arbeiders, ofwel 'misbaren', vertrokken in tegenstelling tot geschoolde mannen.

Tabel 6: Beroep/scholingsniveau van de migrant volgens de studie van Wentholt

Beroep/scholingsniveau	Aantal mannen (%)	Beroep/scholingsniveau	Aantal mannen (%)
Alle agriërs	41 (20,5%)	HTS'ers en bedrijfsleiders	9 (4,5%)
Alle niet-agrarische zelfstandigen	9 (4,5%)	Technici, ambtslieden	26 (13%)
Academici en studenten	4 (2%)	Geschoolde en geofende arbeiders	69 (34,5%)
Kantoorpersoneel en ambtenaren	18 (9%)	Ongeschoolde arbeiders	16 (8%)
Overige niet-technische witte-boorden werkers	8 (4%)		200

De studie van R. Wentholt had als doel om, uit een steekproef van 200 mannen, de beweegredenen en kenmerken van Nederlandse emigranten te achterhalen.

Achter de absolute aantallen zijn de percentages per categorie opgenomen. Berekend op basis van het totaal van 200 mannen uit de steekproef.

Bron: R. Wentholt⁷⁴

De uitgebreide uiteenzetting van diverse beroepen is in de studie van Wentholt duidelijk zichtbaar, in tegenstelling tot in de studie van Hofstede die alleen een percentage weergeeft van het aantal

⁷³ Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*, 44.

⁷⁴ Wentholt, *Kenmerken van de Nederlandse emigrant*, 62.

mensen in de service sector. Dat was in zijn studie 39%.⁷⁵ Dit percentage is hoger dan in de studie van Wentholt (19,5%, zie tabel 6). Hofstede toonde in zijn studie ook een tabel van de jaren 1948 tot en met 1951 waar alle emigranten, behalve de personen die naar de Verenigde Staten trokken, zijn verdeeld naar arbeidssector.

Tabel 7: Verdeling migranten naar beroepssector volgens de studie van Hofstede

	1948	1949	1950	1951
Boeren	1.949 (55%)	2.123 (55%)	2.326 (34%)	3.555 (24%)
Industrie en bouw	928 (27%)	1.054 (27%)	2.422 (35%)	5.296 (37%)
Diensten	643 (18%)	670 (18%)	2.077 (31%)	5.670 (39%)
Aantal migranten	3.520	3847	6825	14521

B.P. Hofstede onderzocht in zijn studie de opkomst en daling van de emigratie na de Tweede Wereldoorlog. Hij heeft aandacht besteed aan de migranten verdeeld over de sector waarin ze werkzaam waren.

De percentages zijn berekend door de aantallen migranten per categorie te delen door het aantal migranten per jaar.

Bron: B.P. Hofstede⁷⁶

Opvallend in tabel 7 is de verhoudingsgewijze grote afname van het aantal boeren in de tijd (van 55% in 1948 naar 24% in 1951) tegenover een flinke toename van personen uit de dienstensector (18% in 1948 en 39% in 1951). Het geeft aan dat de mogelijkheden en eventueel de behoefte om te emigreren voor niet-boeren in de loop der jaren is toegenomen. De afname onder boeren zou kunnen betekenen dat de behoefte om te migreren is afgenomen.

4.3 Beleid en organisatie

Nu de kenmerken van de emigrant uitgebreid besproken zijn, zullen we dieper ingaan op het beleid dat na de oorlog werd ingevoerd. Wij zullen aandacht besteden aan de officiële taken van de overheidsinstanties, daarnaast zal worden geprobeerd om de rol van de kerk te verduidelijken.⁷⁷

4.3.1 Vooroorlogs beleid

Om beleid ten aanzien van emigratie van na de oorlog te begrijpen, wordt hier een korte geschiedenis van de emigratie van een eerdere periode gepresenteerd. In de negentiende eeuw kwam in Europa een omvangrijke migratie op gang, wat diverse partijen aan het denken zette over

⁷⁵ Hofstede, *Thwarted exodus*, 4.

⁷⁶ Hofstede, *Thwarted exodus*, 44.

⁷⁷ Deze paragraaf geeft een korte introductie van het beleid, voor het volledige verhaal zie: M. van Faassen, *Polder en emigratie. Het Nederlandse emigratiebestel in internationaal perspectief 1945-1967* (Dissertatie, versie 11 april 2014).

regulering van dit fenomeen. Een veelvoorkomende reden voor migranten om te vertrekken was werkloosheid, net als zoektocht naar religieuze vrijheid. Orthodoxe Protestantse migranten, vooral de *afgescheidenen*, vertrokken met hele gemeenschappen naar Noord-Amerika om zich daar te vestigen. Hier hadden ze de religieuze vrijheid, die ze in Nederland misten.⁷⁸ In die tijd kwam vanuit de confessionele hoek al enige begeleiding op gang. In 1913 werd voor het eerst een organisatie opgericht die samenwerkte met de overheid. De motivering luidde dat potentiële migranten zo voorgelicht konden worden. Het ging vooral om de emigratie van boeren en landbouwknechten en zodoende werd de Nederlandse Vereniging Landverhuizing (NVL) opgericht, waarin een lid van het ministerie van Landbouw, Handel en Nijverheid zitting had; de overheid betaalde deels de kosten voor de activiteiten van de NVL.⁷⁹ Omdat deze organisatie niet goed functioneerde, ontstond in 1923 de Emigratie Centrale Holland (ECH) die namens het bedrijfsleven de emigratie wilde stimuleren waarin iemand van het ministerie van Arbeid, Handel en Nijverheid eveneens participeerde. Het belangrijkste argument voor de oprichting van de ECH was de bestrijding van de werkloosheid. Het takenpakket van de ECH, bestond uit voorlichting, het lenen van geld aan migranten die de overtocht niet zelf konden betalen en uit het onderhouden van contacten met buitenlandse en Nederlandse autoriteiten; dit alles kwam in grote lijnen overeen met het latere emigratiebeleid van de overheid.⁸⁰ Omdat de NVL en ECH met elkaar botsten en vervolgens werden opgeheven, werd uiteindelijk in 1931 de Stichting Landverhuizing Nederland (SLN) opgericht. De vertegenwoordigers van de genoemde ministeries hadden hierin ook een plaats.

Later in de jaren dertig ontstonden de eerste confessionele organisaties, zoals in 1938 de Christelijke Emigratie Centrale (CEC). De overheid bemoeide zich nog niet met de migratie, maar erkende wel het belang van migratie voor het bestrijden van de werkloosheid. In 1936 nam de bemoeienis van de overheid door de Landverhuizingswet wel toe, en bovendien trad een vertegenwoordiger van het ministerie van Buitenlandse Zaken toe tot de SLN. Tevens had het ministerie van Sociale Zaken vanaf dit jaar een rol in het migratiebeleid, omdat het een deel van de taken had overgenomen van het ministerie van Arbeid, Handel en Nijverheid.⁸¹

⁷⁸ Schrover en Van Faassen, 'Invisibility and selectivity', 14-15.

⁷⁹ Van Faassen, *Polder en emigratie*, 50.

⁸⁰ Van Faassen, *Polder en emigratie*, 51.

⁸¹ *Ibidem*, 61.

4.3.2 Naoorlogs beleid

Na de oorlog werd ingezet op het herstel van Nederland en het creëren van werkgelegenheid, om zo de bevolkingsgroei het hoofd te kunnen bieden. Op de middellange termijn bleek dat de werkloosheid toenam, terwijl de bevolking in omvang zou toenemen. Bovendien zouden er op het platteland grote problemen ontstaan als gevolg van de afname van landgebruik. In het nog altijd verzuilde en grotendeels confessionele Nederland was geboortebeperking nog geen aanvaardbare oplossing van deze problemen. Migratie was dat wel. Het was vanaf deze periode dat de overheid zich actief zou gaan bemoeien met het emigratiebeleid.⁸²

Er ontstonden diverse belangenorganisaties, bijvoorbeeld op het gebied van de landbouw. De katholieke, protestante en algemene landbouwbonden vonden elkaar in de Centrale Stichting Landbouw Emigratie (CSLE) die inzette op het bevorderen van de emigratie onder boeren. Het bleek al snel dat de groei van dergelijke organisaties, en hun behoefte om mee te praten op het centrale niveau, tot problemen leidden. In principe was de SLN de organisatie die het mandaat had om voorlichting te geven, en de administratie en selectie van de migranten te regelen. Door de toenemende werkdruk binnen de SLN, kreeg de CSLE pas achteraf melding van genomen besluiten. Om samenwerking te bevorderen, trad in 1952 een nieuwe Wet op Organen voor Emigratie in werking waarin de taken, verhoudingen en samenstelling van de diverse betrokken organen werden vastgelegd. Er kwamen nieuwe bestuursorganen, een Commissaris voor de Emigratie, een Raad voor de Emigratie en een Emigratiebestuur. De relevante maatschappelijke organisaties waren hierin vertegenwoordigd. Voor de SLN zou dit het einde betekenen, omdat het Emigratiebestuur de Nederlandse Emigratie Dienst (NED) tot zijn beschikking kreeg. Zij zouden alle taken van de SLN overnemen, waardoor deze overbodig werd.⁸³

Volgens de nieuwe taakverdeling zou de Raad zich gaan bezighouden met beleidsadvisering, vooral ten aanzien van subsidies, voorlichting en de ontvangst in het land van aankomst. Het Bestuur nam een bijzondere positie in als gevolg van het feit dat ze de NED beheerde. Ze had een coördinerende rol en adviseerde bovendien de minister. De NED zelf was verantwoordelijk voor het uitvoerende werk, waarbij het ging om de voorlichting, de behandeling van diverse vraagstukken rond de selectie van migranten en om vervoer en subsidiëring. Er waren attachés in de landen waar

⁸² Ibidem, 54-55.

⁸³ Van Faassen, *Polder en emigratie*, 67-69.

migranten naartoe gingen, en hier werd de zogeheten 'nazorg' geboden. Officieel ging dit over de aankomst, de huisvesting, het vervoer en de hulp bij problemen omtrent bijvoorbeeld werk.⁸⁴

De overige particuliere organisaties, bleven na deze wet van 1952 bestaan en hier konden aspirant-migranten zich ook aanmelden. Het betrof hier algemene organen, alsmede confessionele organisaties. Ze maakten een dossier op van de persoon, en hadden dezelfde rechten als de organisaties die onder de overheid vielen. Hun 'nazorg' aan de migrant, bestond onder meer uit begeleiding door bijvoorbeeld een predikant en het feit dat deze mensen bereikbaar waren wanneer iemand hier behoefte aan had.

Uit het bovenstaande blijkt dat het migratiebeleid zeer complex was, mede doordat diverse organisaties in dit beleid participeerden en met elkaar streden om zeggenschap en macht. Ik zal in het onderstaande kort ingaan op de betekenis van deze ontwikkelingen en het verband met het beleid in Australië.

4.3.3 *Overbevolking versus onderbevolking*

Zoals eerder vermeld was Australië destijds een dunbevolkt land, en waren migranten gewenst voor de economische ontwikkeling. Het land had een *white policy* wat inhield dat blanke West-Europeanen gewenst waren, en bijvoorbeeld mensen uit Nederlands-Indië van gemengde komaf niet. Daarnaast werd er slechts een zeer beperkt aantal Joden toegelaten tot Australië.⁸⁵ De Nederlanders werden snel populair vanwege de arbeid die ze wilden verrichten alsmede vanwege het feit dat de meeste migranten van Nederlandse herkomst relatief snel Engels leerden. Wel was het zo dat Australië niet alleen de zogeheten 'misbaren' uit Nederland, de mensen die hier gemist konden worden, wilden opnemen maar ook 'onmisbaren'. Het compromis was dat er voor een aantal 'onmisbaren' een veelvoud aan 'misbaren' diende te worden opgenomen.⁸⁶ Australiërs wilden al 'aan de voorkant', dus in Nederland meebeslissen wie wel en niet in aanmerking kwam voor emigratie. Speciaal opgezette teams kwamen naar Nederland om invulling te geven aan dit beleid.⁸⁷ Met Nederlandse emigratieinstanties werd een taakverdeling afgesproken. De overtocht werd betaald door de Nederlandse overheid; vanaf de aankomst zou de Australische regering verantwoordelijk zijn. Hier is dus sprake van een paradox, want op basis van deze afspraken zou het onlogisch zijn om zoveel taken in het

⁸⁴ Ibidem, 97-99.

⁸⁵ Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*, 208.

⁸⁶ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 202.

⁸⁷ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1164.

land van aankomst te geven aan de emigratieattachés. Immers, het was de bedoeling dat migranten in principe niet zouden terugkeren, en volgens de afspraak tussen de Nederlandse en Australische instanties had de Nederlandse overheid dus keurig haar taken verricht wanneer migranten aan boord van een schip waren gegaan of op het vliegtuig waren gestapt. Waarom werd dan toch de zogenaamde 'nazorg' georganiseerd?

Volgens Elich was het Australische beleid in vier fasen op te delen. De eerste fase was van 1945 tot 1964, waarin veel migranten moesten worden opgenomen en het idee heerste dat assimilatie vanzelf zou verlopen. Fase twee was van 1964 tot 1972, met een groeiend besef bij de Australische overheid dat het goed zou zijn als culturele banden van de diverse bevolkingsgroepen werden behouden. In de derde fase, van 1972 tot 1975, beseften Australische instanties dat immigratie diverse problemen met zich meebracht. De vierde fase was van 1977 tot midden jaren tachtig, toen diverse migranten voorzieningen werden teruggedraaid. Voor dit onderzoek zijn de eerste en tweede fase relevant. In de eerste fase moesten Good Neighbour Councils (particuliere organisaties opgericht in 1950 en door de Australische overheid gesteund) behulpzaam zijn bij eerste opvang en vervolgens zouden migranten op eigen benen staan binnen een nationale Australische 'familie'.⁸⁸

In de tweede fase, zou een zeker behoud van de culturele banden dienen als een buffer die uiteindelijk succesvolle integratie zou vergemakkelijken. In deze periode begonnen migranten zichzelf te organiseren. De Nederlanders deden dit ook, maar er waren nauwelijks Nederlandse belangenverenigingen. Eind jaren '60 kwamen er protesten tegen de eenzijdige opstelling van Australische organisaties. Deze zouden te weinig aandacht voor migranten hebben wanneer ze eenmaal in Australië woonden.⁸⁹

In beide fasen is zichtbaar dat het altijd de wens is geweest om migranten zoveel mogelijk te laten assimileren, maar in de loop der jaren zou dit iets afzwakken zodat men toch de eigen cultuur niet uit het oog zou verliezen. Dit roept tevens de vraag op of dit behoud van de cultuur voor de Nederlandse overheid ook van belang is geweest.

4.3.4 Van actief naar positief beleid

Het Nederlandse emigratiebeleid kan volgens diverse auteurs worden omschreven als 'actief'. Dit zou later veranderen in een zogeheten 'positief' beleid. Het verschil is dat er eerst een duidelijk

⁸⁸ Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*, 139.

⁸⁹ *Ibidem*, 139.

stimulerende rol was vanuit de overheid, en dat deze rol zou veranderen in een houding waarin migratie positief werd benaderd zonder dat de overheid een actief stimulerend beleid voerde.⁹⁰ Elich omschreef dit ook wel als '*een verlegenheidsoplossing*' omdat anders elke vorm van bemoeienis door de overheid moest worden gestopt. Het positieve beleid hield in dat er geen reclame voor emigratie meer werd gemaakt. De met emigratie belastende organisaties bleven behouden, omdat de mogelijkheid om te emigreren bleef bestaan. Het is de vraag of er daadwerkelijk een beleidswijziging plaatsvond omdat de overheidsinstanties zich met migranten bleven bemoeien na aankomst in hun nieuwe land.

4.3.5 *Leven in Australië*

Nederlanders werden naar Australië gelokt met mooie beelden en verhalen over een prachtig land, waar veel ruimte en werk te vinden zou zijn. Er waren uitgebreide voorlichtingscampagnes met bijeenkomsten met lichtbeeld, films, posters en folders. Als het mooie beeld de werkelijkheid was geweest, dan waren waarschijnlijk organisaties omtrent 'nazorg' overbodig geweest. In de praktijk viel het niet mee om een goed bestaan op te bouwen. Hiervoor hadden de migranten hulp nodig. Wanneer migranten volgens een migratieschema reisden, dat was opgesteld door de Nederlandse en Australische regering, dan was het ontvangende land verantwoordelijk voor het vinden van werk en huisvesting. In andere gevallen diende de emigrant hier zelf zorg voor te dragen.⁹¹ Het waren de emigratie-attachés die een belangrijke rol gingen spelen voor de migrant en ze met allerlei problemen hielpen.

Ook de kerken boden hulp. Zij gingen zelfs de discussie aan met de overheid, omdat ze vonden dat de 'opvangtaak' hun taak was. Zo beschouwde de Katholieke Kerk het als haar taak om migranten in Australië te blijven volgen, omdat ze bang was dat migranten hun geloof zouden verliezen en zich van het Rooms-Katholieke geloof zouden afkeren. Aan boord van de schepen en vliegtuigen reisden vertegenwoordigers van de kerk mee, en in hun nieuwe thuisland zouden ze intensief contact blijven houden met hun volgelingen. Het is mede hierom interessant om dossiers van geestelijken nader te bestuderen, omdat ze inzicht geven in hun werkzaamheden.

De mooie beelden vooraf ten spijt, in werkelijkheid viel het leven in het land van aankomst tegen voor de migranten. In diverse onderzoeken is nader ingegaan op de wijze waarop migranten

⁹⁰ Ibidem, 60.

⁹¹ Hofstede, *Thwarted exodus*, 93.

leefden en is het van belang van eigen organisaties onderzocht. Volgens Elich ontstonden vooral na 1973 veel organisaties, als gevolg van het gewijzigde Australische beleid met betrekking tot immigranten. Het bleek dat in diverse steden, zoals Sydney en Melbourne, gezelligheidsverenigingen waren opgericht. Daarnaast waren migranten aangesloten bij een kerk, maar hadden hier geen sterke band mee. Dit bleek wel het geval voor enkele protestantse groepen. Organisaties, vooral in de jaren vijftig en zestig, hadden ook het doel om mensen ondersteuning te bieden bij het zoeken naar werk en huisvesting. Dit is interessant, omdat is gewezen op de verantwoording van deze taak bij de ontvangende overheid. Daarnaast zou het ons meer kunnen zeggen over de hulp die de Nederlandse overheid bood, of wellicht het gebrek hieraan. Om meer duidelijkheid te verschaffen, zijn de archiefbestanden van belang om inzicht te verkrijgen in de verschillende verenigingen.

Een belangrijk argument om organisaties in het leven te roepen was het gebrek aan sociale voorzieningen, bijvoorbeeld ouderenzorg, zoals Nederlanders die gewend waren. Deze organisaties droegen eveneens bij aan meer verbondenheid onder de Nederlanders. Deze was niet vanzelfsprekend, zeker gezien de opvatting dat migranten zo snel mogelijk dienden te assimileren en niet moesten laten blijken dat ze buitenlander waren. De emigranten werden dan ook vooraf *getraind* door onder andere de kerkelijke organisaties. Ze maakten kennis met de Engelse taal en kregen voorlichting over wat hun te wachten stond in de toekomst. Het algemene beeld hierover was dat Nederlanders hier goed toe in staat waren en dit wordt bijvoorbeeld ondersteund door het idee dat Nederlandse migranten in Australië geen eigen zendtijd voor de radio kregen 'omdat ze zo goed geassimileerd waren'.⁹²

Dit laatste gold niet voor iedereen en er waren migranten die terugkeerden naar Nederland.⁹³ Motieven voor deze repatriëring zijn bekend van migranten uit de jaren zeventig, en wijkt hiermee af van de afgebakende periode in dit onderzoek. Wel zijn er enkele relevante passages, bijvoorbeeld over de rol van de overheid bij migratie.⁹⁴ Zo bleek volgens diverse migranten dat de voorlichting over Australië te positief was, het week af van de realiteit. Daarnaast waren mensen negatief over de opvang door Nederlandse autoriteiten in Australië. Ze waren 'niet zichtbaar' en mensen wisten niet 'wat ze precies deden'.⁹⁵ Enkele migranten waren van mening dat emigratie-attachés zelf het contact met migranten moesten zoeken en onderhouden. Dit kan niet generaliserend worden gesteld, maar

⁹² J.H. Elich en P.W. Blauw, *...en toch terug. De retourmigratie van Nederlanders uit Australië, Nieuw Zeeland en Canada* (Rotterdam, 1981) 31-32.

⁹³ Elich en Blauw, *...en toch terug*, 92-93.

⁹⁴ *Ibidem*, 101-102.

⁹⁵ *Ibidem*, 84.

het zegt ons wel iets over de verwachtingen. De migrantenkaarten kunnen wellicht iets toevoegen aan dit beeld. Werden migranten zelf benaderd en welke taken namen attachés in de praktijk op zich? De problemen van migranten in het nieuwe land zouden deels de 'waarom' vraag kunnen verklaren. Toename van verantwoordelijkheidsgevoel van Nederlandse instanties zou bijvoorbeeld goed mogelijk zijn wanneer migranten van Australische zijde geen hulp kregen, wanneer ze dit nodig hadden.

4.4 Conclusie

Transnationalisme betekent, zoals bekend, dat migranten banden onderhouden met land van herkomst. De Nederlandse overheid heeft hier indirect een groot aandeel in gehad. Australië werd als een paradijs voorgesteld aan potentiële migranten, die bij aankomst bedrogen uitkwamen. Er was weinig werk, slechte huisvesting en doordat velen het Engels onvoldoende machtig waren, was het moeilijk om een sociaal leven op te bouwen. Dit gevoegd bij de soms negatieve houding van de Australiërs tegenover migranten maakt duidelijk dat de positie van veel migranten weinig rooskleurig was. Hierdoor werd de verbondenheid met lotgenoten sterk, wat zich heeft geuit in de oprichting van vele organisaties. Om de positie van migranten te verbeteren waren organisaties belangrijk, hun gemeenschappelijke eigenschap was de Nederlandse nationaliteit. Het bleek dat diverse verenigingen als bastion fungeerden. De vrouwen die hierbuiten geen sociale contacten hadden, of clubs die erop gericht waren de Nederlandse *gezelligheid* te behouden, streefden er niet naar een betere band te krijgen met de Australische samenleving. Kerken wilden wel fungeren als bindmiddel, getuige hun aansporing om zo snel mogelijk op te gaan in de maatschappij en de hierbij horende hulp te bieden. In de praktijk waren Nederlandse geestelijken een belangrijk aanspreekpunt voor allerlei vraagstukken, zoals in hoofdstuk 7 zal blijken uit het archief van Bregman.

Hoofdstuk 5: Steekproef migrantenkaarten

In het hoofdstuk over methode is omschreven op welke wijze de steekproef is getrokken en geanalyseerd.⁹⁶ Allereerst zijn de aantallen migranten en de 'harde' gegevens, zoals leeftijd, godsdienst en vervoer weergegeven. Vervolgens zijn de contacten die genoemd werden op de kaarten in beeld gebracht. Tot slot is een selectie gemaakt van de kaarten die kwalitatief zijn geanalyseerd. Zoals gezegd, biedt de analyse van de kaarten een beeld van de gegevens die de Nederlandse overheid belangrijk vond bij de begeleiding van de emigranten: wat werd wel en wat werd niet genoteerd? En hoe veranderde de administratie door de tijd heen?

5.1 Aantal geanalyseerde kaarten

De steekproef omvatte 546 kaarten, ongeveer 1% van het totale aantal van 51.525. Tabel 8 geeft een overzicht van de geanalyseerde kaarten, verdeeld over de consulaire- en niet-consulaire bestanden.

Tabel 8: Aantal onderzochte migrantenkaarten verdeeld per bestand uit de steekproef

Bestand	Aantal
Brisbane	81
Melbourne	205
Sydney	249
New South Wales	8
Queensland	3
Totaal	546

Per bestand zijn de aantallen kaarten weergegeven waarvan de gegevens zijn onderzocht in de steekproef.

Bron: Steekproef migrantenkaarten⁹⁷

Uit de database van ruim 50.000 kaarten zijn in eerste instantie 557 kaarten voor het onderzoek verzameld. Het bleek dat 11 kaarten niet konden worden geanalyseerd. Het betrof visitekaartjes, formulieren over bagage en kaarten van personen die niet in de database van ruim 50.000 kaarten voorkomen. Van de resterende 546 kaarten konden de gegevens daadwerkelijk worden geanalyseerd. Het aantal kaarten dat is geanalyseerd, vormt een goede afspiegeling van het totale bestand. Ook per bestand zijn de gegevens gelijk verdeeld, zo bevat het consulaat Brisbane 81 kaarten, dit is ongeveer 1% van het totale aantal van 7.789.

⁹⁶ Hoofdstuk 3 'Materiaal en methode', 15-24.

⁹⁷ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

5.2 Migrantenunits en jaar van aankomst

Uit tabel 9 blijkt dat de gemiddelde grootte van de migrantenunits varieerde van 1,9 tot 2,8. Tussen de drie grote consulaten zijn er weinig verschillen op te merken. Over het algemeen trokken man en vrouw samen of met kinderen richting Australië. Alleen in het bestand van New South Wales was de unitgrootte kleiner dan 2. Dit wordt later nader verklaard, als de jaartallen van aankomst aan de gemiddelde unitgrootte gekoppeld worden.

Tabel 9: Gemiddelde unitgrootte per bestand van de onderzochte migrantenkaarten uit de steekproef

Bestanden	Aantal kaarten	Gemiddelde Unitgrootte
Brisbane	81	2,8
Melbourne	205	2,8
Sydney	249	2,7
New South Wales	8	1,9
Queensland	3	2,3
Eindtotaal	546	2,7

Gekozen is voor de term 'Unit', omdat de cijfers zowel betrekking hebben op eenlingen, echtparen en gezinnen. De unit is de som van het aantal genoemde personen per kaart. Per bestand is hiervan het gemiddelde weergegeven.

Bron: Steekproef migrantenkaarten⁹⁸

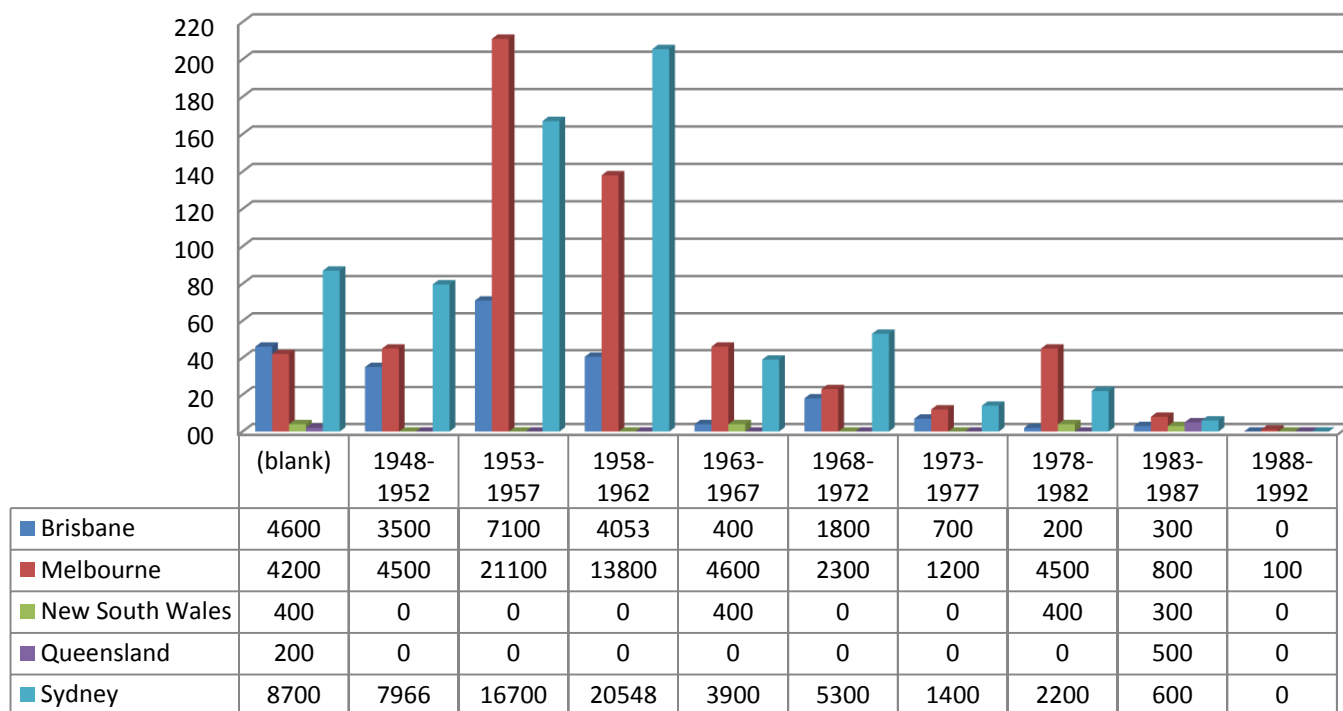
In grafiek 1 zijn aantallen migranten weergegeven per 5 jaar. Door de gemiddelde unitgrootte uit tabel 9 te vermenigvuldigen met het aantal geanalyseerde kaarten in ieder bestand, en vervolgens te vermenigvuldigen met 100 (steekproef van 1%), kan een schatting worden gedaan van het totale aantal migranten. Helaas werd op een aantal kaarten geen jaar van aankomst vermeld. Dit bleek voor 84 (15,4%) van de 546 kaarten te gelden. Dit bemoeilijkt de vergelijking met eerder onderzoek. In de periode tussen 1953 en 1962 trokken met name Sydney en Melbourne veel migranten aan (respectievelijk 37.248 en 34.900, grafiek 1). Destijds werd migratie sterk gestimuleerd maar namen, zoals uit de literatuur bleek, de aantallen migranten niet direct toe.⁹⁹ Aan de hand van de gegevens uit de steekproef, waarvan het jaartal van aankomst wel bekend is, valt op dat er een grote stijging is van het aantal migranten vanaf 1953. In de jaren '60 verslechterde de Australische economie, waardoor migratie minder aantrekkelijk werd.¹⁰⁰ Eind jaren '70/begin jaren '80 was er nog een korte opleving van emigratie naar Australië. Toen ging het nog maar om enkele duizenden Nederlandse migranten.

⁹⁸ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

⁹⁹ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 199; Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*, 35.

¹⁰⁰ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 215-216.

Grafiek 1: Grafische weergave van de schatting van het totale aantal migranten per 5 jaar verdeeld over de bestanden

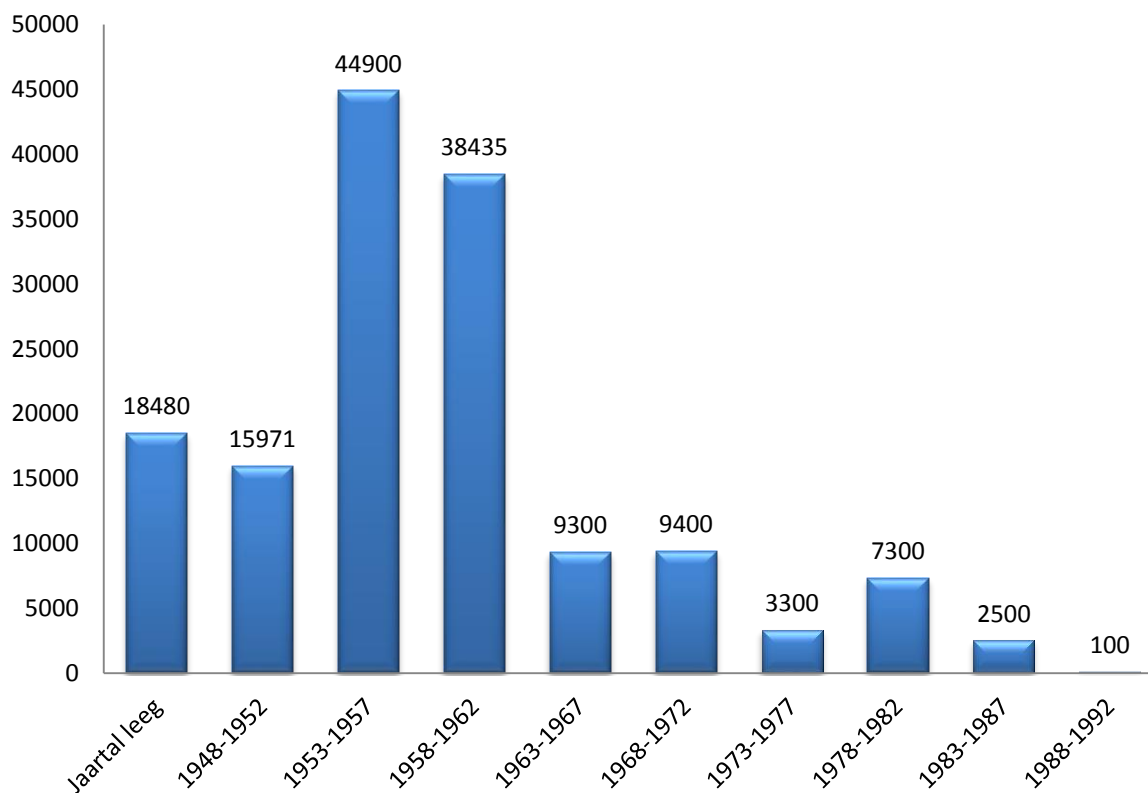
De gegevens op de y-as dienen vermenigvuldigd te worden met 100. Op de x-as zijn per 5 jaar de gegevens opgenomen van de gemiddelde unitgrootte (zie tabel 9) vermenigvuldigd met het aantal kaarten uit de betreffende periode en met 100 (steekproef 1%).

Bron: Steekproef migrantenkaarten¹⁰¹

In grafiek 2 zijn de totale aantallen migranten opgenomen verdeeld per periode van 5 jaar.

¹⁰¹ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

Grafiek 2: Geschatte totale aantal migranten per 5 jaar

Het aantal kaarten is vermenigvuldigd met de gemiddelde unitgrootte (zie tabel 9) en vervolgens met 100 (steekproef 1%) in de betreffende periode van 5 jaar. De gegevens van de diverse bestanden in deze periode zijn bij elkaar opgeteld. Bron: Steekproef migrantenkaarten¹⁰²

Uit grafiek 2 is op te maken hoeveel het totale aantal migranten verschilt ten opzichte van andere blokken. Dit is per 5 jaar weergegeven, in de periode tussen 1948 en 1992. Vanaf 1963 nam de emigratie naar Australië sterk af. In de literatuur worden voornamelijk emigratiegegevens van de hoogtijdagen van de migratie beschreven, de periode tussen 1945 en 1967.¹⁰³ Volgens dit onderzoek bedroeg het totale aantal migranten in deze periode 108.606 (1948-1967, grafiek 2). Hierbij zijn kaarten met het jaartal 'onbekend' niet in de berekening opgenomen, zodat het werkelijke aantal waarschijnlijk iets hoger ligt. Dit komt goed overeen met eerdere onderzoeken, waarin het totaal in deze periode op bijna 136.000 ligt.¹⁰⁴

¹⁰² NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

¹⁰³ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 199; Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*, 35.

¹⁰⁴ Ibidem.

5.3 Leeftijdsverdeling van de migrantenpopulatie

In tabel 10 zijn gegevens opgenomen over de leeftijdsverdeling, in cohorten van 10 jaar, van de migranten naar Australië. De geboortejaren zijn gekoppeld aan het jaar van aankomst, zodat een eerste indruk wordt verkregen van de leeftijdsverdeling. Alleen de leeftijden per kaarthoofd zijn aangegeven, zodat de leeftijdsverdeling vooral een weergave is van de leeftijden van de 'unit'-hoofden. De kolommen met de leeftijdsperiodes 0-9 en 10-18 geven aan dat er een aparte kaart is aangemaakt voor een kind, dat meereisde met zijn of haar ouders. In principe is een kind onderdeel van een gezin met een mannelijk gezinshoofd, en zou een eigen kaart niet nodig zijn. In het totaal zijn er zes kaarten van personen onder de achttien jaar, van één hiervan is het onduidelijk is of deze wel of niet met de ouders is meegekomen. Bij de overige zes staat er een verwijzing naar de ouders. In de praktijk kregen kinderen na een aantal jaren eventueel een eigen kaart, bijvoorbeeld indien ze verhuisden naar een ander deel van Australië, indien ze hulp nodig hadden of bijvoorbeeld voor een paspoort kwamen. Het grootste gedeelte van de onderzoekspopulatie was tussen de 20 en 40 jaar oud. In de jaren '60 waren het vooral twintigers die de overtocht naar Australië maakten. In vergelijking met de bevindingen van Wentholt blijkt dat in de steekproef van de migrantenkaarten naar verhouding meer dertigers en veertigers voorkomen. Uit onderzochte populatie van 200 mannen door Wentholt, kwam naar voren dat 89 migranten (44,5%) tussen de 21 en 30, en 57 personen (28,5%) tussen de 31 en 40 jaar oud waren.¹⁰⁵ Het aantal gemigreerde ouderen was niet hoog, maar nam in de loop der jaren verhoudingsgewijs toe. Gelet op de verdeling van de jaren van aankomst, kan geconcludeerd worden dat er een piek is in de jaren '50 en begin jaren '60. Vervolgens is er een kleine opleving aan het begin van de jaren '80.

¹⁰⁵ Wentholt, *Kenmerken van de Nederlandse emigrant*, 16.

Tabel 10: Leeftijdverdeling van de migranten per tijdsperiode van aankomst

	Onbekend	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-80	Totaal
Onbekend	84 (100%)									84 (100%)
1948-1952	8 (13,6%)	1 (1,7%)	6 (10,2%)	20 (33,9%)	17 (28,8%)	7 (11,9%)				59 (100%)
1953-1957	13 (9,3%)		8 (5,7%)	47 (33,6%)	41 (29,3%)	22 (15,7%)	5 (3,6%)	4 (2,9%)		140 (100%)
1958-1962	2 (1,7%)		8 (6,6%)	43 (35,5%)	41 (33,9%)	18 (14,9%)	7 (5,8%)	1 (0,8%)	1 (0,8%)	121 (100%)
1963-1967			3 (6,4%)	28 (59,6%)	10 (21,3%)	4 (8,5%)	2 (4,3%)			47 (100%)
1968-1972	1 (2,4%)		1 (2,4%)	21 (50,0%)	10 (23,8%)	3 (7,1%)	4 (9,5%)	2 (4,8%)		42 (100%)
1973-1977			2 (11,8%)	11 (64,7%)	1 (5,9%)	2 (11,8%)			1 (5,9%)	17 (100%)
1978-1982			1 (4,2%)	7 (29,2%)	11 (45,8%)	3 (12,5%)		1 (4,2%)	1 (4,2%)	24 (100%)
1983-1987				4 (36,4%)	2 (18,2%)	1 (9,1%)	2 (18,2%)	2 (18,2%)		11 (100%)
1988-1992				1 (100%)						1 (100%)
Totaal	108 (19,8%)	1 (0,2%)	29 (5,3%)	182 (33,3%)	133 (24,4%)	60 (11,0%)	20 (3,7%)	10 (1,8%)	3 (0,5%)	546 (100%)

In de rijen zijn de perioden van aankomst weergegeven en in de kolommen de leeftijdscategorieën van de migranten. De percentages zijn berekend als totaal van de rij. Bijvoorbeeld 1948-1952: 8 van 59 (13,6%).

Bron: Steekproef migrantenkaarten¹⁰⁶

In tabel 11 zijn de aantallen migranten voor de perioden 1948-1969 en 1970-1991 per leeftijdscategorie weergegeven. Van de personen waarvan het jaar van aankomst onbekend was, is logischerwijs geen leeftijd bekend. In de periode 1970-1991 vertrokken er minder adolescenten richting Australië dan in de periode 1948-1969. Daarentegen nam het percentage dertigers en jonge veertigers licht toe. Voor deze ontwikkelingen zijn diverse verklaringen mogelijk, zoals de toegenomen migratiemogelijkheden voor ouderen. Verder zou het feit dat jongeren in de laatste periode in een andere, welvarender tijd opgroeiden, dan hun leeftijdsgenoten van 20 jaar eerder een rol kunnen hebben gespeeld in de afname van emigratie. Voor emigratie waren de mogelijkheden vlak na de Tweede Wereldoorlog anders en wellicht ook beter dan in latere periode.

¹⁰⁶ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

Tabel 11: Leeftijdverdeling van de migranten verdeeld over twee grotere tijdsperioden van aankomst

Leeftijd migranten	Jaartal aankomst onbekend	1948-1969	1970-1992	Totaal
Onbekend	84 (77,8%)	23 (21,3%)	1 (0,9%)	108 (100%)
5-14		4 (100%)		4 (100%)
15-24		101 (84,9%)	18 (15,1%)	119 (100%)
25-34		143 (83,1%)	29 (16,9%)	172 (100%)
35-44		75 (81,5%)	17 (18,5%)	92 (100%)
45-54		30 (93,8%)	2 (6,2%)	32 (100%)
55-64		7 (70%)	3 (30%)	10 (100%)
65-74		4 (57,1%)	3 (42,9%)	7 (100%)
75-84			2 (100%)	2 (100%)
Totaal	84 (15,4%)	387 (70,9%)	75 (13,7%)	546 (100%)

De verdeling van leeftijden is per 10 jaar. In de kolommen staat de verdeling naar jaartal van aankomst. De percentages zijn het aandeel van de kaarten in de rij. Bijvoorbeeld leeftijd 15-24: 101 kaarten van de 119 (84,9%).

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹⁰⁷

5.4 Samenstelling van de migrantenunits per geslacht

In de tabellen 12 en 13 is een algemeen overzicht gegeven van de samenstelling van de migrantenunits en het jaartal van aankomst in Australië. In de tabellen komt de categorie geslacht voor, die is onderzocht voor de mensen die alleen reisden. De categorie ‘weinig info’ is opgenomen, omdat op diverse kaarten geen voornaam of geslacht werd aangegeven. De categorie ‘Nog niet ingedeeld’ betekent dat er mensen zijn die een eigen kaart hebben, maar volgens andere kaarten in de bestanden met ouders en broers/zussen naar Australië vertrokken. Daarom zijn ze hier niet onder één van de andere categorieën ingedeeld.

Tabel 12 is een vereenvoudigde weergave, waarbij de tijd van aankomst in twee grotere perioden is gesplitst, namelijk 1948-1969 en 1970-1991. Een interessante bevinding is dat in de tweede periode, tussen 1970-1991, naar verhouding meer vrouwelijke eenlingen 19 (51,4%) dan mannelijke eenlingen 17 (45,9%) naar Australië reisden. Wel dient hier te worden opgemerkt dat van 54 eenlingen het jaartal onbekend was, waarvan 35 (64,8%) mannen.

In tabel 13 is deze informatie weergegeven per tijdsperiode van 5 jaar. Uit de percentages, die in tabel 13 worden weergegeven, blijkt dat 140 (25,6%) van de 546 kaarten afkomstig is uit de periode 1953-1957. Wat opvalt uit de absolute aantallen, is de stijging van het aantal gezinnen (67) in de periode 1953-1957 ten opzichte van de jaren 1948-1952 (25) (verschil van 42). Daarnaast was het absolute aantal gezinnen in 1963-1967 (11) ten opzichte van 1958-1962 (54) flink gedaald (verschil

¹⁰⁷ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

43). Tevens is in tabel 13 goed te zien dat het aandeel vrouwen, in het totale aantal eenlingen, pas groter was dan het aantal mannen na de periode 1968-1972. Het absolute aantal mannen werd vanaf 1973 een stuk kleiner, waardoor het grotere aandeel vrouwen een enigszins vertekend beeld oplevert.

Tabel 12: Samenstelling van de migrantenunits per geslacht voor de perioden 1948-1969 en 1970-1991

	Jaartal onbekend	1948-1969	1970-1991	Totaal
Eenlingen	35	115	17	167
Man	(64,8%)	(77,2%)	(45,9%)	(69,6%)
Vrouw	4	28	19	51
	(7,4%)	(18,8%)	(51,4%)	(21,2%)
Weinig info	15	6	1	22
	(27,8%)	(4,0%)	(2,7%)	(9,2%)
Subtotaal eenlingen	54	149	37	240
	(100%)	(100%)	(100%)	(100%)
Echtpaar	6	65	13	84
	(20%)	(27,8%)	(34,2%)	(27,8%)
Vrouw met kinderen		5	1	6
		(2,1%)	(2,6%)	(2,0%)
Gezin	24	164	24	212
	(80%)	(70,1%)	(63,2%)	(70,2%)
Subtotaal niet-alleen	30	234	38	302
	(100%)	(100%)	(100%)	(100%)
Nog niet ingedeeld		4		4
		(100%)		(100%)
Totaal	84	387	75	546
	(15,4%)	(70,9%)	(13,7%)	(100%)

In de tabel zijn de absolute (en procentuele) gegevens opgenomen. Dit is gedaan voor de eenlingen (man, vrouw of weinig info) en personen die niet-alleen afreisden (echtpaar, vrouw met kinderen, gezin). De percentages zijn het aandeel van de subtotaal van de kolom. Bijvoorbeeld tussen 1948-1969: het aandeel mannen was 115 (77,2%) van in totaal 149 eenlingen (100%). Nog niet ingedeeld staat los van de genoemde subtotalen en is daardoor 100%. Voor totaal zijn de percentages als gedeelte van alle 546 kaarten. Dus 84 kaarten (15,4%) met jaartal onbekend van in het totaal 546 kaarten (100%).

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹⁰⁸

¹⁰⁸ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

Tabel 13: Verdeling migrantenunits en geslacht: aankomst in periodes van 5 jaar.

	Onbekend	1948-1952	1953-1957	1958-1962	1963-1967	1968-1972	1973-1977	1978-1982	1983-1987	1988-1992	Totaal
Man alleen	35 (64,8%)	18 (85,7%)	43 (86%)	29 (74,4%)	16 (59,3%)	17 (65,4%)	4 (40%)	4 (44,4%)		1 (100%)	167 (69,6%)
Vrouw alle	4 (7,4%)	1 (4,8%)	3 (6%)	10 (25,6%)	11 (40,6%)	8 (30,8%)	6 (60%)	5 (55,6%)	3 (100%)		51 (21,2%)
Weinig info	15 (27,8%)	2 (9,5%)	4 (8%)			1 (3,8%)					22 (9,2%)
Subtotaal alleen	54 (100%)	21 (100%)	50 (100%)	39 (100%)	27 (100%)	26 (100%)	10 (100%)	9 (100%)	3 (100%)	1 (100%)	240 (100%)
Echtpaar	6 (20%)	11 (29,7%)	20 (22,2%)	24 (30,4%)	9 (45%)	4 (25%)	3 (42,9%)	3 (20%)	4 (50%)		84 (27,8%)
Gezin	24 (80%)	25 (67,6%)	67 (74,5%)	54 (68,3%)	11 (55%)	12 (75%)	3 (42,9%)	12 (80%)	4 (50%)		212 (70,2%)
Vrouw met kinderen		1 (2,7%)	3 (3,3%)	1 (1,3%)			1 (14,2%)				6 (2%)
Subtotaal niet-alleen	30 (100%)	37 (100%)	90 (100%)	79 (100%)	20 (100%)	16 (100%)	7 (100%)	15 (100%)	8 (100%)		302 (100%)
Niet ingedeeld		1 (25%)		3 (75%)							4 (100%)
Totaal	84 (15,4%)	59 (10,8%)	140 (25,6%)	121 (22,2%)	47 (8,6%)	42 (7,7%)	17 (3,1%)	24 (4,4%)	11 (2%)	1 (0,2%)	546 (100%)

In de tabel zijn de absolute (en procentuele) gegevens opgenomen. Dit is gedaan voor de eenlingen (man, vrouw of weinig info) en personen die niet-alleen afreisden (echtpaar, vrouw met kinderen, gezin). De kolommen zijn de periodes waarin migranten aankwamen in Australië. De percentages zijn het aandeel van de subtotaal van de kolom. Bijvoorbeeld tussen 1948-1952 arriveerden 18 mannen (85,7%) van een totaal van 21 eenlingen (100%). Nog niet ingedeeld staat los van de genoemde subtotaal en de percentages zijn een gedeelte van het totaal van de rij. Voor totaal zijn de percentages per kolom als gedeelte van alle 546 kaarten. Dus 59 kaarten (10,8%) tussen 1948-1952 van in het totaal 546 kaarten (100%).

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹⁰⁹

¹⁰⁹ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

5.5 Religie

Het is interessant om nader in te gaan op de religieuze achtergrond van gezinnen. In eerder onderzoek door Wentholt zijn hier gegevens over gepresenteerd; het bleek dat 35% van de migranten Rooms-Katholiek was, 27% was Nederlands Hervormd en 21,5% Gereformeerd (dus samen 48,5% protestant).¹¹⁰ Zoals bij de beschrijving van de informatietypen (zie hoofdstuk: Methode) naar voren kwam, was het voor de steekproef lastig om het gegeven religie te structureren. Binnen de groep protestanten kunnen diverse subgroepen worden onderscheiden, waarvan de grootste Nederlands Hervormd en Gereformeerd zijn. Omdat niet in alle gevallen de protestantse richting is aangegeven op de kaart, maar soms werd volstaan met de aanduiding 'protestant', is ervoor gekozen om alle protestantse stromingen in een enkele categorie onder te brengen: 'protestant'. 'Onduidelijk' heeft te maken met de leesbaarheid van de tekst op de kaart, of omdat meerdere religies op één kaart werden genoemd. Op één van de kaarten stond 'Protestant-Katholiek', wat bijvoorbeeld kan duiden op een gemengd huwelijk. Het verschil tussen 'Geen' en 'Niet ingevuld' is dat in het laatste geval duidelijk is dat iemand niet religieus was, bij de ander is de religie onzeker omdat het veld niet was ingevuld. In tabel 14 zijn de resultaten weergegeven, 'Niet ingevuld' bleek het meest voor te komen (38,8%). Om diverse redenen kan dit gegeven in een dossier niet ingevuld zijn: bijvoorbeeld omdat de migrant dat niet wilde of omdat de consulaire ambtenaren dit van ondergeschikt belang vonden om te vragen aan de migrant. 'Niet ingevuld' kan ook betekenen dat iemand niet gelovig was, waardoor de groep 'Geen religie' groter zou kunnen zijn dan nu het geval lijkt. Het percentage Rooms-Katholieken was groter dan het aantal Protestanten, respectievelijk 149 (27,3%) en 115 (21,1%). Omdat het onderzoek van Wentholt zich niet alleen richtte op migratie naar Australië, is het lastig om zijn gegevens met de mijne te vergelijken. Dit heeft te maken met de voorkeur vanuit een bepaalde religie voor het land van bestemming, er gingen bijvoorbeeld veel Hervormden en Gereformeerden naar Canada.¹¹¹ Het aantal Rooms-Katholieke migranten, zou volgens onderzoekers, veel groter zijn dan het aantal Protestanten.¹¹² Dit laatste wordt niet ondersteund op basis van de gegevens uit de steekproef. Mogelijk wordt dit verschil deels verklaard door de relatief grote groep die religie niet had ingevuld.

¹¹⁰ Wentholt, *Kenmerken van de Nederlandse emigrant*, 17.

¹¹¹ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 212.

¹¹² Schrover en Van Faassen, 'Invisibility and selectivity', 24.

Tabel 14: Religies van migranten

Religieuze stroming	Aantal kaarten
RK	149 (27,3%)
Protestant	115 (21,1%)
Geen	68 (12,5%)
Niet ingevuld	212 (38,8%)
Onduidelijk	2 (0,4%)
Totaal	546 (100%)

Achter het absolute aantal is het percentage van het totaal van 546 kaarten berekend.

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹¹³

Bij de 'niet-ingevulde' kaarten is vervolgens gekeken of dit per periode is veranderd, bijvoorbeeld omdat religie in latere jaren minder vaak is opgegeven vanwege het feit dat het als minder relevant werd beschouwd.

Tabel 15: Rubriek religie 'Niet ingevuld' per periode van aankomst

	(Jaartal on-bekend)	1948-1952	1953-1957	1958-1962	1963-1967	1968-1972	1973-1977	1978-1982	1983-1987	1988-1992	Eindtotaal
Niet ingevuld	73 (86,9%)	25 (42,4%)	27 (19,3%)	11 (9,1%)	11 (23,4%)	17 (40,5%)	13 (76,5%)	23 (95,8%)	11 (100%)	1 (100%)	212 (38,8%)
Totaal aantal kaarten	84	59	140	121	47	42	17	24	11	1	546

Per periodes van 5 jaar is aangegeven hoe vaak de rubriek religie niet is ingevuld. De percentages hebben betrekking op het totaal aantal kaarten per tijdsperiode. Bijvoorbeeld in de periode tussen 1953-1957 waren er 27 kaarten van de 140 waarvan in die periode de religie niet was ingevuld (19,3%).

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹¹⁴

Uit tabel 15 blijkt dat er op de kaarten zonder jaartal voor een groot deel ook geen religie is ingevuld. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat deze kaarten sowieso weinig informatie bevatten, en dus ook geen godsdienst vermelden. In de eerste periode, van 1948-1952, is bij 25 (42,2%) van de 59 kaarten in deze periode geen godsdienst op de kaart ingevuld. In de periode hierop volgend neemt het aandeel fors af 27 (19,3%) van de 140 kaarten. Vanaf de jaren '60 neemt het aandeel 'niet ingevuld' ten opzichte van het totaal steeds verder toe.

De informatie over religie is gekoppeld aan de gezinsgrootte (tabel 16). Op deze wijze kan geanalyseerd worden of er een verband bestond tussen gezinsgrootte en religie.

¹¹³ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

¹¹⁴ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

Tabel 16: Gezinsgrootte per religie, verdeeld over twee categorieën gezinsgroottes en twee perioden van aankomst.

Aantal kinderen →	Jaartal onbekend		1948-1969			1970-1991		Totaal
	1-3	4-6	1-3	4-6	7-9	1-3	4-6	
Rooms-Katholiek	1 (5,9%)	1 (14,3%)	39 (36,4%)	24 (50%)	6 (66,7%)	1 (5,3%)	1 (20%)	73 (34,4%)
Protestant	2 (11,8%)	0	31 (29%)	15 (31,3%)	2 (22,2%)	1 (5,3%)	1 (20%)	52 (24,5%)
Onduidelijk	0	0	1 (0,9%)	0	0	0	0	1 (0,5%)
Geen	1 (5,9%)	0	20 (18,7%)	5 (10,4%)	0	0	0	26 (12,3%)
Niet ingevuld	13 (76,4%)	6 (85,7%)	16 (15%)	4 (8,3%)	1 (11,1%)	17 (89,4%)	3 (60%)	60 (28,3%)
Totaal	17 (100%)	7 (100%)	107 (100%)	48 (100%)	9 (100%)	19 (100%)	5 (100%)	212 (100%)

De aantallen kinderen zijn weergegeven over de twee periodes van jaar van aankomst. De percentages zijn een gedeelte van het totaal van de kolom. Bijvoorbeeld tussen 1948-1969 waren er 39 Rooms-Katholieke gezinnen (36,4%) met 1-3 kinderen van in het totaal 107 gezinnen uit deze periode.

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹¹⁵

Uit tabel 16 kan worden opgemaakt dat het gezin het vaakst was samengesteld uit vader, moeder en 1 tot 3 kinderen (107 kaarten). Wat gezinsgrootte betreft, reisden er relatief grotere Rooms-Katholieke gezinnen naar Australië in vergelijking met de andere categorieën. Uit de tabel blijkt wel dat er na het einde van de jaren 60 een forse afname van gezinsmigratie is. Van de 212 gezinnen die migreerden, vertrokken maar liefst 164 families (107+48+9) in de periode 1948-1969 (tabel 16, 1948-1969).

In dit onderzoek waren er 212 kaarten van gezinnen, dat betekent dat 38,8% van de totale populatie (546 kaarten) minstens één kind had. In de studie van Wentholt, die zoals gezegd niet specifiek over migratie naar Australië gaat, bestond 47,5% van de onderzochte populatie uit gezinnen met kinderen.¹¹⁶ Wat betreft het aantal kinderen blijkt dat er een minimaal verschil is tussen beide onderzoeken, van de gezinnen was het aantal kinderen in dit onderzoek in 67,5% van de gevallen 1-3 (tabel 16; 17+107+19=143, dit is 67,5% van 212) en bij Wentholt was dit 64,3%.¹¹⁷ Het verschil bij de grotere gezinnen, (4-6 kinderen), is naar verhouding een stuk groter, namelijk 14% in het onderzoek van Wentholt en 28,3% (tabel 16; 7+48+5=60, dit is 28,3% van 212) in dit onderzoek.¹¹⁸

¹¹⁵ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

¹¹⁶ Wentholt, *Kenmerken van de Nederlandse emigrant*. 17.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Ibidem.

5.6 Wijze van vervoer naar Australië

Voor het vervoer naar het land van aankomst, werd een onderscheid gemaakt tussen schip, vliegtuig of overig. In tabel 17 zijn de resultaten uit de steekproef weergegeven. Het aantal mensen dat met het schip reisde was tussen 1953-1957 (111; 40,7%) het grootst, ten opzichte van het totale aantal kaarten waar schip werd vermeld (273; 100%). Vanaf 1963 reisden migranten voornamelijk met het vliegtuig. Vanaf halverwege de jaren zeventig is het schip helemaal uit beeld geraakt en verplaatste migranten zich alleen nog maar per vliegtuig.

Tabel 17: Vervoer van gemiddelde unitgrootte naar Australië per periode van aankomst

	Schip	Vliegtuig	Vervoer onbekend	Totaal per periode
Jaartal onbekend				
Aantal kaarten	11 (4%)	9 (4,9%)	64 (72,8%)	84 (15,4%)
Unit	2,4	2,6	2,1	2,2
1948-1952				
Aantal kaarten	34 (12,5%)	14 (7,5%)	11 (12,6%)	59 (10,8%)
Unit	2,7	2,9	2,7	2,7
1953-1957				
Aantal kaarten	111 (40,7%)	22 (11,9%)	7 (5,7%)	140 (25,6%)
Unit	3,5	2,2	2,4	3,2
1958-1962				
Aantal kaarten	76 (27,8%)	41 (23,8%)	4 (4,6%)	121 (22,2%)
Unit	3,4	2,8	2,5	3,2
1963-1967				
Aantal kaarten	23 (8,4%)	22 (11,9%)	2 (2,3%)	47 (8,6%)
Unit	1,9	1,8	4,5	2,0
1968-1972				
Aantal kaarten	17 (6,2%)	25 (13,5%)	0	42 (7,7%)
Unit	2,5	2,0		2,2
1973-1977				
Aantal kaarten	1 (0,4%)	16 (8,6%)	0	17 (3,1%)
Unit	1,0	2,0		1,9
1978-1982				
Aantal kaarten	0	24 (13%)	0	24 (4,4%)
Unit		3,0		3,0
1983-1987				
Aantal kaarten	0	11 (5,9%)	0	11 (2%)
Unit		2,3		2,3
1988-1992				
Aantal kaarten	0	1 (100%)	0	1 (0,2%)
Unit		1,0		1,0
	Totaal Schip	Totaal Vliegtuig	Totaal vervoer onbekend	Eindtotaal
Totaal Aantal kaarten	273 (100%)	185 (100%)	88 (100%)	546 (100%)
Totaal Unit	3,1	2,4	2,3	2,7

De gegevens zijn verdeeld over periodes van aankomst per 5 jaar. De percentages zijn het gedeelte van het totale aantal kaarten waarop dit vervoermiddel werd waargenomen (dus per kolom). Bijvoorbeeld tussen 1973-1977 waren er 16 kaarten (8,6%; met gemiddelde unitgrootte van 2,0) van de in het totaal 185 die met het vliegtuig naar Australië trokken.

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹¹⁹

¹¹⁹ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

5.7 Analyse van informatie op de migrantenkaarten

Voor het analyseren van de informatie op een kaart, is gekozen voor een vergelijking per bestand. Dit geeft een eerste indruk, waarna de keuzes voor 'kort', 'uitgebreid' en 'zeer uitgebreid' ook worden gekoppeld aan het jaar van aankomst.

In tabel 18 is de hoeveelheid informatie die op de kaart werd genoteerd weergegeven. Uit de tabel 18 blijkt dat 430 kaarten (78,8%) van in het totaal 546 met 'kort' is aangeduid. De meeste mensen hadden geen problemen, zo lijkt het, en over hen vermeldden de consulaten gewoonlijk weinig bijzonderheden. Andere migranten hadden in Australië bijvoorbeeld alleen een arbeidsgerelateerd probleem, waar weinig over werd vermeld. De kolom die aangeduid is met 'Leeg', zijn kaarten waar niets anders op stond vermeld dan naam en eventueel adres. In tabel 18 zijn de aantallen vermeld, gesorteerd op bestand. In Brisbane zijn procentueel de meeste kaarten omschreven als uitgebreid, 15 (18,5%) van in het totaal 81 kaarten binnen dit bestand.

Tabel 18: Hoeveelheid informatie op de kaarten

Bestand	Kort	Uitgebreid	Ze er uitgebreid	Leeg	Totaal
Brisbane	64 (79,0%)	15 (18,5%)	2 (2,5%)	0	81 (100%)
Melbourne	171 (83,4%)	15 (7,3%)	4 (2,0%)	15 (7,3%)	205 (100%)
Sydney	187 (75,1%)	38 (15,3%)	15 (6,0%)	9 (3,6%)	249 (100%)
New South Wales	6 (75,0%)	0	0	2 (25,0%)	8 (100%)
Queensland	2 (66,7%)	0	0	1 (33,3%)	3 (100%)
Totaal	430 (78,8%)	68 (12,5%)	21 (3,9%)	27 (5,0%)	546 (100%)

De hoeveelheid informatie is verdeeld over de verschillende bestanden. De percentages zijn gedeelte van het totaal van de rij. Er waren bijvoorbeeld 15 uitgebreide kaarten in Brisbane van in het totaal 81 kaarten (is 18,5%).

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹²⁰

Over de informatie op de kaarten is een verdeling gemaakt over de tijdvakken 1948-1969 en 1970-1991 (tabel 19). Dit levert als belangrijkste resultaat op, dat de uitgebreid en zeer uitgebreid ingevulde kaarten voornamelijk uit de periode 1948-1969 afkomstig zijn (uitgebreid+zeer uitgebreid; 82 van in het totaal 89). Dit kan diverse betekenissen hebben. Het aantal problemen in latere perioden zouden afgenomen kunnen zijn of misschien werd de administratie minder goed bijgehouden. Een andere optie is dat er minder hulp beschikbaar was.

¹²⁰ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

Tabel 19: Hoeveelheid informatie op kaarten verdeeld naar periode van aankomst

	Kort	Uitgebreid	Ze er uitgebreid	Leeg	Totaal
Onbekend	67 (15,6%)	3 (4,4%)		14 (51,6%)	84 (15,4%)
1948-1969	293 (68,1%)	61 (89,7%)	21 (100%)	12 (44,4%)	387 (70,9%)
1970-1991	70 (16,3%)	4 (5,9%)		1 (4%)	75 (13,7%)
Totaal	430 (100%)	68 (100%)	21 (100%)	27 (100%)	546 (100%)

In de linkerkolom zijn de twee periodes van aankomst opgenomen. De percentages zijn een gedeelte van de kolom. Dus het uitgangspunt zijn de categorieën kort, uitgebreid, zeer uitgebreid en leeg. Hieruit kan worden opgemaakt binnen welke periode een bepaalde categorie voorkwam. Tussen 1948-1969 waren er 61 uitgebreide kaarten van in het totaal 68 kaarten (is 89,7%).

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹²¹

5.8 Vergelijking Nederlandse migrantenkaarten met files in het Australische archief

Er is een vergelijking gemaakt van de 546 kaarten met het gedigitaliseerde en online beschikbare Australische bestand. In 22 gevallen kon dit niet exact worden vastgesteld, de gegevens om een betrouwbaar antwoord te kunnen geven ontbraken. Van 196 kaarten is er geen 'file' in Australië gevonden. Het bleek dat 328 kaarten een overeenkomstige 'file' opleverde in Australië. Van deze 328 kaarten zijn gepresenteerd in tabel 20, waarbij is gelet op de vraag of de 'files' digitaal beschikbaar zijn. Bovendien is er een koppeling gemaakt met de hoeveelheid informatie op een Nederlandse kaart. Uit tabel 20 blijkt dat 279 kaarten van in het totaal 328 niet digitaal toegankelijk zijn. Van de 49 kaarten die wel een digitaal toegankelijke file in Australië hebben, zijn er 32 kort, 11 uitgebreid en 4 zeer uitgebreid.

Tabel 20: Vergelijking hoeveelheid informatie in Nederland met aanwezigheid file Australië

Informatie op Nederlandse kaart	Digitaal beschikbaar in Australië		Totaal
	Ja	Nee	
Kort	32	217	249
Uitgebreid	11	43	54
Ze er uitgebreid	4	14	18
Geen info	2	5	7
Totaal per kolom	49	279	328

In de middelste twee kolommen is aangegeven of er een file digitaal beschikbaar is in Australië. In de eerste kolom van deze tabel staat aangegeven hoeveel informatie er op een Nederlandse kaart stond.

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹²²

¹²¹ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

¹²² NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.;

<http://recordsearch.naa.gov.au/SearchNRetrieve/Interface/SearchScreens/BasicSearch.aspx>. Aldaar zijn namen uit de steekproef ingevuld om te controleren of er een file in Australië aanwezig is.

Het bleek dat de 328 migranten met een Australische 'file', op meerdere plaatsen in Australië aangemaakte files hadden. Tabel 21 is een weergave van het aantal keer dat een migrant wordt genoemd. In het totaal hadden 148 migranten meer dan 1 file (tabel 21).

Tabel 21: Aantal codes van de aanwezige kaarten in Australië

Aantal verschillende 'files'	Aantal personen
1	180
2	116
3	28
4	3
5	1
Totaal	328

Aantal verschillende 'files' betreft de waarneming dat migranten op meerdere plaatsen een 'file' hebben.

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹²³

Vervolgens is voor de digitaal beschikbare files in Australië geanalyseerd of de informatie kort of uitgebreid was. Deze gegevens zijn bovendien gekoppeld aan de Nederlandse driedeling van kort naar zeer uitgebreid. Tabel 22 bevat de resultaten van deze vergelijking. In Australië zijn er 6 beschikbare digitale files gecategoriseerd als 'kort' en de Nederlandse kaart behoorde ook tot de categorie 'kort'. Interessant is dat er in Australië 26 'files' als uitgebreid zijn gecategoriseerd, terwijl de overeenkomstige kaart in Nederland 'kort' was (tabel 22). Van de 'zeer uitgebreide' kaarten is duidelijk dat deze in Australië ook uitgebreid zijn. Een voorzichtige conclusie op basis van deze tabel is, dat mag worden aangenomen dat aangemaakte files in Australië meer informatie bevatten dan de Nederlandse kaarten.

Tabel 22: Vergelijking hoeveelheid informatie Nederland-Australië

	Australië		Totaal
	Kort	Uitgebreid	
Nederland			
Kort	6	26	32
Uitgebreid	4	7	11
Zeer uitgebreid		4	4
Geen info	1	1	2
Totaal	11	38	49

De tabel dient als volgt te worden gelezen. Van bijvoorbeeld de 26 kaarten die in Nederland zijn gemarkeerd als 'Kort', was er in het Australische archief een 'Uitgebreide' file.

Bron: Selectie steekproef migrantenkaarten.¹²⁴

¹²³ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.;

<http://recordsearch.naa.gov.au/SearchNRetrieve/Interface/SearchScreens/BasicSearch.aspx>. Aldaar is gezocht naar het aantal codes van de migranten files.

¹²⁴ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.;

<http://recordsearch.naa.gov.au/SearchNRetrieve/Interface/SearchScreens/BasicSearch.aspx>. Aldaar zijn de gematchte files onderzocht.

5.9 Analyse van contacten op migrantenkaarten

Ik heb voor dit onderzoek geanalyseerd welke instanties onderling, met derden en met migranten contact hebben gehad. Dit is belangrijk voor dit onderzoek, omdat de contacten *over* de migrant iets zeggen over de diversiteit aan betrokken actoren. Hieraan verbonden is het contact *met* de migrant. De contacten zijn in een aantal categorieën onderverdeeld om de kaarten te kunnen analyseren.¹²⁵

Uit tabel 23 blijkt dat in het grootste gedeelte van de kaarten contacten zijn aangegeven tussen consulaat en emigrant. Het betrof bijvoorbeeld migranten die op bezoek gingen bij de emigratie-attaché in verband met het zoeken naar werk of om een afspraak vanwege het verlengen van het paspoort in verband met een vakantie.

Iets minder vaak kwam 'C-C, C-E' voor; dit betrof bijvoorbeeld personen die eerst in Melbourne woonden en later naar Sydney trokken, in welk geval hun kaart werd opgestuurd naar het consulaat aldaar. Een ander voorbeeld is dat iemand die bij het zoeken naar werk in de tuinbouw contact zocht met de emigratie-attaché, die de vraag vervolgens doorspeelde naar andere attachés in het land. In dat laatste geval stond op de kaart van de migrant dan vermeld of de mogelijkheden gunstig of ongunstig waren.

In 48 gevallen (11,4%) bleek dat er contact was tussen alle onderscheiden organisaties/personen. Dit deed zich onder andere voor als iemand uit Nederland schriftelijk contact opnam met een consulaat omdat hij niets hoorde van zijn of haar naar Australië geëmigreerde familie waarna het consulaat contact zocht met de emigrant, en indien nodig met een attaché elders. Wanneer er alleen contact was tussen consulaat en derden had dit betrekking op familieleden, of op instanties die zich bemoeiden met de bagage van de migrant. Hier kan het gaan om nagezonden bagage, de aantekeningen op de kaarten wijzen uit dat er dan niet per se contact is geweest tussen migrant en consulaat.

¹²⁵ Zie paragraaf 3.2 'Materiaal en methode: Verantwoording informatietypen migrantenkaarten', 23.

Tabel 23: Kaarten met gegevens over betrokken contacten rond nazorg

	Aantal kaarten
Consulaat ¹²⁶ -Consulaat (C-C)	46 (11%)
Consulaat-Emigrant (C-E)	159 (37,9%)
Consulaat-Derden (C-D)	15 (3,6%)
C-C, C-D	4 (1%)
C-C, C-E	128 (30,5%)
C-C, C-E, C-D	48 (11,4%)
C-E, C-D	20 (4,8%)
Eindtotaal	420 (100%)

De diversiteit aan waargenomen contacten is in deze tabel weergegeven. Bij consulaat ging het om overheidsinstanties. 'Derden' is een brede categorie, dit kunnen familieleden zijn, maar ook werkgevers van migranten. De percentages zijn het gedeelte van het totaal van 420.

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹²⁷

De wijze waarop deze contacten zich verhouden tot de hoeveelheid informatie op een kaart is weergegeven in tabel 24. Opvallend is dat er meerdere contacten zijn waargenomen op kaarten met kort ingevulde informatie. Dit komt doordat er vaak correspondentie was over bijvoorbeeld migratie van een familielid. In zulke gevallen zijn er korte aantekeningen aanwezig dat er brieven zijn gestuurd naar de persoon die woonachtig was in Australië, maar ook naar een andere attaché of een ander consulaat. Ook gevallen van 'tracing' zijn bekend, dit houdt in dat het voor consulaat en attaché onduidelijk was waar de migrant verbleef. In zulke gevallen was er eventueel ook contact met familie uit Nederland en indien de migrant weer (op de radar) traceerbaar was, ook met de migrant zelf. De uitgebreide en zeer uitgebreide kaarten bevatten vaak meerdere waargenomen contacten. Vaak waren hier meerdere problemen naar voren gekomen, en hier kan voorzichtig uit worden opgemaakt dat meerdere instanties zich tegelijk met de migrant bemoeiden.

¹²⁶ Consulaat is hier een term die zowel naar emigratie-attachés als consulaten verwijst.

¹²⁷ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

Tabel 24: Verhouding contacten en hoeveelheid informatie op de kaarten

	Kort	Uitgebreid	Zeer uitgebreid	Eindtotaal
C-C, C-D	4			4
C-C, C-E	89	28	11	128
C-C, C-E, C-D	18	22	8	48
C-E, C-D	13	6	1	20
Consulaat-Consulaat	45	1		46
Consulaat-Derden	14	1		15
Consulaat-Emigrant	148	10	1	159
Eindtotaal	331	68	21	420

In de kolommen is aangegeven hoe de kaarten zijn gemarkeerd (kort, uitgebreid, zeer uitgebreid). De aantallen geven aan hoe vaak contacten zijn waargenomen op deze kaarten.

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹²⁸

Tot slot zijn deze contacten opgedeeld in de twee tijdsperiodes, en dit leidt tot tabel 25. Zoals eerder bleek uit tabel 19 met de hoeveelheid informatie op de kaarten, blijkt dat contacten omtrent de nazorg vooral vaak voorkwamen in de periode '1948-1969' (304; 73,5% van in totaal 420). Het ondersteunt de veronderstelling dat deze nazorg in de loop der jaren afnam.

Tabel 25: Contacten verdeeld over periode van aankomst

	(leeg)	1948-1969	1970-1991	Eindtotaal
Consulaat-Consulaat	21 (45,7%)	18 (39,1%)	7 (15,2%)	46 (100%)
Consulaat-Emigrant	15 (9,4%)	128 (80,5%)	16 (10,1%)	159 (100%)
Consulaat-Derden	1 (6,7%)	6 (40%)	8 (53,3%)	15 (100%)
C-C, C-D	2 (50%)	1 (25%)	1 (25%)	4 (100%)
C-C, C-E	9 (7%)	103 (80,5%)	16 (12,5%)	128 (100%)
C-C, C-E, C-D	4 (8,3%)	35 (72,9%)	9 (18,8%)	48 (100%)
C-E, C-D	3 (15%)	13 (65%)	4 (20%)	20 (100%)
Eindtotaal	55 (8,8%)	304 (73,5%)	61 (17,7%)	420 (100%)

In de kolommen zijn de periodes van aankomst weergegeven. De aantallen contacten zijn verdeeld over deze twee periodes. Er waren tussen 1948-1969 18 kaarten met 'consulaat-consulaat' van in het totaal 46 kaarten met deze categorie van contact (dit is 39,1%).

Bron: Steekproef migrantenkaarten.¹²⁹

¹²⁸ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

¹²⁹ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

5.10 Conclusie steekproef

Van de emigranten op de door mij onderzochte 546 kaarten, reisde het grootste gedeelte in de periode tussen 1948 en 1969. Het hoogtepunt van de migratie lag tussen 1953 en 1962. De meeste migranten waren tussen de 20 en 40 jaar oud, en ze reisden met een partner of met kinderen. Onder migranten naar Australië kwam het Rooms-Katholieke geloof het meest voor. Opvallend is dat in latere perioden, vanaf de jaren 1960, op kaarten steeds vaker de godsdienst niet was ingevuld. Hieruit kan worden geconcludeerd, dat dit minder belangrijk werd gevonden door de migranten, of door de betrokken ambtenaren dan in de eerdere periode van eind jaren 1940 tot eind jaren 1950. Voor wat betreft het vervoer, is gebleken dat de migranten tot de jaren 1960 grotendeels per schip reisden en vanaf halverwege de jaren 1960 grotendeels per vliegtuig.

Een belangrijk doel van mijn onderzoek was de hoeveelheid en de inhoud van de informatie op de kaarten nader te analyseren. Ook is de hoedanigheid van de contacten, die betrokken waren bij de nazorg, in kaart gebracht. Over het algemeen was de informatie relatief kort, wat suggereert dat de meeste migranten niet te kampen hadden met meerdere grote problemen of in ieder geval maar een korte periode ergens hulp voor nodig hadden. De groep met een uitgebreid of zeer uitgebreid ingevulde kaart is desondanks aanzienlijk, 89 personen (16%) van het totaal van 546. Dit betekent dat in deze gevallen mensen met vaak meerdere problemen op het gebied van werk, huisvesting en sociale problematiek hulp vroegen aan instanties. Koppeling van Nederlandse kaarten aan Australische 'files' wees uit dat 'files' over het algemeen uitgebreider waren. Bovendien bleek bij een groot deel van de kaarten dat er per kaart meerdere 'files' bestonden in verschillende plaatsen in Australië.

Hoofdstuk 6: Omgang met problemen van migranten

Uit de kwantitatieve analyse van de kaarten is een eerste indruk verkregen van de informatie die over migranten is vastgelegd. De kaarten die door mij zijn aangeduid als uitgebreid of zeer uitgebreid, kunnen meer inzicht geven bij het bestuderen van de opmerkingen die op de kaarten werden gemaakt. Uit hoofdstuk 5.9 bleek dat er veel verschillende contacten werden genoemd op de kaarten.¹³⁰ Om inzicht in ieders rol te verkrijgen, is het van belang dat er bij de kwalitatieve analyses een aantal kritische vragen worden gesteld. Er dient gelet te worden op de vraag *waar* het initiatief lag voor de hulp bij een bepaald probleem. Was het de migrant zelf die hier om kwam vragen bij de attaché, werd dit gedaan door de familie van de migrant, of toch door instanties zoals de kerk, de Australische - en de Nederlandse overheidsinstanties.

Vervolgens is de vraag *welke* instanties door het consulaat benaderd werden voor de oplossing van het probleem. Dit geeft meer inzicht in de *belangen* die er speelden. Wanneer de overheid derden inschakelde, dan zouden andere belangen een rol kunnen hebben gespeeld.

De Nederlandse overheid wilde mogelijk niet dat migranten zouden mislukken. Daarom was de hulp bij problemen belangrijk, zodat er geen slechte berichten zouden worden gestuurd naar Nederland, waardoor potentiële migranten werden afgeschrikt.

Voor derden golden waarschijnlijk andere belangen, variërend van de oprechte zorg voor de familie tot aan de kerk die pastorale zorg bood, mogelijk omdat zij migranten betrokken wilde houden bij de kerk.

Om een overzicht te krijgen van de opmerkingen en problemen op de uitgebreide en zeer uitgebreide kaarten, heb ik er voor gekozen om verschillende thema's uiteen te zetten met daarnaast een impressie van de organisaties die betrokken waren. Omdat diverse keren niet een organisatie, maar alleen de naam van een persoon werd genoemd, was niet altijd te achterhalen namens welke instantie iemand hulp bood.

Vervolgens worden aan de hand van voorbeelden de hiervoor genoemde vragen en belangen nader toegelicht. Deze eerste indrukken zeggen ons bovendien meer over de *praktijk* van het beleid, tegenover het beleid *op papier* wat in eerdere onderzoeken aan bod is gekomen.¹³¹

Daarnaast is op basis van mijn archiefonderzoek meer informatie verkregen over de wijze waarop instanties en migranten met elkaar in contact stonden. In archieven is eveneens gezocht

¹³⁰ Hoofdstuk 5.9 'Analyse contacten op migrantenkaarten', 55-57.

¹³¹ Zie bijvoorbeeld: Hofstede, *Thwarted exodus*; Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*; Van Faassen, *Polder en emigratie*.

naar aanvulling op bijvoorbeeld door migranten opgerichte verenigingen.¹³² Zo komt er meer duidelijkheid over de motiveringen om deze organisaties op te richten.

Tot slot zullen de belangrijkste bevindingen in een korte conclusie worden besproken.

6.1 Problemen en organisaties

In tabel 26 is een overzicht van de problemen en genoemde organisaties weergegeven. In sommige gevallen waren het niet echt problemen, maar is het wel waardevol om te benoemen omdat dit ook iets zegt over het belang van de aanwezigheid van Nederlandse organisaties.

Tabel 26: Problemen en betrokken organisaties op kaarten

Opmerking/probleem	Aantal	Genoemde organisatie/persoon
Werk	73	Collega sharefarm, Chief Migration Officer (CMO), Brisbane kantoor, CES, CSIRO, BMC, Emigratie-attaché (EA) Sydney, Melbourne kantoor, Handelsattaché Nederlands Consulaat, State Govt. Ins. Office,
Huisvesting	24	Australian Netherlands Building society, Melbourne kantoor, inwonen bij andere familie, Mr Brown (Commonwealth Hostels),
Heimwee	4	Kantoor
Bagage	11	Evan Roberts (van Brahms), EA Canberra, Stephens, Emigratie-attaché Melbourne,
Fysiek/mentaal ongemak	19	Mr Paul, Dr Polk, Reverend Klein, Pastoor van Mitcham, Heer De Grood, District Hospital te Cooma, Dr. Middleton, Fairfield Hospital Melbourne, Dr Gruchy,
(Gezins)omstandigheden	12	EA Canberra, Mej. Jol en Ds. vd Meene (dienstreis), Familie/kennissen uit Nederland, E.K. Sydney, Mej. van Schelven, NED, Consulaat Perth, Mej Van Tellingen (Presbyterian church), Melbourne kantoor,
Schuld	21	EA Canberra, Australian Netherlands Credit Union, EA Sydney, Melbourne kantoor, Consulaat, Social service, Nederlands hulpfonds, Manager hostel, Sheffield Coöp, EA Brisbane,
Vakerkenning	7	LTC,
Verblijfplaats onbekend	3	EA Canberra, Em. Kant. Sydney, E.K. Melbourne, CMO, Nederlands Consulaat Brisbane, EA Hobart, EA Perth, EA Adelaide, Ouders in Nederland van betreffende, Consulaat Generaal,
Taal	7	
Paspoort	10	Consulaat Generaal,
Huwelijk	15	Public Solicitor, Mr Coates (solicitor), Consulaat,
Jongerenprogramma	9	EA Canberra, NED, ouders betreffende, NESIS,

Lening	12	Commercial Banking Corp.,
Migratie familie of kennis (ook nominatie), tijdelijke overkomst	16	EA Melbourne, CMO, EA Canberra, Den Haag, D.I.,
Overlijden	4	
Verzoek guestspeaker	1	Kantoor Brisbane, Voor CWA Toogoolawah de heer Kampschöer komt,
Repatriëring	12	Consulaat Generaal, CMO, BZ, Chief prob officer, Immigration, DY Travel Centre,
Onderhouden contact met NL	1	
Reiskostenvergoeding	1	CMO,
Uitkering, pensioen	5	Sociale Verzekeringsbank Amsterdam, Empl. Liab., Medical benefit,
Verzorging kinderen	4	Mev Kilgariff, familie in Nederland,
Sociologisch onderzoek	1	
Naturalisatie	6	Emigratie Kantoor Sydney (inlichtingen),
Emigratie naar ander land	1	
Spaargeld	8	Kantoor Sydney, Kantoor Melbourne,
Ruzie ouders	1	
Achterstallig loon	1	
Telegrafische oproep	1	
Veroordeling/arrestatie man	2	

In de tabel zijn diverse opmerkingen/problemen vermeld, met daarbij het aantal waarnemingen. De rechter kolom betreft de betrokken instanties/personen die werden genoemd. In sommige gevallen was bekend namens welke organisatie iemand opereerde en dan is dit tussen haakjes weergegeven. Een deel van de afkortingen is niet bekend, ze kunnen bijvoorbeeld verwijzen naar bedrijven in Australië.

Bron: Steekproef migrantenkaarten¹³³

Een belangrijke bevinding uit tabel 26 is dat de term 'nazorg' zeer breed werd geïnterpreteerd, gezien de grote verscheidenheid aan genoemde instanties en veel verder leek te gaan dan ontvangst van migranten, transport, huisvesting en de hulp bij problemen met betrekking tot werk.¹³⁴ De diversiteit aan problemen is opvallend en vaak werd, zoals uit voorbeelden zal blijken, veel gedaan om de migrant te helpen.

In een aantal gevallen is in tabel 26 de kolom 'genoemde organisaties/persoon' leeg omdat het hier niet specifiek ging om het bieden van hulp, maar betrof het opmerkingen waar verder weinig over bekend was. Bijvoorbeeld onder 'Taal' geldt dat er een aantekening werd gemaakt over het feit dat de migrant slecht was in Engels, dit werd genoteerd door de consulaire ambtenaar, maar hier is verder niets over vermeld. Interessant is de vermelding bij kolom '(Gezins)omstandigheden' van Mej. Jol en Ds. vd Meene, want achter deze namen staat (dienstreis). Ze waren ambtenaren van de Nederlandse overheid die in rapporten hun

¹³³ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

¹³⁴ Van Faassen, *Polder en emigratie*, 103.

bevindingen noteerden. Hierin werd gesignaleerd wat er goed ging, maar ook welke problemen migranten kenden. Dit kon bijvoorbeeld betrekking hebben op huisvesting en het tekort aan werkgelegenheid. Het geeft de monitorende rol van de Nederlandse overheid weer en wekt de indruk dat ze goed op de hoogte was van wat er speelde, zodat hier rekening mee kon worden gehouden. Opvallend in tabel 26 is het lage aantal van genoemde personen van bijvoorbeeld de kerk. Van een aantal personen is het niet duidelijk tot welke instantie ze behoorden, maar de vraag is of dit geestelijken betrof. Wanneer dit wel bekend was, werd bijvoorbeeld de vermelding gemaakt van de kerk of dat die persoon 'reverend' was.¹³⁵ De 89 onderzochte migrantenkaarten wekken de indruk dat overheidsinstanties zich sterk bemoeiden met de nazorg. De van oorsprong private aangelegenheid, uitgevoerd door bijvoorbeeld de kerk, lijkt hier te zijn overgenomen door de Nederlandse Emigratie Dienst.¹³⁶

Het bleek dat op de kaarten vaak meerdere onderwerpen aan bod kwamen. Dit wordt inzichtelijk gemaakt aan de hand van voorbeelden. Het thema 'werk' kwam het meest voor, in het totaal op 73 kaarten. De aantekeningen hierover zijn verschillend, over het algemeen was er sprake van hulp bij het zoeken naar een baan en werden migranten geïntroduceerd bij Australische bedrijven, maar voor een deel betrof het alleen de opmerking waar iemand werkte. In zulke gevallen kan op basis van de informatie op de kaart geconcludeerd worden, dat de migrant niet geholpen werd door een overheidsinstantie. De diversiteit aan betrokken actoren met betrekking tot dit thema, laat evenwel zien dat eventuele problemen zowel door Australische, als Nederlandse vertegenwoordigers werden aangepakt.

Andere thema's geven een duidelijker beeld van de verschillende organisaties die zich bemoeiden met de migrant. Onder huisvesting en (gezins)omstandigheden zijn diverse voorbeelden bekend waarin derden, zoals kennissen of andere familie, informatie hebben gegeven die is overgenomen op de kaart. Belangrijk is ook om te zien dat migranten werden verwezen naar vertegenwoordigers van de kerk. Het toont aan dat er contacten werden onderhouden tussen overheid en andere organisaties. In het volgende hoofdstuk over het archief van Bregman zal dit ook zichtbaar zijn.

Repatriëring werd twaalf keer genoemd op de kaarten. De diversiteit aan overheidsinstanties geeft wel aan dat er veel over werd gecommuniceerd. Voor de aanvraag van repatriëring werd in enkele gevallen hulp geboden door het Nederlands Consulaat. Die nam in een dergelijk geval contact op met de Chief Migration Officer (CMO). Naast repatriëring zijn er ook een aantal problemen genoemd die hier direct verband mee hielden. Diverse keren werd een

¹³⁵ In het vervolg van dit hoofdstuk zullen vaker Engelse woorden worden gebruikt, dit om de citaten zo correct mogelijk weer te geven.

¹³⁶ Hofstede, *Thwarted exodus*, 93; Van Faassen, *Polder en emigratie*, 99.

combinatie aangetroffen van mensen met heimwee, fysiek ongemak of andere sociale problemen, naast het thema repatriëring.

Over het algemeen was de diversiteit aan problemen erg groot, waardoor de lijst erg uitgebreid is. Om problemen en het proces van nazorg inzichtelijk te maken, is er voor gekozen om aan de hand van voorbeelden de kaarten nader te bespreken.¹³⁷

6.2 Niet van de radar verdwijnen

Onbekende verblijfplaats van een migrant werd weinig genoemd, in het totaal drie keer (tabel 26). Wat opvallend was aan dit thema, was dat dit in alle drie de gevallen tot veel communicatie leidde tussen kantoren/attachés. Des te interessanter is het dat deze migranten niet per se problemen kenden. Dit roept de vraag op waarom dit werd gedaan en wat het belang was dat een persoon bekend bleef bij de Nederlandse instanties?

19/2/62 Schrijven van EK (Emigratiekantoor) Canberra: Verbl.(ijf) pl(aats) van bovengenoemd gezin verz.(ocht)

23/2/62 Schrijven aan EK Canberra: Verblijfplaats onbekend

12/3/62 Schrijven van EK Sydney met adres in Qld (Queensland). Tevens de indexkaart en vragenlijst van betrokkene ontvangen.

26/3/62 Schrijven van EA (Emigratie-attaché) Canberra: vraagt of adres juist is

29/3/62 Schrijven aan EA Canberra: adres onjuist, onvindbaar

9/4/62 Schrijven aan EA Canberra: betr.(okkene) ongeveer jaar geleden nr(naar) Melb.(ourne) vertrokken. Waarschijnlijk werkt hij bij Toorak drive in Theatre, Toorak als kok. Krt(kaart) en dossier nr. EK Melb. gezonden.

14/5/62 Schr. v. Em. Kantoor Melb.: betr. werkt als kok bij Alfred Hospital te Melbourne.¹³⁸

Uit dit voorbeeld, betreffende migrant A, wordt duidelijk dat informatie op de kaarten niet per se contact *met* de migrant betekende, maar instanties hadden contact *over* deze persoon. Dit werd gedaan zodat deze persoon *niet van de radar* zou verdwijnen. Het belang voor deze instanties om dit bij te houden wordt niet direct duidelijk. Kantoren hielden, afgaande op deze kaarten, bij welke mensen in de omgeving leefden waar zij verantwoordelijk voor waren. In eerder onderzoek werd geconstateerd dat de hulp door attachés aan migranten zich beperkte tot de eerste opvang

¹³⁷ Vanwege de privacygevoeligheid van de informatie, kan niet de kaartenbak en kaartnummer worden weergegeven. De namen zijn weggelaten en vervangen door de letter A, B etc.

¹³⁸ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

en het vinden van werk.¹³⁹ Wellicht had de informatie alleen administratieve redenen, maar het zou ook te maken kunnen hebben met eventuele latere hulp (indien hier behoefte voor was). Op basis van deze informatie kan met betrekking tot het thema werk, ook al is er wel een aantekening over gemaakt, niet duidelijk vastgesteld worden of de migrant hulp heeft gehad in zijn zoektocht naar een baan.

6.3 Diversiteit aan problemen op één kaart

Er zijn, zoals gezegd, diverse voorbeelden waaruit bleek dat migranten te maken hadden met meerdere problemen. Dit is 41 keer waargenomen. Aan de hand van vier kaarten wordt dit toegelicht. In het eerste voorbeeld komen werk, geldproblemen en algemene omstandigheden aan bod

13/9/57 Brief van Em. Att. inzake verbl. pl. B. Noch bij dit kantoor noch bij C.G. (Consulaat Generaal) geregistreerd. 27/9/57 Brief aan EA Perth dat adres hier onbekend is. 24/9/57 Bezocht; niet aangetroffen (zie dienstrapport Mej vSchelven). 3/8/57 Brief van EA Adel(aide) dat B daar onbekend is. 15/5/58 Reeds 4 weken zonder werk. Gaat naar Ferguson Transformers, Chatswood. Komt terug indien niet geslaagd. 16/5/58 Is wel aangenomen, maar gaat er liever niet heen. Medegedeeld dat wij geen andere baantjes hebben. 20/5/58 Op kantoor, w.z. gaat langs BMC. 24/6/58 Op kantoor w.z. komt morgen terug. 25/6/58 Op kantoor, heeft niet de moeite genomen de kerant na te gaan. Kan hem momenteel niet helpen. 29/8/58 Was in Mt. Isa, geen werk. Nu aan de gang Peak Freanes. Wil terug naar Ned. als hij genoeg geld heeft. 27/11/58 Brief aan B inz. (ake) p.o. 16/12/58 Brief aan Em.Att. dat verbl.pl. B onbekend is. 26/1/59 Brief van B sr. in Ned. dat zoon in Aus. momenteel in Vict.(oria) woonachtig is. 11/2/59 Brief aan EA Melb. 21/12/59 broer van B op kantoor, deelde mede dat hij B 4 maanden geleden te Sydney tegengekomen was. Onderdak toen bij Leger des Heils/Forster Street, had het toen zeer armoedig. Werkt momenteel als labourer bij Abran Shopfitters (tijdelijk werk). Kon momenteel nog bij Leger des Heils wonen. Broer heeft hem met wat geld en kleren geholpen. Jongen gaat in Australië ten onder. Afgesproken dat hij op kantoor komt om zijn paspoort geldig te krijgen en wij trachten hem bij zich een voordoende gelegenheid hem als werkend passagier naar Nederland te krijgen. Broer staat in regelmatig contact met ouders in Nederland. Aant.(ekening) Melb.: 14/5/59 op kantoor, is 2 mnd(maanden) zonder werk, geen geld, geintr(oduceerd) C van Hees. Is daar niet op komen dagen. 17/6/59 op kantoor nog steeds zonder werk. Wil geen zwaar werk doen. Geadviseerd tramconductor of shunter bij spoorwegen. Zal dit nog wel eens bekijken. Voelt er echter weinig voor. 5/1/60 Kaart + dossier opgezonden naar Sydney.¹⁴⁰

¹³⁹ Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*, 153.

¹⁴⁰ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

De eerste opmerking betreft, net als in het voorbeeld over persoon A, de onduidelijkheid over de verblijfplaats. In dit voorbeeld komt iets anders naar voren met betrekking tot de verblijfplaats, want deze keer is geïnformeerd of persoon B was geregistreerd bij het Consulaat-Generaal. Waar de attachés tot het ministerie van Sociale Zaken behoorden, viel het Consulaat-Generaal onder Buitenlandse Zaken. Opvallend was dat in eerder onderzoek werd aangegeven dat deze zich niet met elkaar bemoeiden en gescheiden te werk gingen, tenzij het bijvoorbeeld ging om problemen met het paspoort.¹⁴¹ Uit dit voorbeeld blijkt echter dat er in de praktijk wel degelijk contact was. Overheidsinstanties zouden, volgens eerder onderzoek, onvoldoende zichtbaar zijn voor de migrant.¹⁴² Dit voorbeeld, samen met diverse andere kaarten, laat zien dat actief contact werd gezocht door Nederlandse ambtenaren.

Persoon B bleek maar moeilijk te kunnen aarden in Australië en vanaf 1957 was er regelmatig contact over en met de migrant. De informatie is niet chronologisch weergegeven. Mogelijk schreef een ambtenaar de meest recente activiteiten op, om vervolgens een aantekening te maken over niet eerder vermelde zaken. Zoals te zien is in dit voorbeeld werd van alles geprobeerd om de persoon te helpen. Enerzijds werd direct contact met hem opgenomen, maar anderzijds was er contact met de broer in Australië en de vader in Nederland. Het is niet duidelijk hoe de informatie over de vader op deze kaart terecht is gekomen. Een mogelijkheid is dat migranten contactgegevens van familie of kennissen in Nederland hebben achtergelaten. Dit zou dan gebeurd kunnen zijn toen migranten zich aanmeldden, waar diverse administratieve gegevens werden opgenomen.¹⁴³ Of de broer van de migrant op eigen gelegenheid was langsgesproken of dat de migrant of de emigratie-attaché dit vroeg, is niet op te maken uit de kaart. Het feit dat de persoon *ten onder gaat in Australië* in combinatie met de overige gebeurtenissen, vormde aanleiding voor de attaché om te zeggen dat een terugkeer naar Nederland mogelijk moest worden gemaakt. Het uitgangspunt van het beleid was echter om migranten voor langere tijd, in ieder geval enkele jaren, in Australië te laten blijven. De overheid had veel subsidiegeld gestoken in de emigratie, die zou moeten worden terugbetaald indien personen binnen twee jaar repatriëerden.¹⁴⁴ In het geval van persoon B, die in 1955 arriveerde, is duidelijk dat hij over onvoldoende financiële middelen beschikte om de reis zelf te bekostigen. Vervolgens werd er over een terugkeer niets geschreven, integendeel, de migrant werd geholpen bij het vinden van werk. De laatste opmerking op de kaart betekent dat de gegevens naar een ander kantoor werden gestuurd, vermoedelijk omdat de migrant zich in die omgeving zou gaan vestigen.

¹⁴¹ Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*, 152.

¹⁴² *Ibidem*; Elich en Blauw, *...en toch terug*, 84.

¹⁴³ Van Faassen, *Polder en emigratie*, 98.

¹⁴⁴ Elich en Blauw, *...En toch terug*, 75.

Uit het archief is gebleken dat deze persoon meerdere kaarten op zijn naam had, zodat het vervolg van het verhaal kan worden verteld. Op een andere kaart was een groot deel van het getoonde citaat ook opgeschreven. De informatie gaat verder na 5/1/1960. Het bleek dat de persoon per 1/3/60 naar Nederland was vertrokken en dat het op dat moment onduidelijk was of hij terug zou keren naar Australië. Vervolgens zijn er weer aantekeningen gemaakt en vanaf 29/8/60 is het zeker dat de persoon weer in Australië ging wonen. Wederom waren er veel opmerkingen over problemen met huisvesting en werk. Vanaf november 1960 ging het weer over repatriatie, en interessant is dat er in dit geval diverse correspondenties tussen instanties zijn omschreven. Het verzoek om repatriëring van B werd door de emigratie-attaché doorgestuurd naar de NED. Twee maanden later bleek dat het Consulaat-Generaal (CG) een brief had geschreven aan de Chief Migration Officer (CMO), die zich namens de Australische overheid bemoeide met de migranten. Tevens was er een briefwisseling tussen het CG en Buitenlandse Zaken (BZ), en deze laatste had de repatriëring afgewezen. Helaas waren de details van deze correspondentie niet zichtbaar op de kaart, maar feit is wel dat de migrant uiteindelijk in december 1961 alsnog was gerepatriëerd, en dat hierover aantekeningen zijn gemaakt in het dienstrapport van mevrouw Van Schelven.

Het voorbeeld van B toont hoe organisaties zich op verschillende manieren bemoeiden met de migrant. Ondanks de matige inzet van B voor het verrichten van arbeid, bleek dat instanties hem niet loslieten. Uiteindelijk probeerden ze hem zelfs te helpen om terug te keren. Het blijft echter speculeren 'waarom' overheidsinstanties zich dit aantrokken en probeerden B te helpen.

Een volgend voorbeeld betreft een man die problemen kende met zijn huwelijk, gezin, werk en geld. Zijn zeer uitgebreide kaart bevat informatie over de periode 1960 tot 1966. Het begon met werkloosheid, waardoor C geen geld meer had om zijn huis te kunnen betalen. Het bleek dat C was ontslagen vanwege ruzie met zijn werkgever en voor de toekomst de ambitie had om bij *the army* te gaan. Kennis van de Engelse taal was een vereiste en omdat C zich blijkbaar onvoldoende in het Engels kon uitdrukken, was het voor hem niet mogelijk om toe te treden tot *the army*. Een nieuw probleem ontstond voor C nadat hij was ontslagen, want hij kon de *maintenance* niet betalen waardoor hij in aanraking kwam met justitie. Hij ontving een nooduitkering onder voorwaarde dat hij wel moest terugbetalen. De migrant werd ook bezocht, zo blijkt uit de aantekeningen. Hieruit blijkt opnieuw dat overheidsinstanties zich actief bemoeiden met migranten. Daarbij was het niet relevant hoeveel jaar diegene verbleef in Australië, iets wat in het verleden werd beweerd.¹⁴⁵ Bovendien is het, gezien de houding van de

¹⁴⁵ Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*, 153.

overheid, enigszins opmerkelijk dat in deze periode migranten veel hulp kregen. In deze jaren was er een zogeheten 'terughoudend' emigratiebeleid, wat inhield dat mogelijkheden om te migreren bleven bestaan, maar dat de overheid dit niet meer zou stimuleren.¹⁴⁶ Waarom namen overheidsinstanties deze verantwoordelijkheid nog zo sterk op zich? Volgens dit beleid, had de Nederlandse overheid geen belang bij het wel of niet slagen van de emigratie. De vraag is of deze 'houding' wat betreft de betrokkenheid met de migranten daadwerkelijk is veranderd.

Persoon C werd in het kader van de nooduitkering bezocht, maar hij bleek niet aanwezig. Bij deze opmerking stond ook dat de hospita had aangegeven dat C vaak van baan wisselde en werk verzuimde. Hieruit blijkt dat ambtenaren aan derden, mensen die in contact waren met C, iets vroegen om een indruk van hem te verkrijgen. De contacten over de migrant, kunnen van invloed zijn op de aangeboden hulp. Later bleek C ook gezondheidsproblemen te hebben en had hij zelf een dokter benaderd. Dat het kantoor voor diverse vragen werd benaderd blijkt uit een latere periode toen C hulp vroeg voor de bezoekrechten aan zijn kinderen:

'Gebeld met Kogerah Court die adres van gezin niet verstrekt zonder fiat van Dept. (Department) of Justice (ivm achterstalligheid payment maintenance). Verwezen naar Dept. of Justice en geadv. zich te laten inlichten omtrent positie van maintenance (meent dat gevangenisstraf de arrears heeft te niet gedaan).' Enkele dagen later belt C naar het kantoor en dan wordt dit vermeld: *'Politie heeft warrant voor zijn arrest, waarschijnlijk ivm arrears maint.(enance) kind, geadv. kontakt op te nemen met Kogerah Court. Na consultatie met Rutgers via Mr. James (Grace, is een bedrijf) aan C de boodschap gegeven dat hij onmiddellijk bij Kogerah Court een "summons voor variance of maint. order" moet aanvragen.'*¹⁴⁷

Het bleek dat een aantal organisaties met elkaar in verbinding stond en dat een Nederlandse overheidsinstantie advies gaf aan C over te ondernemen stappen. Uit een aantekening uit 1966, waarin de situatie werd geschetst dat C vrouw en kinderen had verlaten en vast had gezeten wegens het niet betalen van *maintenance*, blijkt dat er weer hulp werd geboden. Ditmaal *'(..)zoekt C advocaat voor reconciliatie met echtgenote. Geintrod. bij Mckenzie.'* Wat hieruit blijkt is dat migranten voor diverse problemen zelf contact opnamen met een kantoor of de attaché en dat, in dit geval, diegene werd geïntroduceerd bij een advocaat. Bij deze migrant bleek dat de gegevens werden uitgewisseld tussen de verschillende kantoren in Australië, omdat C verhuisde naar andere districten. Op een nieuwe kaart werd informatie overgenomen van de oude en met nieuwe gegevens aangevuld.

¹⁴⁶ Ibidem, 81.

¹⁴⁷ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

De genoemde voorbeelden geven nog geen informatie over organisaties die niet tot de Nederlandse overheid behoorden. Een andere kaart geeft hier meer inzicht over. Het betreft hier de heer D die met zijn gezin in Australië was, en hij kampte onder andere met geldproblemen. De informatie op zijn kaart begon vanaf 1960, en interessant is het gedeelte vanaf 7/4/61.

*'Good Neighbour Council belt op over D. Deze wil zijn 3 jongste kinderen naar Ned. sturen hetgeen hem £180 zal kosten doch hij zal er een geleide voor moeten vinden. D heeft 3 zusters in Nederland die de kinderen wel willen verzorgen. L wil zelf met zijn zoons achterblijven - weet nog niet of hij zelf terug zal gaan. Hij wil echter zijn huis verkopen; koper zal alles moeten overnemen zoals b.v. (bijvoorbeeld) de lening en andere verplichtingen inzake huis. Voorts belde op Hr. Sweeres van het Ametco Travel Office in Ringwood. Deze zal de zaak onderzoeken om te zien in hoeverre bovenstaand geregeld kan worden om de reis voor de kinderen te verzorgen. Heeft £750 deposit betaald, hoeft dit niet in cash direct te hebben, kan "on terms" geregeld worden. Linoleum in keuken, kasten, bankstel en nog enkel meubilair zal bij de koop inbegrepen zijn, zonder verhoging van prijs. Hr Oostermeyer kan verdere inlichtingen verschaffen.'*¹⁴⁸

Het ging hier om een verzoek van de heer D, maar dit had hij niet rechtstreeks aangegeven bij een kantoor of de attaché. In plaats daarvan nam de Good Neighbour Council contact op met het kantoor, want zij waren in dit geval door D benaderd. Deze organisatie was een zelfstandige instelling die gefinancierd werd door de federale regering. Het was een Australische organisatie, die werd geleid door migranten die al enige tijd in Australië woonden, zodat ze pas gearriveerde migranten konden ondersteunen.¹⁴⁹ De bedoeling was dat deze organisatie een bijdrage zou leveren aan een snelle integratie in de samenleving. Hiervoor leverde ze dan ook de zogenaamde nazorg aan migranten. De activiteiten varieerden van het bezoeken van migranten, tot het bieden van taalcursussen en ondersteuning in de zoektocht naar een baan.¹⁵⁰ Met betrekking tot de vraag van D namen ze contact op met het kantoor, en mogelijk hebben zij ook de Ametco Travel Office ingeschakeld. De informatie is enigszins onduidelijk, omdat het van de reis overgaat op de verkoop van het huis, waar een contactpersoon voor was ingeschakeld. Wel kan hieruit worden opgemaakt dat het initiatief voor hulp niet bij de Nederlandse overheidsinstanties lag, maar dat zij

¹⁴⁸ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

¹⁴⁹ Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*, 139.

¹⁵⁰ Huygens ING 'Onderzoeksgids emigratie 1945-1967: Good Neighbour Movement / Good Neighbour Council of the Australian Capital Territory'
<http://resources.huygens.knaw.nl/emigratie/gids/instelling/4261040147?highlight=good%20neighbour> (7 oktober 2014)

werden benaderd. Wanneer de Good Neighbour Council een vraag kreeg van een migrant, werkte ze samen met de Nederlandse instanties.¹⁵¹

6.4 Werk

Met betrekking tot de werkgelegenheid is het goed om hier stil te staan bij een archiefstuk uit 1956 waarin werd vastgesteld dat de economische toestand in Australië niet goed was. 'In ieder geval is het niet meer zo, dat de werkgevers nog voortdurend onze kantoren vragen om emigranten/werknemers. Het initiatief moet voor plaatsing thans dikwijls van onze ambtenaren uitgaan en deze krijgen meer moeite om ongeschoolden werk te verschaffen, dan voorheen.'¹⁵² Uit dit citaat blijkt de verslechterde economische situatie in Australië en dat het in een eerdere periode gewoon was dat bedrijven bij de emigratie-attaché aanklopten voor potentiële werknemers. Zij werd dus ingezet als een schakel tussen enerzijds bedrijven en anderzijds werkzoekende Nederlandse migranten. Dit wijkt af van het idee dat de ontvangende overheid verantwoordelijk is voor het verzorgen van werk voor migranten.¹⁵³

Zoals uit de analyse bleek, hadden de meeste kaarten betrekking op werk. Hieraan verbonden is ook vakerkenning en een goed voorbeeld hiervan is de kaart van de heer E. In de gevallen dat vakerkenning was waargenomen als een probleem (7 keer, tabel 26), zagen aantekeningen er uit zoals bij de heer E. De persoon was 3 dagen na aankomst, in september 1964, voor het eerst op kantoor.

'4/9/64 Betr.(effende) op kent.(kantoor) Get.(uig)schriften tbv erk.(inning) ingenomen. Kan a.s. maandag in het kamp beginnen. Geadviseerd zulks te doen in afwachting erk.(enning) als vakman, aangezien verkel.(aring) amb.(acht) school ontbreekt, alsmede get. schriften Elcon herzien moeten worden. Brieven inz. get. schriften aan amb.school Don Bosco te Leiden en Mach. fabriek "Elcon" te Oude Wetering. 25/9/64 Heer E medegedeeld dat nog get. schriften ontbr.(eken) zal dit opvragen. 13/10/64 Wil uit Scheyville weg en in de stad werken, introd.(uctie) Elevators verstrekt. 14/12/64 Op kent. werkt bij Elevators: get. schrift fa. Hogeboom ingeleverd voor vakerk. tevens vermeld dat hij nog geen compo-uitkering heeft gekregen voor ongeval in Scheyville. Pat Smith gebeld: Govent. Medical cert. nog niet van betr. ontv. 18/12/64 Waldon L.T.C. kan niet als fitter erkend worden. Slechts 4 jaar opleiding en ervaring. 21/12/64 Dit aan heer E bericht. 6/1/65 E op kent. betr. vakerkenning, heeft 10 maanden als leerling b.w. gewerkt, geen get. schrift (zaak bestaat niet meer) met Waldon afgesproken dat Stat. Dec. wordt geaccepteerd. 7/1/65 Brief aan E inz. vakerk. 2/2/65 E op kent. betr.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1185.

¹⁵³ Hofstede, *Thwarted exodus*, 93.

*vakerk. 19/2/65 Vakerk. fitter ingediend bij LTC. 25/2/65 Waldon LTC ivm. E moet opkomen voor tradetest, is vlg. mevr. Hoogeverf reeds naar Melbourne vertrokken. 9/3/65 Brief aan E. moet tradetest afleggen in NSW (New South Wales). Dossier aan EA Perth gezonden.*¹⁵⁴

Het voorbeeld toont dat de de heer E zelf contact zocht met de emigratie-attaché. Deze bood vervolgens hulp aan E voor het verkrijgen van erkenning als fitter. Dit werd korte tijd na aankomst in gang gezet, en bovendien werd E geholpen aan een baan in de stad. In dit geval was het niet direct duidelijk of Elevators de vraag naar arbeidskrachten ook bij de attaché had uitgezet, of dat de attaché actief de mogelijkheden zocht. Het eerste lijkt aannemelijker, op diverse kaarten werden aantekeningen gemaakt over gebrek aan werkgelegenheid. Van de heer Smith is niet direct duidelijk bij welke organisatie hij werkte, dit zal vermoedelijk bij een afdeling van de Australische sociale zaken zijn geweest. De heer Waldon was een vertegenwoordiger van het LTC, en dit bedrijf werd ook op andere kaarten genoemd als het ging om het verkrijgen van vakerkenning. In de literatuur werd opgemerkt dat Nederlanders moeite hadden met het erkend krijgen van hun diploma's.¹⁵⁵ Het bleek dat een test nodig was voor E, zodat in Australië de kwaliteiten konden worden getoetst. Over E rijzen enkele vragen gelet op de laatste opmerkingen, waaruit bleek dat E niet meer in het district verbleef. Onduidelijk is wie mevrouw Hoogeverf is die op de kaart werd genoemd, het zou iemand kunnen zijn van het consulaat.

Dat werk een belangrijk issue was, blijkt uit archiefstukken waarin de verhalen van diverse personen zijn vermeld. Het betreft hier niet kaarten uit de steekproef, maar ze dienen als een goede aanvulling op dit materiaal en laten zien hoe organisaties zich bezighielden met de migrant. Tevens toont het aan dat hulp niet constant werd geboden. Belangrijk om te weten is dat het hier een dienstrapport betreft, waarvoor een ambtenaar diverse werklozen heeft bezocht en een verslag over heeft opgemaakt. De informatie op hun kaarten is eveneens onderzocht om te onderzoeken hoeveel overlap er was, en hoe het met de personen was afgelopen.¹⁵⁶

Het eerste voorbeeld betreft de heer F die in Nederland werkzaam was in het bedrijfsleven als verkoper of vertegenwoordiger. Over deze man was de ambtenaar niet positief omdat hij een verwaarloosde indruk maakte en zijn talenkennis zwak was. Om deze reden zou hij niet snel een zelfde soort baan vinden als in Nederland. Vervolgens werd over deze man ook een stuk aangehaald van een ambtenaar die hem voor vertrek in Nederland heeft gesproken en hier al opmerkingen had geplaatst dat het *'geen type om zelfstandig te werken'* was. De ambtenaar vervolgde: *'ik ben ervan overtuigd dat betrokkene beslist geen type is waarvan men kan zeggen dat hij uit het goede*

¹⁵⁴ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

¹⁵⁵ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 216.

¹⁵⁶ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1198.

*emigrantenbout gesneden is. M.i. is emigratie niet verantwoord.*¹⁵⁷ Ondanks deze opmerkingen, is F wel gemigreerd en bleek hij problemen te krijgen in Australië.¹⁵⁸ Volgens de ambtenaar, die hem op eigen initiatief in Australië had bezocht, deed F weinig moeite om zich te ontwikkelen. Zo bleef hij binnen de gemeenschap van Scheyville hangen, en ging hij niet naar bedrijven toe om te solliciteren, maar deed hij dit per brief. Een korte analyse van de kaart van F bevestigt de opmerkingen uit het rapport. Het bleek dat hij veel afspraken miste, daar waar dus wel gezocht werd naar mogelijkheden voor F om te werken. Uiteindelijk werd er zelfs met de Commonwealth Employment Service (CES) gecommuniceerd dat er vanuit Nederlandse zijde niets meer voor hem zou worden gedaan. Deze Australische organisatie had een bemiddelingstaak op de arbeidsmarkt voor migranten die naar Australië waren gekomen.¹⁵⁹ De opmerking van de Nederlandse organisatie kan betekenen dat het CES vanaf dat moment de heer F diende te ondersteunen. Het is de eerste keer waaruit blijkt dat de verantwoordelijkheid niet door Nederlandse instanties wordt genomen, maar dat vanuit Australië het 'probleem' verder moest worden opgelost. De taak die de organisatie op zich moest nemen, sluit wel aan bij de afspraak dat de ontvangende overheid verantwoordelijk was voor werkgelegenheid.¹⁶⁰ Uit de kaart was niet op te maken dat beide organisaties tegelijkertijd bezig waren voor de migrant. Migrant F ging aan het werk maar later bleek dat hij dit niet aankon. Interessant is dat zijn werkgever hem had aangehouden, omdat ze wisten dat hij weer gerepatriëerd zou worden. Echter, de migrant zelf wist niet dat dit kon gebeuren. Blijkbaar werd er druk gezet achter repatriatie wanneer de problemen zich hoog opstapelden en de migrant onwelwillend was. Het leverde in dit geval teveel werk op voor de betrokken instanties. Maar dit betekende niet dat de migrant aan zijn lot werd overgelaten. Hierdoor lijkt het erop dat het belang van het niet mislukken van de migratie groot was. Wellicht kon het ook oprechte zorg zijn, en werd dit beschouwd als een sociale plicht.

Ook bij een andere migrant bleek het moeilijk om hulp te bieden, en in zijn rapport werd een melding gemaakt dat de persoon niet aan het werk zou willen. Onwil zou kunnen betekenen dat er geen hulp meer werd geboden, maar de kaart van meneer G laat iets anders zien. Er stonden diverse introducties bij werkgevers gemeld om hem wel aan het werk te krijgen. Uiteindelijk zou G aan het werk gaan, maar in enkele maanden werd hij diverse keren ontslagen. Echter, met deze man leek het toch goed te lopen getuige de opmerking uit 1962 dat hij aan het werk was, en hierna werden er geen nieuwe aantekeningen gemaakt. Uit dit verhaal kan worden

¹⁵⁷ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1198.

¹⁵⁸ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

¹⁵⁹ Onderzoeksgids emigratie 1945-1967

¹⁶⁰ Hofstede, *Thwarted exodus*, 93.

opgemaakt dat deze man in het begin erg veel hulp heeft gekregen terwijl hij in principe zelf weinig inzet toonde.¹⁶¹

In het geval van de heer H bleek dat de slechte economische situatie in Australië extra nadelig was. Deze man was van beroep lijnwerker, en de attaché had contact opgenomen met de vakvereniging om hem daar lid te laten worden.¹⁶² Diverse leden van deze vereniging waren werkloos en H zou onderaan de lijst komen te staan. Toen de attaché het voorstel deed dat hij voor de migrant een baan zou zoeken, was de reactie hierop dat dit geen zin zou hebben aangezien werkloze leden van de vereniging voorrang hadden. Voor de migrant betekende dit dat hij elders in Australië naar werk moest gaan zoeken en dit heeft hij ook gedaan. Wat uit zijn kaart nog opvalt, was de wens die hij uitte om naar de country te gaan om te gaan werken op 'farmland'. Probleem hiermee was, en dit is ook bij vier andere personen uit de steekproef gesignaleerd, dat het hem aan ervaring ontbrak. Het voorbeeld toont aan dat werk niet alleen werd gezocht door de attaché, maar dat ook de verbinding werd gemaakt (indien dit mogelijk was) met vakverenigingen in Australië.

De farmland wens leefde ook bij de heer en mevrouw I.¹⁶³ Zij hadden aan het kantoor laten weten dat ze op een boerderij geplaatst wilden worden, en de organisatie zette zich hier voor in. Er werd op diverse advertenties gereageerd, en de verwachting was dat het snel rond zou komen. Dit kwam ook op hun kaart terug, waar tevens werd gerept over een *dairy farm*. Daarnaast had deze familie ook te maken met privéomstandigheden, en wat hier bijzonder aan is, was dat dit ruim 10 jaar na aankomst in Australië op hun kaart stond. In principe zou een migrant na ongeveer 5 jaar voor naturalisatie in aanmerking komen en zou in ieder geval het contact met de Nederlandse organisaties minder worden. Hier was dat niet zo, want ze wilden inlichtingen over hoe ze het huwelijk van hun dochter met een Australische jongen konden voorkomen. Deze vraag is wederom een bewijs van het feit dat attachés om diverse redenen werden benaderd en dat zelfs vele jaren nadat migranten waren aangekomen in Australië.

6.5 Nederlandse jongeren in Australië

Eén van de genoemde thema's in de tabel is het jongerenprogramma. Dit staat los van de andere genoemde onderwerpen, maar het is wel belangrijk om hier nader te bespreken. Op de op jongeren betrekking hebbende kaarten werden veel organisaties genoemd en daarom leert het ons meer over zorg van een bepaald reisschema. Er bestonden diverse schema's waar migranten

¹⁶¹ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

¹⁶² NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

¹⁶³ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

onder reisden, zoals de Netherlands Australia Migration Agreement (NAMA).¹⁶⁴ In 1960 kwam er een speciaal programma voor jongeren. Het doel hiervan was dat zij de kans zouden krijgen om kennis te maken met Australië door middel van stages, zodat ze in de toekomst, indien ze zouden blijven, al bekend waren met de taal en cultuur. De slagingskans van migratie zou op deze wijze vergroot worden.¹⁶⁵ De verdeling van taken binnen dit schema was helder, de Australiërs waren verantwoordelijk voor de tourist visa alsmede de *passage* die betaald moest worden voor de overtocht per boot. Vanuit de Nederlandse zijde was het de bedoeling dat er werd gezorgd voor opvang en plaatsing in Australië.¹⁶⁶ Uit een archiefstuk bleek dat de Nederlandse overheid er naar streefde om de verbinding te zoeken met andere organisaties, zoals bijvoorbeeld het Nederlands Jeugd Gemeenschap. Deze club bestond uit ongeveer 50 kleinere jeugdorganisaties, en een schema als dit bood de mogelijkheden om zich met migratie te bemoeien.¹⁶⁷ Alvorens een voorbeeld wordt gegeven van zo'n deelnemer aan het jeugdprogramma, dient hier opgemerkt te worden dat het onderwerp 'spaargeld' bij het 'jongerenprogramma' hoorde. Het ging er om dat op de kaarten van jongeren, in alle gevallen iets werd vermeld over het spaargeld en hier waren meerdere aantekeningen per kaart over gemaakt.

De heer J arriveerde in 1963 in Australië.¹⁶⁸ Al een dag na aankomst werd de eerste aantekening gemaakt over een verstrekte introductie. Het bleek dat er bij het bedrijf waar J wilde gaan werken geen vacature was. Vervolgens was de jongere zelf naar 'Water heatment' gegaan en hadden ze hem daar doorverwezen naar een bedrijf. Uit een volgende aantekening bleek dat de jongere was aangenomen. Hij had dat in een gesprek op kantoor medegedeeld. Hierna was er voor het eerst informatie over spaargelden. J stortte per maand een bedrag, variërend van £4 tot £12. In maart 1964 ging het voor deze jongen mis toen hij betrokken raakte bij een ongeval. Hij werd bezocht door een ambtenaar, en op de kaart werden aantekeningen gemaakt van brieven die naar het District Hospital en Cooma ambulance service waren verstuurd, in verband met de gemaakte kosten. Na informatie over claims, ging het vervolgens over het feit dat J naar Melbourne wilde gaan. Hierover staat het volgende vermeld: *'J tel. (efonisch) wil medio juli n. Melbourne; toegezegd dat de plaatsingsmog. zullen worden nagegaan; zal achterstand spaarplicht aanzuiveren.'* Een dag later had het kantoor een brief gestuurd aan de attaché te Melbourne met de vraag of er plaatsingsmogelijkheden waren. Uiteindelijk bleek dat er daar werk voor hem was, maar voor een huisadres diende J zelf zorg te dragen, getuige de opmerking dat hij dit nog moest laten weten aan

¹⁶⁴ Voor verdere uitwerking van dergelijke schema's zie: Mens 'Opdat ze niet van honger omkomen', 64-67.

¹⁶⁵ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1351.

¹⁶⁶ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1351.

¹⁶⁷ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1351.

¹⁶⁸ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

de attaché. Ondertussen was ook al bekend dat hij een maand later uit Melbourne weer naar Nederland vertrok. Deze reis boekte J zelf, en vervolgens stuurde de attaché een cheque naar DY travel centre. Wat betreft het spaargeld bleek dat dit als volgt ging: *'Met hr J overeengekomen dat spaargelden aan hr J rechtstreeks zullen worden toegezonden één week voor vertrek uit Australië.'* De jongeren werden dus zodanig begeleid, dat ze het verdiende geld opsparden en dat ze dit voor de terugtocht ontvingen, zodat ze er iets aan overhielden voor in Nederland. Wat uit deze kaart is gebleken, is dat met jongeren altijd contact werd gehouden, en dat ze actief geholpen werden in hun zoektocht naar werk. Daarnaast werd de spaarplicht streng in de gaten gehouden, getuige de boekingen die werden bijgehouden.

In het archief zijn diverse stukken over de jongerenprogramma's, variërend van deelnemerslijsten tot aan verslagen over het leven in Australië. Zo bleek dat in het begin alleen boeren gingen, en later werd dit verder uitgebreid. Ook hier viel het commentaar op van, in dit geval deelnemers aan het jongerenprogramma, dat het slecht was gesteld met de werkgelegenheid in Australië. Bovendien bleek voor sommigen dat een gebrek aan kennis van de Engelse taal tot gevolg had dat er weinig kansen op werk waren, en dat het dan moeilijk aarden was in een ander land. Tot slot was er ook kritiek op het beeld dat ze vooraf geschetst kregen. Volgens enkelen werd in Nederland het leven en werken in Australië veel rooskleuriger voorgesteld dan het in werkelijkheid was.¹⁶⁹ Als aanvulling hierop is het wellicht interessant om andere archiefstukken aan te halen, zoals de klachten van migranten en enkele briefwisselingen tussen ambtenaren. Hier wordt nader op ingegaan in de volgende paragraaf.

6.6 Een te positief beeld?

De klachten die in het archief zijn terug te vinden, hadden over het algemeen betrekking op de lange reis per boot, waar het eten aan boord niet goed zou zijn geweest. Daarnaast werden migranten bij aankomst opgevangen in kampen, die vaak slecht onderhouden waren. Tevens waren er opmerkingen over de grote werkloosheid, terwijl veel mensen vooraf het idee hadden dat ze in Australië wel aan het werk zouden kunnen. In die tijd waren er ook briefwisselingen waarin naar voren kwam dat, door de economische slechte omstandigheden, het vaak moeilijk was om aan werk te komen.¹⁷⁰ Het ging hier wel om mensen die graag binnen het eigen vakgebied wilden blijven werken. Zoals eerder in dit hoofdstuk naar voren kwam, waren er migranten die introducties bij voorbaat afwezen. Het bleek dat in de praktijk migranten werk moesten verrichten, dat de autochtone bevolking niet wilde doen. Dat er ongelijkheid bestond, blijkt uit

¹⁶⁹ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1351.

¹⁷⁰ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1193.

een voorbeeld van een Nederlandse migrant die bij de fabriek waar hij werkzaam was, promotie kon maken. Uiteindelijk werd deze persoon door het Department of Labour and National Service teruggefloten, en diende hij op de positie te blijven waar hij zat. Dit had te maken met het feit dat migranten niet mochten doorgroeien naar dergelijke functies.¹⁷¹ Hiermee wordt het beeld bevestigd dat migranten gediscrimineerd werden.¹⁷²

Opvallend was de manier waarop ambtenaren reageerden op negatieve berichtgeving over de omstandigheden voor migranten in Australië. Zo verscheen er een artikel met als kop: *Migrant, is he inflationary* en naar aanleiding hiervan ontstond een briefwisseling tussen twee ambtenaren waarbij werd gesteld dat dit ontmoedigend zou werken voor aspirant-migranten. Er moesten ook positieve voorbeelden worden aangehaald, zodat duidelijk zou worden dat migranten wel degelijk de drang hadden om zelf een goed bestaan op te bouwen.¹⁷³ Overheidsinstanties hielden de berichtgeving scherp in de gaten, en hier komt het belang dat de overheid bij contacten van migranten met het thuisland had tot uitdrukking. Het bericht dateert uit 1956, en dit is uit de tijd dat er een actief emigratiebeleid werd gevoerd.¹⁷⁴ Een ander voorbeeld was een artikel, geschreven door een Nederlandse journalist die tijdelijk in Australië verbleef. De omstandigheden in Sydney werden hierin aangehaald en volgens de journalist zou met name de hitte de migranten parten spelen, alsmede het feit dat er 'gevaren' waren zoals bosratten en spinnen. De journalist werd vervolgens op 'tactische wijze' duidelijk gemaakt dat er grote negatieve gevolgen konden zijn door zulke berichtgeving.¹⁷⁵ In feite was hier sprake van censuur: de journalist werd verzocht zulke informatie niet op te schrijven. Dit bleek ook het geval toen een migrant, waarvan niet duidelijk was of hij was teruggekeerd naar Nederland, een brief stuurde naar de Haagsche Courant (in 1956). Zijn punt was dat er een vertekend beeld werd geschetst over Australië en dat de voorlichting niet goed was. Ambtenaren communiceerden met elkaar en stelden vast dat zulke artikelen niet bijdroegen aan een positieve beeldvorming.¹⁷⁶ Uit de genoemde voorbeelden wordt duidelijk dat er veel aan gelegen was om het beeld van veel ruimte, huisvesting en werk in Australië niet ter discussie te stellen. Ondanks negatieve ervaringen, werkten de meeste migranten hard voor een goed bestaan. Een nadere beschouwing van Nederlandse organisaties toont dit aan.

¹⁷¹ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1342.

¹⁷² Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 216.

¹⁷³ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1185.

¹⁷⁴ Elich, *Aan de ene kant, aan de andere kant*, 80-81.

¹⁷⁵ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1185.

¹⁷⁶ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr 1185.

6.7 Nederlandse organisaties in Australië

Er waren, zoals uit mijn archiefonderzoek is gebleken, diverse Nederlandse organisaties opgericht maar deze staan niet vermeld op de kaarten. Dit zou kunnen betekenen dat migranten hun eventuele vragen niet kenbaar maakten bij de attaché, maar dat er binnen de gemeenschap naar een oplossing werd gezocht. In een enkel geval, zoals bij de heer K, werd dit op de kaart geschreven. Het betreft een voorbeeld van de steun die migranten aan elkaar gaven binnen de kerk.¹⁷⁷ K had veel problemen met zijn bagage, die nog vanuit Nederland moest overkomen. K was in 1960 gearriveerd in Australië, en de opmerkingen over zijn bagage dateren van augustus 1960 tot mei 1961. De migrant had eerst zelf geprobeerd contact op te nemen met het Consulaat-Generaal nadat hij te horen had gekregen dat zijn bagage werd vastgehouden. Daarnaast vroeg hij op het kantoor of dit bereid was om de Nederlandse Emigratie Dienst (NED) in te schakelen. De reactie hierop was negatief. Enige tijd later ging het over een zogenaamde 'vrijdom' van bagage, die na 6 maanden was komen te vervallen. K kreeg van de emigratie-attaché te horen dat hij op dat moment niks voor hem kon betekenen. Wel werd er een instantie ingeschakeld, getuige de opmerking dat de emigratie-attaché in een brief aan K had laten weten dat de zaak werd voorgelegd aan de NED. Uiteindelijk kwam de bagage per schip, 'Nijkerk', en K werd verzocht om op kantoor te komen. Hier kreeg hij te horen dat er 900 gulden betaald moest worden. Belangrijk punt was dat de migrant niet zelf over dit geld beschikte, maar het kantoor opbelde met de mededeling dat de Presbyterian Church een inzameling had gehouden om hem hiermee te helpen. Migrant met bepaalde problemen, in dit geval over bagage, deelden dit met bijvoorbeeld de kerkelijke gemeenschap en werden zo geholpen. Het is een voorbeeld van de verbondenheid van migranten, die naast de kerk ook seculiere organisaties hadden.

Over deze migrantenorganisaties zijn een aantal archiefstukken, waaruit kan worden opgemaakt hoe werd gedacht over het belang hiervan. In 1952 verscheen een krantenbericht waarin werd gesteld dat er plaatselijke Nederlandse verenigingen waren opgericht. Laatst gebeurde dit op het politieke terrein en bovendien zouden er afzonderlijke kerkgenootschappen worden gesticht. Het belang van zo'n bericht was dat duidelijk moest worden welk doel dergelijke verenigingen voor ogen hadden.¹⁷⁸ Het paste niet bij het ideale beeld wanneer de migranten zich organiseerden als één groep, en zich zouden afscheiden van de autochtone bevolking.¹⁷⁹ Assimilatie was dus belangrijk, maar de zorgen die Nederlandse overheidsinstanties hadden over dergelijke organisaties is opvallend. De ambassadeur stelde, zo blijkt uit het archief, vast dat het

¹⁷⁷ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

¹⁷⁸ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr. 1395.

¹⁷⁹ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 216.

hier niet ging om groepsvorming, maar om het behouden van een band.¹⁸⁰ Hiermee bestreed hij in feite het beeld dat verenigingen als een bastion zouden dienen. Het is interessant om verder in de tijd te kijken, toen er meer berichten verschenen over enkele Nederlandse verenigingen. Zo zijn er uit 1955 een aantal briefwisselingen bekend, naar aanleiding van de vraag of er in het werkgebied van de ambtenaren migrantenorganisaties waren. Het bleek dat er onder meer in een stad in Victoria een Nederlandse vereniging was, waarvan alle in dat gebied wonende Nederlanders, lid waren. Het diende vooral als opvang, want het ging erom dat mensen elkaar onderlinge hulp verleenden. Dit gebeurde door voorlichting over diverse thema's, ondersteuning bij het bouwen van huizen en het zoeken naar werk. In het geval van ziekte werd financiële hulp geboden.¹⁸¹ Mensen voelden zich met elkaar verbonden omdat ze allen Nederlandse migranten waren, maar ze streefden er niet naar om alleen binnen de groep te blijven. Dit ondanks dat er alleen Nederlanders lid waren van de vereniging. Het is een duidelijk voorbeeld van het creëren van een springplank naar de Australische samenleving.

In het archief werden ook religieuze groepen besproken, zoals de Dutch Catholic Association, die gevormd was om nieuwe migranten te helpen en om het religieuze werk te bevorderen.¹⁸² Hieruit is niet op te maken dat het doel was om als een bastion te fungeren, maar werd het als een sociaal opvangnetwerk beschouwd. Interessant is het verhaal over de *Abel Tasman* te Hobart. Volgens de ambtenaar aldaar was dit een vereniging die als erg goed te boek stond, maar er waren geen bijeenkomsten meer en het clubblad werd niet langer uitgegeven.¹⁸³ De belangstelling nam af en de reden hiervoor was dat de migranten in dit gebied onderdak hadden en over een inkomen beschikten. Bovendien waren er in dit gebied ook geen kampen waar nieuw aangekomen migranten woonden. Dit bericht werd afgesloten met de woorden '(..) *niemand is hier dus vreemd.*' Het is een voorbeeld waar een vereniging niet als een bastion moest dienen, maar als opstap naar een zelfstandig bestaan in Australië.

Naast verenigingen bestonden er diverse bladen, zoals de Dutch Australian weekly. Het zou de onderlinge band tussen Nederlanders bevorderen door verenigings- en kerknieuws. De integratie zou worden bevorderd door Engelse artikelen over Nederland, waardoor de Australiërs meer leerden over Nederland, en door artikelen over Australië voor de Nederlandse migrant. Zo op het oog werd er dus veel gedaan om Nederlanders te helpen en om ze te laten integreren in de Australische samenleving. Het is interessant om te zien dat enkele jaren later, in 1961, er een brief verscheen van een ambassadeur die vaststelde dat banden met oud-Nederlanders moesten

¹⁸⁰ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr. 1395.

¹⁸¹ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr. 1395.

¹⁸² NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr. 1395.

¹⁸³ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr. 1395.

worden aangehaald.¹⁸⁴ De vraag was of de assimilatie in het geval van Nederlanders niet te ver ging en dat ze de banden met het land van herkomst aan het verliezen waren. De Nederlandse vertegenwoordigers zouden zich meer bezig moeten houden met de vele Nederlanders. Dit was enigszins paradoxaal, want het idee was om mensen te laten migreren en die zouden in het nieuwe land zelf een bestaan opbouwen. Waarom dan toch deze oproep? Waarom toch de bemoeienis met de migrant, ook al was deze genaturaliseerd? Naturalisatie betekende dat de verantwoordelijkheid over de voormalige migrant bij het andere land kwam te liggen. Hier komt duidelijk de *transnationalistische* gedachte naar voren. Onduidelijk is om op te maken wat er werd bedoeld met de opmerking dat het aanhouden van banden met oud-Nederlanders op lange termijn een vraagstuk van verderreikende strekking was dan de emigratiepolitiek op korte termijn.¹⁸⁵

6.8 Conclusie

De analyse van de kaarten leverde veel informatie op over de rol van de diverse organisaties. De meeste mensen hadden problemen met werk en dit leidde tot andere moeilijkheden. Dat er zoveel bemoeienissen waren van verschillende organisaties, betekent dat migranten niet los werden gelaten. Op de kaarten staat niet expliciet 'waarom' mensen werden geholpen, maar uit de voorbeelden is gebleken dat dit uit 'moreel oogpunt' werd gedaan. Het zou kunnen dat hier het belang van positieve beeldvorming een rol speelde, getuige de informatie uit de archieven waaruit bleek dat er veel aan was gelegen om goede berichten te verspreiden. De vele organisaties die werden genoemd vertellen ons weinig over wie wanneer verantwoordelijk was. Uitgaande van de informatie op de kaarten, hadden overheidsinstanties meestal het initiatief. De analyse van het archief van dominee Bregman in het volgende hoofdstuk kan meer informatie geven.

Tot slot bleek dat Nederlandse verenigingen in Australië waren opgericht om nieuwe migranten aanvankelijk te helpen. In de loop der tijd verdween de belangstelling van migranten voor de verenigingen omdat zij integreerden in de Australische samenleving. Hieruit blijkt dat het door de Nederlandse overheid gewenste beleid, werd bereikt.

¹⁸⁴ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr. 1395.

¹⁸⁵ NL-HaNA, SZW / Emigratie, 2.15.68, inv.nr. 1395.

Hoofdstuk 7: Nazorg door een maatschappelijke organisatie

In het vorige hoofdstuk is meer duidelijkheid verkregen over de geboden nazorg door overheidsinstanties. In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de zorg door maatschappelijke organisaties.

Op de kaarten stonden diverse verwijzingen naar diverse maatschappelijke organisaties. Er is voor gekozen om in te gaan op de hulp vanuit de kerken. In dit onderzoek wordt specifiek gekeken naar de werkzaamheden van een dominee van de Nederlands Hervormde Kerk (stroming binnen het protestantisme). Voor een beter begrip over de nazorg door kerken, zal eerst kort ingegaan worden op eerdere onderzoeken.¹⁸⁶ In het verleden is er vooral aandacht geweest voor de nazorg in Noord-Amerika en Canada, en dit geeft een indruk van de werkzaamheden. Vervolgens zal aan de hand van voorbeelden uit het persoonlijke archief van de dominee in kaart worden gebracht welke werkzaamheden deze persoon in Australië verrichte en welke contacten er waren met attachés en consulaten.¹⁸⁷

Tot slot wordt gekeken naar eventuele verschillen en overeenkomsten tussen overheid en maatschappelijke organisaties in de verrichte nazorg.

7.1 Confessionele organisaties en nazorg

Enkele jaren geleden is er door Van Faassen een artikel gepubliceerd getiteld 'The flying gospel. Dominee Cornelis Bregman and post World-War II emigration'. Het geeft een beeld van de rol die een dominee had in Australië. Namens de Nederlandse Hervormde Kerk (NH) begon zijn taak aan boord van het schip, namelijk als boordpredikant.¹⁸⁸ Tijdens deze reis preekte hij voor Hervormden en Gereformeerden. Deze laatste groep nam een evangeliserende houding aan, door Hervormde migranten te helpen bij het vinden van huisvesting, maar in ruil daarvoor vroeg dat ze zich in Australië zouden aansluiten bij de Gereformeerden. Er waren verschillende opvattingen over de migratie onder de groep Gereformeerden, Rooms-Katholieken en Hervormden. De eerste twee groepen stonden lijnrecht tegenover elkaar, want de Gereformeerden stimuleerden de migranten om zich aan te sluiten bij de eigen kerken en scholen, waardoor ze zich niet zouden mengen met de autochtone bevolking. De goede nazorg zou ertoe leiden dat mensen niet geïsoleerd zouden raken en een bestaan konden opbouwen. De

¹⁸⁶ M. van Faassen, 'The flying gospel. Dominee Cornelis Bregman and post World-War II emigration', *TijdING* (<http://www.inghist.nl/Onderzoek/tijding>) (2000) 1-7; E. Koops, *De dynamiek van een emigratiecultuur. De emigratie van gereformeerden, hervormden en katholieken naar Noord-Amerika in vergelijkend perspectief (1947-1963)* (Hilversum, 2010).

¹⁸⁷ Archief Dominee Bregman: particulier bezit.

¹⁸⁸ 'The flying gospel', 2.

Rooms-Katholieken waren van mening dat migranten zich bij bestaande lokale parochies moesten aansluiten, zodat ze sneller zouden integreren.¹⁸⁹

De Hervormden waren minder uitgesproken: de kerk dacht hierbij enerzijds aan de migrant, maar anderzijds wilde ze iets doen aan de verzuiling en een 'volkskerk' zijn. Vanaf 1948 richtten ze de Hervormde Emigratie Commissie (HEC) op en de organisatie stelde boordpredikanten aan, zoals Bregman. Vervolgens werd het voor de HEC van belang om hervormde migranten te steunen, zowel voor, tijdens als na de reis.¹⁹⁰ Het was ingewikkeld om een plaats tussen de andere organisaties te bemachtigen, omdat de Hervormde Kerk niet als een aparte zuil gezien wilde worden. De paradox was dat ze daardoor ook minder invloed had, zeker gezien de beleidsverandering van 1952, en dus wel een eigen 'zuil' moest hebben zodat ze mee konden praten over het beleid. Hiervoor werd de Algemene Emigratie Centrale (AEC) opgericht. Voor wat betreft het idee over de ontwikkeling van de migrant, sloot ze qua gedachte aan bij de Rooms-Katholieke Kerk. Er werden geen eigen kerken opgericht, maar migranten zouden aansluiting moeten vinden bij de geschikt bevonden Presbyteriaanse Kerk.¹⁹¹ De reden dat dominees, zoals Bregman, naar Australië werden gezonden had ook te maken met het verschil dat bestond tussen de kerkculturen.¹⁹²

In het verleden is er veel aandacht geweest voor de migratie naar Noord-Amerika en Canada.¹⁹³ De nazorg bleek uitzonderlijk te zijn, er was veel steun voor de migranten en de zogeheten 'fieldmen' waren een uniek Nederlands fenomeen.¹⁹⁴ Deze 'fieldmen' waren de uitvoerders van de nazorg van, in dit geval, de Christelijk Gereformeerde Kerk (protestants). Duidelijke omschrijvingen van de taken zijn niet gegeven, maar de werkzaamheden waren gericht op de steun bij het zoeken van werk en huisvesting. In maatschappelijk opzicht werden ze bovendien ondersteund bij eventuele taalproblemen voor de communicatie met plaatselijke instanties. Als laatste werd hulp bij ziekte genoemd. Het is een mogelijkheid geweest dat migranten ook voor andere problemen terecht konden bij de 'fieldmen', en dit wordt verduidelijkt wanneer archieven hierover worden geraadpleegd. Anders dan in Australië, was migratie naar Canada al voor de oorlog goed op gang gekomen. Het zou moeilijker zijn om de nazorg in Australië te realiseren, omdat dit een nieuw fenomeen was.

¹⁸⁹ Van Faassen, 'The flying gospel', 4.

¹⁹⁰ Ibidem, 4-5.

¹⁹¹ Ibidem, 5.

¹⁹² Ibidem, 6.

¹⁹³ Zie: B. Biemond-Boer, *'Die Hollanders zijn gek' Identiteit en integratie van bevindelijk gereformeerden in Canada* (Amsterdam, 2008); E. Koops, *De dynamiek van een emigratiecultuur. De emigratie van gereformeerden, hervormden en katholieken naar Noord-Amerika in vergelijkend perspectief (1947-1963)* (Hilversum, 2010).

¹⁹⁴ Koops, *De dynamiek van een emigratiecultuur*, 268.

Hoewel het onderzoek over de 'fieldmen' niet over nazorg in Australië gaat en alleen de Christelijk Gereformeerde kant belicht, geeft het ons toch inzicht in de werkzaamheden. Het geschetste beeld door Van Faassen over het leven van Bregman bevestigt dit.

7.1 Inventarisatie van het persoonlijke archief van dominee Bregman

Voor dit onderzoek is het archief van Bregman bestudeerd.¹⁹⁵ Om een beeld van dit bestand te krijgen, zullen in deze paragraaf een aantal algemene indrukken worden beschreven. Het viel op dat in dit bestand niet alleen documenten waren waarop Bregman zelf werd genoemd. Omdat het hier gaat over een persoonlijk archief, wekt het de indruk dat geestelijken met elkaar contact hielden. Dit is interessant, aangezien een ieder zijn eigen werkgebied had. Het zou bijvoorbeeld kunnen dat Bregman in zo'n geval meer hulp kon bieden dan een collega.

De diversiteit aan thema's is groot, variërend van bedankbriefjes tot hulp bij diverse problemen. Een voorbeeld was een briefje aan een man waarop Bregman had geschreven dat hij diens ouders in Nederland had ontmoet bij een diaproject. Dit werd gedaan om mensen kennis te laten maken met de wijze waarop er geleefd werd in Australië. In een ander briefje had Bregman aan iemand geschreven dat diegene zijn taken binnen de kerk serieuzer diende op te pakken dan hij nu deed. Verder werd de dominee vaak om advies gevraagd. Een voorbeeld hiervan was van een religieuze man die de homoseksualiteit van zijn zoon moeilijk kon accepteren. Een andere migrant had last van heimwee en wilde terug naar Nederland. Ook in zo'n geval werd dominee Bregman ingeschakeld voor hulp.

Uit deze eerste indrukken bleek dat de dominee om diverse redenen werd benaderd. Door nader in te gaan op enkele voorbeelden wordt duidelijk hoe er hulp werd geboden. Daarnaast wordt duidelijk of problemen bekend waren bij zowel een maatschappelijke organisatie als de attachés.

7.2 De hulp van Bregman (en collega's) bij diverse problemen

Een voorbeeld was de familie AA die kampte met grote problemen; man en vrouw lagen in scheiding en daarnaast waren er geldzorgen waardoor de alimentatieplicht niet werd nageleefd. Een predikant uit Toronto (NSW), in dit gebied werkte Bregman ook, had een brief geschreven aan de arrondissementsrechtbank in Zwolle. Vanwege het feit dat alimentatie niet was betaald, was de vrouw afhankelijk van financiële steun van haar eigen ouders. Vervolgens bleek dat de man ervandoor was gegaan en op zijn oude paspoort was teruggekeerd naar Nederland. Om toch

¹⁹⁵ Archief Dominee Bregman: particulier bezit.

te krijgen waar de vrouw recht op had, namelijk de financiële steun, waren er al diverse instanties ingelicht. De vrouw ontving dus hulp van de predikant, omdat hij de daden van de man bijzonder laf vond. Oprechte zorg en medeleven lijken hier de motieven te zijn geweest om de persoon te helpen. Onduidelijk is of de vrouw zelf heeft gevraagd om contact met de predikant vanwege de problemen waar ze mee kampte. Een andere optie zou het regelmatige bezoek van de predikant zijn, omdat dit tot zijn taken behoorde. Een voorbeeld hiervan was dat Bregman bijvoorbeeld een praatje wilde maken met een familie die hij voor het eerst had gezien bij de middagdienst. Bregman zou zijn collega Duidam (Blacktown) inlichten en hem voorstellen eens langs te gaan bij dit gezin. De contacten tussen geestelijken onderling blijkt uit zowel het voorbeeld over de alimentatieplicht, als de nieuw aangekomen familie. Op die manier hadden ze goed in beeld wie er in welk gebied woonde en wie kon fungeren als aanspreekpunt.

Geestelijken hadden ook een sociaal ondersteunende rol. Dit is in eerder onderzoek, waar vooral de maatschappelijke rol werd belicht, niet vermeld.¹⁹⁶ Een voorbeeld in het archief van Bregman betreft een migrant die vastzat in de gevangenis. De moeder van de heer BB had diverse keren contact met Bregman, en in het eerste bericht valt meteen iets belangrijks op. Ze had namelijk eerst contact opgenomen met de Consul-Generaal (CG) (de heer F A de Groot) om het adres van Bregman te verkrijgen. Hierachter is geschreven dat de CG zelf nog contact zou zoeken met Bregman omtrent BB. Het is een aanwijzing dat de kerk direct contact onderhield met de ambtelijke organisaties. De moeder wilde weten waarom haar zoon misdaden had begaan, en ze verzocht Bregman hem op te zoeken. Het bleek later dat het de dominee niet was gelukt hem te bezoeken, maar in dit verband verscheen een nieuw persoon ten tonele: Watson die de Presbyterian Minister and Chaplain was. Bregman had contact met deze dominee opgenomen, nadat bleek dat hij zelf niet BB kon bereiken. Watson had een bezoek gebracht, en vervolgens enkele opmerkingen hierover gemaakt. Bregman had contact opgenomen met de moeder van BB, en zij antwoordde dat ze ook Watson zou schrijven. Nadat BB vrijkwam, en op de boot terug naar Nederland werd gezet, berichtte Bregman aan de moeder. Haar antwoord geeft aan dat de dominee nuttig was geweest, omdat zij hiervan niet op de hoogte werd gesteld door bijvoorbeeld de attaché of het consulaat. Uit dit voorbeeld was duidelijk dat meerdere organisaties met elkaar in contact stonden. Belangrijke kanttekening is dat dit gebeurde naar aanleiding van het schrijven van de moeder van BB, de vraag is of een bezoek van de heer Watson anders ook had plaatsgevonden.

Een collega van Bregman, Groenewegen, werd benaderd door ouders van hun dochter die een slecht huwelijk zou hebben gehad met haar man. In een uitgebreide brief legden zij de

¹⁹⁶ Koops, *De dynamiek van een emigratiecultuur*, 268.

situatie aan de dominee uit en hierin kwam naar voren dat ze zich ernstig zorgen maakten om hun dochter. Dit idee kregen ze omdat hun dochter al een tijdlang niet meer zou hebben geantwoord op hun brieven. Vervolgens gaven ze aan wat er volgens hun aan de hand was. De ouders waren negatief over haar man die een fantast zou zijn en onbetrouwbaar was. Ze wilden graag hun dochter helpen, en zagen dit als hun christenplicht. Het probleem was echter dat ze dit niet rechtstreeks konden schrijven naar het adres van hun dochter, omdat dit haar in moeilijkheden kon brengen wanneer haar man dit te weten zou komen. Naast Groenewegen, wiens adres ze hadden verkregen via de CEC te Utrecht, hadden ze eerder een andere familie geschreven, maar zij hadden geen reactie gestuurd. De vraag in hun brief was of de heer Groenewegen iets voor hun dochter zou kunnen betekenen. Het bestuderen van haar migrantenkaart, waar ze als echtgenote van haar man bij is geschreven, leert dat de eerste aantekening door de attaché, op 3/6/60 was.¹⁹⁷ De ambtenaar had haar doorverwezen naar het Marriage Guidance Council. De brief van haar ouders was getekend in juni 1959, en met inachtneming van enige vertraging voordat de post zou arriveren en het daadwerkelijke handelen door een vertegenwoordiger van de kerk, zou het kunnen dat er bij een huisbezoek was geadviseerd om hulp te zoeken. Zekerheid over de gang van zaken is er helaas niet, want er is op de kaart ook nergens een verwijzing naar Groenewegen of Bregman. Vanaf dit eerste bericht over de problemen in het huwelijk, zijn er diverse aantekeningen op de kaart, variërend van het weglopen van de vrouw met hun dochttertje tot uiteindelijk de scheiding. De vrouw wilde graag terug naar Nederland, en haar man was bereid om dit toe te laten. Beiden kwamen afzonderlijk op kantoor en vroegen om hulp in deze situatie, toch werd dit op dezelfde kaart vermeld. Zo was de man bijvoorbeeld langsgekomen voor deskundige adviezen over de voogdij van hun dochttertje. De vrouw kreeg de voogdij en vertrok naar Nederland. Daarna is er nog informatie over de man, die een tv op afbetaling zou hebben gekocht maar vertrokken was. Het bedrijf H.P. Company had daarom de attaché opgebeld om zijn adres te vragen. Het antwoord hierop was dat ze dit niet mochten geven en dus zou de politie worden ingeschakeld. Tot slot had de man financiële hulp afgewezen, maar door wie is onbekend. De kaart heeft aangetoond dat er dus mogelijk sprake is geweest van het doorverwijzen van de ene organisatie naar de andere en daarnaast kwamen mensen, in dit geval over een scheiding, veel op het kantoor.

7.3 Conclusie

Mijn onderzoek van het archief van Bregman heeft enkele interessante resultaten opgeleverd. Voor diverse vragen en problemen werd de hulp ingeschakeld van de dominees van de

¹⁹⁷ NL-HaNA, Emigratiekaarten Australië, 2.05.159. inv. nr. 1-49.

Hervormde Kerk. De taken die ze uitvoerden zijn lastig te structureren. Dit komt door de diversiteit aan hulpverzoeken en het gegeven dat hulp niet per se alleen op de korte termijn werd aangeboden. Tevens is aan bod gekomen dat er contact werd gehouden met Nederlandse overheidsinstanties.

Uit het onderzoek van de archiefkaarten bleek dat vanuit de overheid contact werd gezocht met de kerk.

Op basis van beide archieven blijkt dat er samengewerkt werd en er geen concurrentie was. De probleemgebieden (tabel 26) kwamen in beide archieven voor.

Conclusie

In dit onderzoek stond de vraag centraal 'hoe en waarom' overheidsinstanties hulp verleenden aan Nederlandse migranten in Australië. Voor deze insteek was gekozen omdat uit literatuur onderzoek bleek dat er ruimte is voor de koppeling tussen beleid en uitvoering.

Door het uitvoeren van een kwantitatieve analyse van de migrantenkaarten werden belangrijke inzichten opgedaan. De resultaten over onder andere de aantallen en de religieuze overtuiging, weken niet zodanig af van eerdere onderzoeken, dat hier nieuwe conclusies aan kunnen worden verbonden. Naast dit gegeven, waren vooral de genoemde contacten met en over de migranten op de kaarten interessant.

In de praktijk bleek er vaak contact te zijn *over* de migrant, wat erop duidt dat er gezocht werd naar samenwerking tussen verschillende organisaties om problemen op te lossen. In veel gevallen had de migrant te kampen met meerdere problemen, die elkaar beïnvloedden. Moeite met de taal en het vinden van werk, leidden tot heimwee of sociale problemen. Contacten op de kaarten zeggen iets over 'hoe' hulp werd geboden. De Nederlandse overheidsinstanties hielden *actief* bij waar een migrant verbleef. Daarnaast waren attachés actief in het verzorgen van introducties bij bedrijven voor migranten. Aangevuld met informatie uit het archief van de Directie voor de Emigratie, duidde dit er op dat Australische bedrijven de attachés wisten te vinden indien ze nieuwe werknemers zochten. Omgekeerd was het zo dat Nederlandse ambtenaren migranten verwezen naar organisaties die zij kenden.

Consulaire ambtenaren zochten Nederlanders *zelf* op en inventariseerden hoe het ging en welke problemen er eventueel waren. Daarnaast brachten organisaties *elkaar* op de hoogte wanneer ze iemand niet zelf konden ondersteunen. Migrantten hielpen elkaar ook onderling.

Het archiefonderzoek naar Bregman heeft laten zien dat dominees diverse verzoeken kregen. Een relevante bevinding was dat er contacten waren met overheidsinstanties. Het bleek dat overheid en maatschappelijke organisaties elkaar dus wisten te vinden. Het onderstreept het beeld dat er een 'netwerk' van nazorg bestond rond de migranten.

Aanvullend archiefonderzoek heeft eveneens bijgedragen aan het beeld over 'hoe' hulp werd geboden. Hier is onder andere ingegaan op door migranten opgerichte organisaties. Het bleek dat deze aanwezig waren, en dat ze werden gemonitord door attachés. Assimilatie was gewenst en daarom moest er goed gemotiveerd worden wat een organisatie voor ogen had. Dit kwam in de praktijk neer op elkaar ondersteunen bij moeilijkheden, waarbij het interessant was dat dergelijke verenigingen na verloop van tijd weer ophielden te bestaan. Het was duidelijk een opvang in de begintijd in Australië. Migrantten assimileerden en daarom hadden ze organisaties

niet meer nodig. De bemoeienis door ambtenaren, door te monitoren, duidt op het stimuleren van het aanpassen aan de Australiërs, wat ook als doel werd aangegeven bij de beleidsontwikkeling.

Kortom, nuttige bevindingen, maar de vraag voor dit onderzoek ging daarnaast over 'waarom' hulp werd geboden.

Zowel de kaarten, als de archieven van Bregman en de Directie voor de Emigratie maakten hier geen melding van, waardoor er slechts aannames kunnen worden gemaakt. Wel kan worden betwist of de houding van de overheid omtrent migratie daadwerkelijk door de jaren heen is gewijzigd. De hulp bleef erg belangrijk, zo bleek uit kaarten, ook toen in de jaren zestig migratie in principe niet meer werd gestimuleerd.

Het persoonlijke verhaal van de migrant leek leidend te zijn voor de taken die werden uitgevoerd. Er waren diverse personen die slecht konden aarden en al snel met verzoeken tot repatriëring kwamen. Ondanks dat de regels van diverse schema's voorschreven dat iemand minimaal een aantal jaren moest blijven, probeerden Nederlandse consulaten toch om deze persoon weer naar Nederland te krijgen. Hiervoor werd onder andere intensief contact onderhouden met de (Australische) Chief Migration Officer. Diverse verklaringen zijn mogelijk voor deze hulp aan migranten. Mensen werden geholpen omdat ze anders negatieve berichten zouden versturen over hoe slecht alles was georganiseerd, waardoor de migratie zou afnemen. Het is belangrijk om te onthouden dat niet iedere aanvraag per se werd goedgekeurd. Bij afkeuring werd de migrant gewezen op de bepalingen waar hij voor had getekend bij vertrek. Toch blijkt het niet altijd te gaan om hulp uit *belang* voor de overheid, maar meer om persoonlijke redenen. Wanneer iemand duidelijk laat blijken dat het niet goed gaat, dan kan de ambtenaar ook gedacht hebben dat het moreel juist is om diegene te helpen. In het geval van geestelijken leek dit morele besef aanwezig.

Het is dus gebleken dat Australië voor veel mensen geen 'paradijs' was, zoals dit werd gepropageerd. De Nederlandse overheid bleef contact met mensen waarvan werd aangenomen dat ze niet zouden terugkeren. De belangrijkste reden leek het welslagen van het project te zijn. Er werd veel geld geïnvesteerd en door mensen te helpen en de beeldvorming positief te houden, werd getracht de emigratie te laten slagen. Het is gebleken dat de overheid dit deed met medewerking van diverse organisaties. Maatschappelijke initiatieven werden positief ontvangen en hier zocht men de samenwerking mee. Kortom, migranten waanden zich niet in het paradijs, wel bleven zij langdurig steun ontvangen van Nederlandse organisaties.

Literatuur

Biemond-Boer, B., *'Die Hollanders zijn gek' Identiteit en integratie van bevindelijk gereformeerden in Canada* (Amsterdam, 2008).

Bouras, N., *Het Land van Herkomst. Perspectieven op verbondenheid met Marokko, 1960-2010* (Hilversum 2012).

Elich, J.H., *Aan de ene kant, aan de andere kant : de emigratie van Nederlanders naar Australië 1946-1986* (Delft 1987).

Faassen, M. van, 'The flying gospel. Dominee Cornelis Bregman and post World-War II emigration', *TijdING* (2000) [<http://www.inghist.nl/Onderzoek/tijding>], 1-7.

Faassen, M. van, 'Min of meer misbaar: naoorlogse emigratie vanuit Nederland' in: Poldervaart, S., H. Willemse en J.W. Schilt ed., *Van hot naar her. Nederlandse migratie vroeger, nu en morgen* (Amsterdam 2001) 50-67.

Faassen, M. van, 'Geregistreerde emigrantenlevens', in: de Graaf, B. & D. Hellema (red.), *Instrumenten van buitenlandse politiek. Achtergronden en praktijk van de Nederlandse diplomatie* (Amsterdam 2007) 22-30.

Faassen, M. van, *Polder en emigratie. Het Nederlandse emigratiebestel in internationaal perspectief 1945-1967* (Dissertatie versie 11 april 2014).

Hofstede, B.P., *Thwarted exodus: post-war overseas migration from the Netherlands* ('s-Gravenhage 1964).

Koops, E., *De dynamiek van een emigratiecultuur. De emigratie van gereformeerden, hervormden en katholieken naar Noord-Amerika in vergelijkend perspectief (1947-1963)* (Hilversum, 2010).

Laarman, C., 'De Portugeestalige migranten en hun parochies in de Nederlandse katholieke kerk, 1969-2005', *Tijdschrift voor Sociale en Economische geschiedenis* 1 (2007) 117-142.

Mens, J.R., *'Opdat ze niet van honger omkomen. De rol van de Nederlandse overheid in nazorg voor Nederlandse emigranten in Australië tussen 1946 en 1961'* (Scriptie Migratiegeschiedenis, Leiden 2006).

Obdeijn, H. en M. Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (Amsterdam 2008).

Overberg, H., 'Herder tussen twee culturen. Leo Maas en de naoorlogse immigranten in Australië', in: *Trajecta* 7:3 (1998) 233-254.

Penninx, R. en Schrover, M., *Bastion of bindmiddel? Organisaties van immigranten in historisch perspectief* (Amsterdam 2001).

Peters, N., *Milk and honey - but no gold. Post-War Migration to Western Australia Between 1945-1964* (z.p. 2001).

Petersen, W., *Planned migration. The social determinants of the Dutch-Canadian movement* (Londen 1955).

Schrover, M., 'Whenever a dozen Germans meet ...' German organisations in the Netherlands in the Nineteenth Century', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32:5 (2006) 847-864.

Schrover, M., 'Pillarization, Multiculturalism and Cultural Freezing, Dutch Migration History and the Enforcement of Essentialist Ideas', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 125:2/3 (2010) 329-354.

Schrover, M. en M. van Faassen, 'Invisibility and selectivity. Introduction to the special issue on dutch overseas emigration in the nineteenth and twentieth century' in: *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 7:2 (2010) 3-31.

Wentholt, R., *Kenmerken van de Nederlandse emigrant : een analyse van persoonlijke achtergronden, omstandigheden en beweegredenen bij de Nederlandse emigratie, gebaseerd op een onderzoek van mannelijke emigranten omstreeks 1956* ('s-Gravenhage 1961).

Bronnen

Geschiedenisbelevén.nl. *Zwaaiende mensen in 1953 bij vertrek naar Australië in 1950-1953*.
[<http://www.geschiedenisbelevén.nl/ik-vertrek-emigratie-uit-nederland-vroeger-en-nu/>].

Huygens ING *Onderzoeksgids emigratie 1945-1967: Good Neighbour Movement / Good Neighbour Council of the Australian Capital Territory*
[<http://resources.huygens.knaw.nl/emigratie/gids/instelling/4261040147?highlight=good%20neighbour>].

Ministerie van Sociale Zaken, *Inpakken en wegwezen. Een onderzoek naar kenmerken en motieven van emigranten naar Australië, Canada en Nieuw Zeeland*. ('s-Gravenhage 1981).

Nationaal archief

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid: Directie voor de Emigratie 2.15.68
Inv.nr. 1164, Emigratie naar Australië volgens vastgesteld schema: 1951 - 1952
1185, Diverse rapporten inzake emigratie naar Australië. 1950 - 1984 (1956-1961 pak)
1193, Diverse stukken inzake waardering voor, kritiek op en klachten over de emigratie naar Australië. 1951 - 1961
1198, Diverse werkgelegenheidsrapporten en plaatsingsmogelijkheden van emigranten naar Australië. 1961 - 1983 (1961-1962 pak)
1351, Jongerenprogramma Australië; Correspondentie. 1959 - 1970 (1959-1966 pak)
1395, Integratie van Nederlandse emigranten in Australië. 1951 - 1965

Ministerie van Buitenlandse Zaken emigratiekaarten Australië (kaartsysteem 1946-1991) 2.05.159
Inv. nr. 1-7, Brisbane
8-26, Melbourne
27, New South Wales
28, Queensland
29-49, Sydney